

Міністерство внутрішніх справ України
Головне слідче управління
Львівський державний університет внутрішніх справ

Ірина Газдайка-Василишин,
Дмитро Начиняний

Кримінально-правова охорона порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні

Монографія

Львів
2026

УДК 343.56

Г 12

Рекомендовано до друку та розміщення в електронних сервісах ЛьвДУВС
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 30 травня 2026 року № 11)

Рецензенти:

Роман МОВЧАН – доктор юридичних наук, професор
(Донецький національний університет імені Василя Стуса);

Олександр МАРІН – кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Газдайка-Василишин І. Б., Начиняний Д. С.

Г 12 Кримінально-правова охорона порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні : монографія за загальною редакцією М. С. Цуцкірідзе. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2026. 208 с.

ISBN 978-617-511-448-3

Проаналізовано теоретико-прикладні аспекти кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, що пов'язані із порушенням порядку проведення азартних ігор і лотерей, зокрема йдеться про кримінальні правопорушення, що передбачені ст.ст. 203-2 та 365-3 КК України. Здійснено юридичний аналіз складів цих кримінальних правопорушень, а також розглянуто особливості їхньої кваліфікації. Запропоновано й обґрунтовано низку теоретичних положень і змін до чинного кримінального законодавства.

Для науковців, працівників системи кримінальної юстиції, здобувачів вищої освіти.

The theoretical and applied aspects of criminal liability for criminal offenses related to violation of the procedure for conducting gambling and lotteries are analyzed, in particular, we are talking about criminal offenses provided for by Articles 203-2 and 365-3 of the Criminal Code of Ukraine. A legal analysis of the components of these criminal offenses is conducted, as well as the features of their qualification are analyzed. A number of theoretical provisions and amendments to the current criminal legislation are proposed and substantiated.

For scientists, employees of the criminal justice system, and higher education students.

УДК 343.56

ISBN 978-617-511-448-3

© Газдайка-Василишин І. Б., Начиняний Д. С., 2026
© ЛьвДУВС, ГСУ, НПУ, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
-------------------	----------

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР ТА ЛОТЕРЕЙ В УКРАЇНІ.....	11
--	-----------

1.1. Стан дослідження кримінально-правової
охорони порядку проведення азартних ігор та лотерей
у вітчизняній кримінально-правовій доктрині	11
1.2. Соціальна зумовленість кримінально-правової
охорони порядку проведення азартних ігор
та лотерей в Україні.....	26
Висновки до розділу.....	42

Розділ 2

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР ТА ЛОТЕРЕЙ.....	46
---	-----------

2.1. Об'єкти складів кримінальних правопорушень,
передбачених статтями 203-2 та 365-3
Кримінального кодексу України.....	46
2.2. Об'єктивні сторони складів кримінальних правопорушень,
пов'язаних із порушенням порядку проведення
азартних ігор та лотерей.....	75
2.3. Суб'єкти складів кримінальних правопорушень,
передбачених статтями 203-2 та 365-3
Кримінального кодексу України.....	116
2.4. Суб'єктивні сторони складів кримінальних правопорушень,
пов'язаних із порушенням порядку проведення
азартних ігор та лотерей.....	125
Висновки до розділу.....	132

Розділ 3

КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР ТА ЛОТЕРЕЙ, І ПОКАРАННЯ ЗА ЇХ ВЧИНЕННЯ141

- 3.1. Кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень,
передбачених статтями 203-2 та 365-3
Кримінального кодексу України.....141
- 3.2. Розмежування складів кримінальних правопорушень,
пов'язаних із порушенням порядку проведення
азартних ігор та лотерей, і їх відмежування
від суміжних складів кримінальних правопорушень.....156
- 3.3. Покарання за кримінальні правопорушення,
передбачені статтями 203-2 та 365-3
Кримінального кодексу України165
Висновки до розділу.....179

ВИСНОВКИ.....185

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....194

ВСТУП

У сучасному світі індустрія розваг, складовою якої є азартні ігри та лотереї, виступає невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку та повсякденного життя суспільства. Азартні ігри як соціальне явище мають багатовимірний характер і поєднують ознаки культурного феномена, специфічного виду дозвілля, а також високорентабельної галузі бізнесу. Їхнє функціонування пов'язане з розвитком цифрових технологій, транснаціоналізацією фінансових потоків, зростанням ролі мережі «Інтернет» та зміною моделей споживчої поведінки. Водночас саме ця багатоаспектність зумовлює підвищену увагу держави до правового регулювання сфери організації та проведення азартних ігор і лотерей, зокрема із застосуванням кримінально-правових засобів охорони.

Із економічного погляду гральний бізнес характеризується надзвичайно високою прибутковістю. Так, гральний бізнес за перші десять місяців 2025 року приніс бюджету понад 1,3 млрд грн, як плату за ліцензії. Це більше, ніж уряд планував отримати за весь рік. Ще 8,6 млрд грн отримав держбюджет у виді податків, сплачених із доходів грального бізнесу¹. Легалізація азартних ігор розглядається державою як джерело наповнення бюджету, створення робочих місць і залучення інвестицій. Однак поряд із економічними вигодами азартні ігри об'єктивно є суспільно шкідливими, що проявляється у низці негативних економічних, соціальних і психологічних наслідків.

Одним із найбільш небезпечних проявів такої шкідливості є лудоманія – розлад поведінки, що полягає у патологічній пристрасті до азартних ігор. Ігрова залежність здатна

¹ URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/12/16/infografika/ekonomika/ochikuvani-ta-realni-nadходzhennya-derzhbyudzhetu-azartnyx-ihor#goog_rewarded

зруйнувати професійну кар'єру, сімейні та соціальні зв'язки, призвести до емоційного й фізичного виснаження особи. Гравці втрачають контроль над власними фінансами, що спричиняє постійні та зростаючі борги, конфлікти в сім'ях, психологічний тиск на близьких осіб. Сім'ї гравців нерідко зазнають фінансової нестабільності, емоційного виснаження та соціальної ізоляції. Азартні ігри також негативно впливають на трудову діяльність, знижуючи продуктивність і ефективність працівників, які витрачають робочий час на гру або страждають від наслідків залежності. У ширшому вимірі це може завдавати шкоди економіці держави.

Особливої небезпеки набуває зв'язок азартних ігор із злочинністю. Особи, які втрачають значні суми коштів у результаті гри, нерідко вдаються до протиправної поведінки з метою відшкодування втрат або отримання ресурсів для продовження гри. Таким чином, азартні ігри можуть бути криміногенним чинником, що зумовлює необхідність у ефективній кримінально-правовій протидії незаконній діяльності у цій сфері.

В умовах воєнного стану зазначена проблематика набула ще більшої гостроти та суспільного резонансу. Вперше питання ігрової залежності серед українських військовослужбовців стало предметом публічного обговорення наприкінці березня 2024 року. Усвідомлюючи потенційні загрози боєздатності, дисципліні та психологічному стану особового складу, 20 квітня 2024 року Рада національної безпеки і оборони України ухвалила рішення «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі «Інтернет»». Цим рішенням, зокрема Головнокомандувачеві Збройних Сил України та керівництву інших військових формувань доручено невідкладно запровадити заборону доступу військовослужбовців до гральних закладів та/або участі в азартних іграх у мережі «Інтернет» на період дії правового режиму воєнного стану. Такий крок засвідчує визнання азартних ігор фактором підвищеного ризику для національної безпеки в умовах збройної агресії.

Отже, у сфері організації та проведення азартних ігор держава опиняється в умовах складного балансування між економічною доцільністю та необхідністю захисту

суспільних інтересів. З одного боку, гральна індустрія є надзвичайно прибутковою, а з іншого – високі доходи від неї можуть об'єктивно знижувати мотивацію державних інституцій до рішучої боротьби з негативними та криміногенними проявами азартних ігор. Саме тому правове регулювання цієї сфери потребує виваженого, збалансованого й комплексного підходу, насамперед в умовах воєнного стану, коли ціна помилок у сфері державної політики істотно зростає.

Вагоме місце у системі такого регулювання посідають засоби кримінально-правової охорони порядку організації та проведення азартних ігор і лотерей. Прийняттям Закону України № 768-IX «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» задекларовано мету створення сучасної та ефективної нормативно-правової бази, що ґрунтується на комплексному та системному підході до регулювання відповідних суспільних відносин. Реалізація цієї мети зумовила внесення істотних змін до Кримінального кодексу України, зокрема викладення у новій редакції статті 203-2 «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей» та доповнення кодексу статтею 365-3 «Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей».

Зазначені новели кримінального законодавства актуалізували потребу в глибокому теоретичному осмисленні змісту та меж кримінально-правової охорони порядку проведення азартних ігор і лотерей; в аналізі їх ефективності; а також в узгодженості з іншими галузями права та відповідності сучасним суспільним викликам. Саме ці обставини зумовлюють актуальність і наукову значущість цієї монографії, спрямованої на комплексне дослідження кримінально-правової охорони порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні.

У монографії здійснено комплексне наукове дослідження кримінальної відповідальності за порушення порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні, у межах якого проаналізовано чинні положення кримінального законодавства, спеціального регуляторного законодавства у сфері грального бізнесу, а також практику їх застосування. За результатами дослідження сформульовано низку теоретично

обґрунтованих і практично зорієнтованих висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінально-правового регулювання відповідних суспільних відносин, підвищення ефективності кримінально-правової охорони порядку проведення азартних ігор та лотерей і забезпечення єдності правозастосовної практики у цій сфері.

Основні результати дослідження полягають, зокрема, у напрацюванні оптимальної моделі кримінально-правової протидії порушенням у сфері організації та проведення азартних ігор і лотерей, а також у формулюванні рекомендацій щодо тлумачення ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 203-2 та 365-3 КК України, та правильної кримінально-правової кваліфікації відповідних посягань. Зокрема, доведено наявність розбалансованості чинного законодавства у підходах до визначення видів і меж юридичної відповідальності за порушення у сфері грального бізнесу. Встановлено, що за умов дії спеціального регуляторного законодавства, лише частина порушень порядку організації та проведення азартних ігор і лотерей перебуває під кримінально-правовою заборонаю, тоді як інші, не менш суспільно небезпечні порушення, зокрема пов'язані з істотним відступом від ліцензійних умов, є поза межами кримінально-правової охорони. З огляду на це обґрунтовано доцільність запровадження кримінальної відповідальності за організацію та проведення азартних ігор із порушенням умов ліцензування на рівні з відповідальністю за провадження такої діяльності без відповідної ліцензії. Водночас із метою запобігання надмірній криміналізації запропоновано одночасно звужити межі кримінально-правової заборони шляхом пов'язування кримінальної протиправності зазначених діянь із настанням визначених суспільно небезпечних наслідків. Обґрунтовується доцільність використання як такої ознаки вчинення діяння у значному розмірі. Запропоновано визначення «значного розміру» як доходу, одержаного від незаконної діяльності у сфері азартних ігор і лотерей, що у 100 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент учинення кримінального правопорушення. Такий підхід дає змогу забезпечити належну диференціацію кримінальної відповідальності,

узгодити кримінально-правову оцінку діяння з реальним рівнем його суспільної небезпечності та відмежувати кримінально карані порушення від адміністративно-деліктних.

З урахуванням правил диференціації кримінальної відповідальності та специфіки суспільної небезпечності незаконної організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор або лотерей, що проводяться в мережі «Інтернет», обґрунтовується доцільність надання такому діянню самостійного кримінально-правового значення. Запропоновано виокремити його у частині другій статті 203-2 КК України та закріпити як окрему форму об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення з формальним складом, що відповідає характеру та способу вчинення такого посягання, а також реальним потребам протидії незаконному онлайн-гемблінгу.

Доводиться необґрунтованість встановлення кримінальної відповідальності за окремий вид потурання незаконній діяльності у сфері азартних ігор і лотерей (ст. 365-3 КК України) за одночасного ігнорування інших можливих проявів аналогічної протиправної поведінки. Аргументовано, що ані відносна поширеність таких діянь, ані доцільність їх кримінально-правової протидії, ані традиції вітчизняної законодавчої практики не можуть розглядатися як достатні підстави для криміналізації відповідної бездіяльності. З огляду на це запропоновано виключити статтю 365-3 КК України з одночасним запровадженням посиленої кримінальної відповідальності за вчинення діяння, передбаченого статтею 203-2 КК України, службовою особою з використанням свого службового становища, що дасть змогу забезпечити системність і внутрішню узгодженість кримінального закону.

Аргументовано, що за своїм змістом і функціональним значенням усі види мотивів, зазначені у статті 365-3 КК України, фактично розкривають мету вчинення відповідного діяння – отримання неправомірної вигоди. Це, своєю чергою, наділяє таке посягання ознаками корупційного кримінального правопорушення. З огляду на це обґрунтовується, що у разі збереження статті 365-3 КК України в системі чинного кримінального законодавства, доцільним є внесення змін

у примітку до статті 45 КК України з метою включення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 365-3 КК України, до переліку корупційних кримінальних правопорушень.

Сукупність сформульованих у монографії висновків і пропозицій створює науково обґрунтовану основу для подальшого розвитку кримінально-правової доктрини у сфері кримінально-правової охорони порядку проведення азартних ігор та лотерей, а також може бути використана у законотворчій діяльності, правозастосовній практиці та освітньому процесі.

Розділ 1

**ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПОРЯДКУ
ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР
ТА ЛОТЕРЕЙ В УКРАЇНІ**

**1.1. Стан дослідження кримінально-правової
охорони порядку проведення
азартних ігор та лотерей
у вітчизняній кримінально-правовій доктрині**

У сучасній українській кримінально-правовій науці поняття «кримінально-правова охорона» розглядається як фундаментальна теоретична категорія, що відображає спрямованість кримінального права на захист суспільних відносин і соціальних благ. Воно нерозривно пов'язане з охоронною функцією кримінального права, що за класичним розумінням полягає у встановленні кримінальних заборон і загрози кримінальної відповідальності за їх порушення. Кримінальне право є правовою системою, мета якої – це охорона суспільних відносин від суспільно небезпечних посягань через диференційовані кримінально-правові заборони та санкції. Така охорона є не статичною низкою норм, а динамічним процесом захисту суспільних благ, прав та інтересів.

В українській доктрині кримінального права особливу увагу приділено функціональному підходу, який акцентує на тому, що кримінально-правова охорона є захисною спрямованістю кримінального права як системи соціального контролю. За цією позицією, кримінально-правова охорона проявляється через такі інститути, як побудова складів кримінальних правопорушень, система санкцій,

підходи до оцінки суспільної небезпечності діянь. Із позицій функціонального підходу кримінально-правова охорона не тотожна простому каральному впливу: вона охоплює елементи превенції, і загальної, і спеціальної, а також систему негативних стимулів, що регулюють поведінку потенційних правопорушників. Підкреслення превентивного виміру та впливу кримінального права загалом узгоджується з теоретичними положеннями, що відображають не лише реакцію на вчинене правопорушення, а й формування соціальних очікувань щодо неприпустимості злочинних посягань [179]. Важливим уточненням у цьому контексті є твердження про те, що оцінка ефективності кримінального права має враховувати здатність норм не лише карати, а й запобігати злочинному поведженню, що є одним із критеріїв реалізації кримінально-правової охорони [180].

Інший (домінуючий) підхід у сучасній доктрині – структурно-системний, що розглядає кримінально-правову охорону як цілісний комплекс компонентів кримінального права. Цей підхід ґрунтується на концептуальному розумінні кримінального права як сукупності норм, механізмів і правозастосовних практик, які взаємодіють для забезпечення охорони прав і свобод людини, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань. У такому контексті кримінально-правова охорона охоплює: нормативні елементи (кримінально-правові заборони та санкції); інституційні механізми (кримінальна відповідальність і державні органи, що її реалізують); практичні виміри (правозастосування і судова практика).

Об'єктно-орієнтований підхід концентрується на аналізі об'єктів кримінально-правової охорони – тих суспільних відносин, соціальних благ, прав і інтересів, які кримінальне право визнає достатньо важливими для свого захисного втручання. У сучасних дослідженнях значну увагу приділено саме розширенню спектра об'єктів кримінально-правової охорони та обґрунтуванню їх криміналізації (декриміналізації). Науковці дедалі частіше пропонують уточнення нормативних і методологічних критеріїв, за якими певні суспільні відносини стають так би мовити «належним» об'єктом кримінально-

правової охорони, що, своєю чергою, сприяє більш точному формуванню кримінальної політики.

Однією із методологічних проблем в означеному контексті є розмежування таких категорій, як «кримінально-правова охорона» та «кримінально-правове регулювання». У класичних дефініціях останнє розглядається як ширше явище: воно охоплює весь масив правового впливу кримінального права на суспільні відносини, тоді як охорона займає специфічну підкатегорію, що фокусується на захисних функціях цього впливу. Водночас кримінальна відповідальність є інструментом реалізації кримінально-правової охорони тих чи інших суспільних відносин, а не є «самоціллю» та не має значення «абсолютної мети». Кримінальна відповідальність настає лише у разі вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння, тоді як кримінально-правова охорона існує об'єктивно (як нормативна і соціальна умова запобігання та нейтралізації правопорушень).

Отже, поняття кримінально-правової охорони в українській кримінально-правовій науці є ключовою категорією, що дає змогу не лише описати захисний зміст кримінального закону, а й побудувати теоретичну основу для аналізу інститутів кримінального права в їх соціальному і правовому вимірах. Сучасні доктринальні підходи (функціональний, структурносистемний та об'єктно-орієнтований) розкривають багатоаспектність цієї категорії та її значення для вдосконалення кримінального законодавства і кримінально-правової політики.

Не вдаючись до глибокої дискусії з приводу визначення поняття «кримінально-правової охорони», зазначимо, що це монографічне дослідження базуватиметься на такому його розумінні: «Кримінально-правова охорона – це система кримінально-правових засобів (кримінально-правових норм) та методів кримінально-правової політики (таких як криміналізація /декриміналізація, педалізація / депеналізація), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин» [178, с. 110].

На сучасному етапі розвитку держави і права відбувається глобалізація процесів у світовому просторі, які проявляються у всіх сферах життєдіяльності суспільства –

в економіці, політиці, екології, духовному житті тощо. Правові засоби, які використовує держава, мають бути узгоджені з цілями розвитку права та відповідати тим реаліям, що відбуваються: розширенню правового простору, зближенню правових систем та їх інтеграції. Зміни, які відбуваються у співвідношенні національного і міжнародного права, свідчать про зростання ролі міжнародного права, його впливу на інтернаціоналізацію правової системи України, що, своєю чергою, зумовлює необхідність оновлення національного права (зокрема кримінального), вимагає розробки нових законодавчих кримінально-правових положень, обґрунтування необхідності їх появи на науково-теоретичному рівні. Ці проблеми стають невідкладними та потребують з'ясування і на теоретичному рівні, і в юридичній практиці у процесі правозастосування.

Унормування феномена азартних ігор сьогодні є проблемою не лише для вітчизняного законодавства, а й для більшості правових систем зарубіжних держав. Правотворення у сфері кримінально-правового регулювання потребує не лише виявлення та врахування позитивного досвіду іноземних держав у цій сфері, а й передусім аналізу історичного досвіду нашої держави, виявлення слабких і сильних сторін вітчизняного законодавства, а також окреслення перспектив та тенденцій його подальшого розвитку.

Досліджувана нами проблематика є актуальною як на доктринальному рівні, так і серед практиків, які стикаються з питаннями, пов'язаними з криміналізацією (чи декриміналізацією) діянь, пов'язаних із азартними іграми. Зауважимо, що українські вчені вели наукові розвідки, які значною мірою позначалися і на формуванні позицій щодо значення азартних ігор в житті суспільства, і на ролі держави у процесі запровадження грального бізнесу, а також на необхідності контролю економічних відносин у цій частині.

Із-поміж досліджень, пов'язаних із вивченням і регулюванням азартних ігор, їхнього впливу на людей та суспільство загалом, неабиякий інтерес становлять праці Н. О. Петричко [2], О. О. Дудорова [3], З. М. Топорецької [4], О. З. Гладуна [5], С. В. Рябчука [6], М. О. Лиськова [7], Р. О. Мовчана [9], Д. В. Каменського [10]. Важливо відзначити фундаментальність

і значимість для теорії кримінального права праці Є. Ю. Драчевського [8], який уперше на дисертаційному рівні комплексно проаналізував зміни законодавчого підходу в питанні кримінально-правового регулювання діяльності, пов'язаної із зайняттям гральним бізнесом в Україні.

Водночас більшість праць указаних науковців присвячена аналізу окремих аспектів, деяких фрагментів розглядуваної проблематики, що розглядаються ними через призму власних наукових інтересів. Здебільшого вказані роботи присвячені питанням ретроспективного та перспективного аналізу законодавчих змін у питанні правової регламентації цієї сфери суспільних відносин. В їхню основу були покладено або порівняльну складову (між чинними та викладеними у новій редакції кримінально-правовими приписами), або ж теоретичне обґрунтовування (доволі часто – критична оцінка) запропонованих змін. Натомість системного правового аналізу положень ст. 203-2 КК України, а тим паче ст. 365-3 КК України, та їх комплексного наукового дослідження сьогодні на доктринальному рівні практично немає. Це можна пояснити як докорінною зміною підходу законодавця до проблематики азартних ігор (від повної їх заборони до визначення правових меж останніх та правового регулювання такої діяльності), так і відносною новизною вказаних законодавчих приписів, що охороняють таку діяльність.

Однак і справді з'ясування проблем кримінально-правової охорони порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні неможливе, якщо не прослідкувати історію становлення та розвитку грального бізнесу в Україні, його абсолютну заборону (2009 рік) і, нарешті, законодавче врегулювання зайняття гральним бізнесом, яке передбачене Законом України від 14 липня 2020 року [21].

Із певним рівнем умовності історію формування кримінально-правової охорони вказаної сфери діяльності, пов'язаної з азартними іграми та лотереями, в Україні можна поділити на три періоди. Перший період (від початку 2000-х років по 2009 рік) був цілком сприятливим для розвитку грального бізнесу в Україні, зокрема були затверджені Ліцензійні умови організації діяльності з проведення азартних ігор, а також Порядок контролю за додержанням ліцензійних умов

провадження організаційної діяльності з проведення азартних ігор [12]. У 2007 році був прийнятий Закон «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, де йшлося також про те, що контроль за додержанням організаторами азартних ігор вимог Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор та ліцензійних умов» здійснюється у порядку, встановленому Законом України від 05 квітня 2007 року № 877-у, з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про державне врегулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [13].

Зазначимо, що тоді в Україні поставало питання про запровадження цивілізованого, такого, що базується на чесній і відкритій конкуренції, ринку азартних ігор і лотерей, а такий підхід сприяв би залученню і вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, і представників зарубіжних країн з їхнім досвідом і значною практикою у гравальному бізнесі.

Зрозуміло, що розвиток гравального бізнесу потребував безумовного контролю з боку держави. Доречно навести думку М. О. Лиськова, який зазначав, що контроль у сфері лотерейної діяльності (а вона є різновидом гравального бізнесу) як систематична специфічна діяльність органів публічної адміністрації та їх посадових осіб із використанням специфічних форм і методів, передбачає можливість оперативного втручання у діяльність суб'єктів господарювання лотерейної діяльності, застосування заходів щодо попередження та усунення порушень законодавства, виявлення причин та умов, що сприяли порушенням правових норм та за необхідності – у застосуванні заходів примусу [7]. Саме такий підхід є виправданим і щодо азартних ігор як виду гравального бізнесу. Ситуація, що виникла в Україні того часу з формуванням нових підходів до регулювання суспільних відносин після набуття Україною незалежності, позначалась і на розвитку кримінального законодавства, зокрема і на сфері кримінально-правової охорони господарської діяльності.

Визначною подією є прийняття Верховною Радою України 05 квітня 2001 року Кримінального кодексу України, який набрав чинності 01 вересня 2001 року. Новий КК України

відображав загалом досягнення сучасної науки кримінального права, ґрунтувався на Конституції України і загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права, утверджував принципи гуманізму і законності [1]. Введення КК України в дію сприяло покращенню авторитету держави, подальшому вдосконаленню державних інституцій, створювало умови для ефективного здійснення правосуддя та спрямовувало розвиток української держави на шляху демократизації, свободи і поваги до членів суспільства.

Представники наукової думки не залишали поза увагою процеси, що відбувалися в країні, зокрема проявляли інтерес до появи нових суспільних викликів, пов'язаних із формуванням відносин господарювання. Доречно нагадати, наприклад, роботу О. О. Дудорова, в якій він піддає аналізу та характеристиці злочини у сфері господарської діяльності. Важливо зазначити, що автор зауважує на те, що правоохоронцям слід зосереджуватися на справді суспільно небезпечних формах нелегального бізнесу (який може здійснюватися у великих розмірах) [3].

Видається також слушним твердження і О. З. Гладуна, який, аналізуючи зарубіжний досвід у сфері грального бізнесу, відстоює необхідність неухильного контролю держави за діяльністю гральних закладів, функціонування яких є звичною діловою практикою. Він зазначив, що у формуванні бар'єру для зростання загрози суспільним відносинам моралі та забезпеченню здоров'я громадян первинну роль повинен займати належний державний контроль грального бізнесу, який би передбачав установлення чітких обмежень і вимог до суб'єктів, які організовують та проводять азартні ігри, а не лише законодавча заборона останніх [14, с. 81–85]. І. А. Білінський, дослідивши зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей на прикладі законодавства Сполучених Штатів Америки, а також країн Європейського Союзу (зокрема Польщі, Італії, Австрії), розглянув механізми кримінально-правового реагування, види санкцій, категорії суб'єктів злочину, процедури ліцензування та контрольні функції уповноважених органів. Висновки, яких дійшов учений, такі: у більшості зарубіжних держав

застосовується змішана модель протидії незаконному гравальному бізнесу, що базується на поєднанні кримінально-правових засобів охорони із фінансовими та адміністративними заходами; найбільш ефективним визнано ліцензійний підхід із жорстким фінансовим контролем і персональною відповідальністю організаторів гравальних закладів; до шляхів удосконалення українського регулювання сфери протидії нелегальному гравальному бізнесу віднесено підвищення прозорості фінансових операцій, цифровий моніторинг, єдиний державний реєстр суб'єктів гравальної діяльності, посилення кримінальної відповідальності за організацію тіньових ігор та узгодження норм Кримінального кодексу України з міжнародними стандартами у сфері боротьби з економічною злочинністю [181, с. 20, 25].

Відношення до гравального бізнесу в Україні серед вчених було неоднозначне – від необхідності вдосконалення правил його функціонування до повної заборони. Та все ж таки зауважимо, що більшість науковців підтримували позицію про державне регулювання і контроль за сферою азартних ігор та гравального бізнесу. Ситуація, в якій перебувала Україна у ці роки, потребувала належного державного контролю за діяльністю суб'єктів, пов'язаних із гравальним бізнесом. Визнаючи, що азартні ігри (гравальний бізнес загалом) спричиняють доволі значну шкоду моральним відносинам, зусилля держави, спрямовані на впорядкування діяльності з організації та проведення азартних ігор, посилення законодавчого контролю у цій сфері задля мінімізації негативних наслідків їхнього впливу на суспільство, видавалися абсолютно виправданими.

Загальновідомо, що криміналізація – складний процес, який ґрунтується передусім на необхідності держави реагувати на прояви негативної поведінки та на її вплив на суспільство. Доречно згадати Г. А. Злобіна, який визнавав, що в основі законодавчої новели не завжди є усвідомлення суспільної необхідності. Через суспільне обурення або розголос окремої події на законодавця можуть впливати самі громадяни з вимогою встановити або посилити відповідальність за вчинення тих чи інших діянь, які суспільство в конкретний момент свого існування сприймає негативно. Можливим

є виникнення кримінально-правових новел і на такій основі, яка відображає не так об'єктивну необхідність, як упередження, що полягають у переоцінці соціально регулятивних можливостей кримінальної репресії [15, с. 178].

Важко не погодитися з думкою Є. Ю. Драчевського, який вказує на факти так званої необґрунтованої, безпідставної криміналізації. В такому разі злочином визнається діяння, якому не характерні достатні для криміналізації характер і ступінь суспільної небезпеки [8, с. 161].

Певний інтерес у питанні співвідношення підстав і приводів криміналізації викликає ще одна позиція цього науковця – «проблема правоутворюючих чинників, які зумовлюють допустимість, можливість і доцільність визнання суспільно небезпечного діяння злочинним та підстав його кримінально-правової заборони залишається наріжним каменем всієї теорії криміналізації» [8, с. 27]. Що ж стосується такого поняття, як привід криміналізації, то автор стверджує, що приводом до криміналізації варто розуміти ті конкретні події, що призвели до постановки питання про необхідність криміналізації того чи іншого виду діяння і які зазвичай використовуються для аргументації відповідного рішення – безвідносно до адекватності виразу в них суспільної необхідності [8, с. 31].

Свого часу Г. А. Злобін писав, якщо поняття підстави криміналізації виражає суспільну необхідність використовувати регулятивні та попереджувальні можливості кримінального права щодо певної групи відносин, то терміном «криміналізаційний привід» позначають одиничну (а отже, певною мірою випадкову) подію, яка привела в рух процес криміналізації [15, с. 207–208]. З наведених міркувань можна зробити висновок, що підстави і приводи криміналізації – це різні кримінально-правові поняття і за своїм змістом, і за призначенням. Відтак порушення обґрунтованості криміналізації є коли рішення про криміналізацію того чи іншого діяння приймається за відсутності підстав, а не лише за наявності відповідних приводів [8, с. 33].

У результаті помилкової оцінки ситуації можлива необґрунтована криміналізація, коли злочином (суспільно небезпечним діянням) визнається безпідставно діяння,

якому не притаманні достатні для криміналізації характер і ступінь суспільної небезпеки. Саме так можна розцінювати криміналізацію грального бізнесу. Необґрунтована криміналізація грального бізнесу була прикладом, як справедливо зауважує М. І. Мельник, неправильного розуміння законодавцем правової природи кримінального закону, його ролі та місця у правовій системі держави, вибору неадекватних правових засобів вирішення наявних соціальних та інших проблем, ігноруванням інших правових засобів розв'язання цієї проблеми, неправильним розумінням і суті самої такої проблеми [16, с. 94]. Результатом цієї помилки, на думку багатьох учених-правників, в Україні є Закон України від 15 травня 2009 року «Про заборону грального бізнесу в Україні» [17], а пізніше – Закон України від 22 грудня 2010 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу» [18], набрання чинності яким призвело до необхідності доповнення Кримінального кодексу України статтею 203-2.

По суті, від 15 травня 2009 року розпочався другий період правового регулювання грального бізнесу, коли законодавці пішли шляхом його абсолютної (повної) заборони. Зазначимо, що на таку їхню позицію вплинула подія з трагічними наслідками, а саме – у місті Дніпропетровську (нині місто Дніпро) трапилася нічна пожежа у залі гральних автоматів мережі «Метро – Джепот». Під час пожежі трагічно загинули дев'ять осіб, а тринадцять отримали тяжкі тілесні ушкодження [19]. Реакція на цей трагічний випадок суспільства і деяких учених була дуже гострою, з вимогою повної заборони грального бізнесу, що не можна вважати об'єктивно обумовленим законодавчим рішенням.

Із позицією щодо абсолютної заборони грального бізнесу не погоджувалися і такі науковці, як О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан, які справедливо зауважували, що порушення правил пожежної безпеки, які можуть привести до трагічних наслідків (подібної трагедії, що трапилася у місті Дніпрі) з неменшою часткою ймовірності можуть відбутися у будь-якому іншому місті скупчення людей – ресторані, нічному клубі, кінотеатрі, стадіоні, концертному залі тощо. Проте, незважаючи на періодичність подібних трагедій, вони не сприймаються

як приводи до заборони, наприклад, футбольних матчів, нічних клубів або концертів [20, с. 227–228]. Справедливо зауважив і Є. Ю. Драчевський, що ухвалення закону про абсолютну заборону грального бізнесу передусім варто пов'язувати з конкретною подією – пожежею в залі гральних автоматів мережі «Метро-Джекпот», яка й була каталізатором ухвалення Закону від 15.05.2009. Саме цей факт і підтверджує початок нового періоду в регламентації азартних ігор – їх абсолютної заборони, що був чинним по суті до 14 липня 2020 року, тобто до ухвалення Верховною Радою України Закону «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [21].

Нагадаємо, що за Законом України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 гральний бізнес (ст. 1 цього Закону) визначався як діяльність з організації та проведення азартних ігор в казино, на гральних автоматах, у букмекерських конторах та в електронному (віртуальному) казино, що здійснюють організатори азартних ігор з метою отримання прибутку, тобто азартною грою в цьому Законі визнавалась будь-яка гра, умовою участі в якій було внесення гравцем ставки, що й давало йому змогу отримати виграш і результат якої повністю (або частково) залежав від випадковості [22].

Однак із прийняттям Закону України від 19.05.2011 року визначення поняття «гральний бізнес» зазнає змін і має вже іншу редакцію, а саме: «Гральний бізнес – це діяння, пов'язане з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних стимуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера» [23].

Як видно із тексту цитованих законодавчих положень, законодавець пішов шляхом абсолютної заборони грального бізнесу в Україні, водночас азартною грою визнавалась будь-яка гра, обов'язковою умовою участі в якій є сплата гравцем грошей, зокрема, через систему електронних платежів, що дає змогу учаснику і отримати виграш (приз) у будь-якому вигляді, і не отримати його залежно від випадковості.

Забігаючи трохи наперед, варто сказати, що правовий аналіз об'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 203-2 КК України (зайняття гральним бізнесом – тобто йдеться про первинну редакцію ст. 203-2 КК України) дає змогу обґрунтувати, виходячи із законодавчого визначення грального бізнесу, що безпосереднім об'єктом цього правопорушення є відносини моральності. Розміщення ж ст. 203-2 КК України в Розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» порушувало логіку побудови Особливої частини КК України, що призвело до нестихаючих дискусій серед науковців і практичних працівників.

Так, переконливим із цього приводу видається твердження про порушення з боку законодавця аксіоматичності положень про «правильність» розташування аналізованої норми у системі Особливої частини КК України, незмінність якого є достатнім свідченням і незмінності об'єкта [8, с. 46].

Дійсно, діяння, передбачене ст. 203-2 КК України в редакції 2011 року – в первинній редакції цієї статті посягало не на встановлений порядок зайняття господарською діяльністю, а на відносини моральності. Помилкове рішення законодавця про розміщення ст. 203-2 КК України призвело до неоднозначного розуміння насамперед суспільної небезпечності цього діяння та оцінки його наслідків, а також до численних наукових дискусій із цього питання.

Варто зауважити, що погляди науковців на місце норми, яка забороняла гральний бізнес в Україні, були різними. До уваги бралася і позиція правників пострадянських республік, які провадили роботу з оновлення кримінального законодавства, та погляди з цього питання окремих учених. Так, наприклад, В. В. Кузнецов, Н. О. Семчук, В. Д. Чабанюк, досліджуючи цю проблематику, висновували, що вказана норма має бути розміщена в межах Розділу VII КК України [24].

Є. Ю. Драчевський указує, що положення ст. 203-2 КК України спершу повинні були об'єктивовані серед посягань на моральність, а далі, зважаючи на ухвалення Закону України від 14 липня 2020 р., мали бути виключені [8, с. 48]. На його думку, показовим у питанні місцезнаходження вказаної кримінально-правової заборони є приклад Узбекистану, в Кримінальному кодексі якого є єдина норма (ст. 278),

в межах якої передбачена відповідальність за такі абсолютно заборонені діяння: а) організація та проведення азартних ігор; б) втягнення неповнолітніх в азартні та інші, основані на ризику, ігри; в) надання послуг у мережах телекомунікації, зокрема провайдерами інформаційної мережі «Інтернет» для організації чи проведення азартних ігор [25]. Тобто йдеться про посягання на громадський порядок, а не на відносини господарювання. Тому позиція вчених, які вважають, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 203-2 КК України (у першій його редакції), яке посягає на відносини моральності, мало б бути розташоване в Розділі VII КК України, видається хибною (проте, аналізована норма залишається в системі Особливої частини КК України на тому ж місці і тепер, хоч уже в більш оновленій редакції).

Практика подальшого розвитку законодавства України, зокрема у сфері господарювання, та використання нових підходів у вдосконаленні форм і методів для регулювання економічних відносин, засвідчила, що абсолютна заборона певних видів діяльності (приміром грального бізнесу), як це було встановлено згідно із Законом України від 15 травня 2009 «Про заборону грального бізнесу в Україні», виявилася неефективною. Ця діяльність потребувала належного державного регулювання зі встановленням кримінальної відповідальності лише за найбільш небезпечні порушення встановленого порядку провадження діяльності у сфері грального бізнесу. Так закінчився другий період розвитку законодавства щодо регулювання азартних ігор як виду господарської діяльності.

Можемо констатувати, що третій період становлення законодавства України щодо азартних ігор (і лотерей) по суті розпочався з прийняттям Закону України від 14 липня 2020 року «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [21]. І як зазначають Р. О. Мовчан та Є. Ю. Драчевський, головним наслідком ухвалення цього Закону є скасування (з урахуванням обмежень, передбачених у Прикінцевих і Перехідних положеннях) наявної в нашій державі із 2009 року абсолютної заборони на зайняття гральним бізнесом, що, своєю чергою, зумовило одночасне внесення змін і до ст. 203-2 КК України, в оновленій редакції якою,

що логічно, вже вказується не на легалізоване нині «зайняття гральним бізнесом», а лише на незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей [26, 386].

Результат такого реформування є поштовхом для появи нових досліджень з окресленого питання, які засвідчують нові погляди на проблему регламентації азартних ігор як складової дозвілля громадян; на обґрунтованість такого законодавчого кроку; на доцільність регулювання цих відносин кримінально-правовими засобами. Це безумовно сприяє розвитку науки кримінального права та разом із цим вимагає комплексного та системного вивчення цього питання, спроба проведення якого буде здійснена в межах цього наукового дослідження.

Що стосується положень ст. 365-3 КК України, то перед тим як її охарактеризувати, вважаємо за необхідне обґрунтувати можливість і доцільність її об'єднання із положеннями ст. 203-2 КК України у межах цього дослідження, а також – назви останнього. Перше зводиться до того, що кримінально-правові приписи, які містяться в ст. 365-3 КК України, логічно хоч і знаходяться в площині дослідження проблематики азартних ігор та лотерей, однак це не позбавляє їх права бути предметом самостійного наукового дослідження. Та обставина, що доповнення кримінального закону положеннями ст. 365-3 КК України є також наслідком ухвалення вказаного Закону від 14 липня 2020 р. «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» не є єдиним аргументом. Положення ст.ст. 203-2, 365-3 КК України можуть, і, в межах цього дослідження, повинні розглядатися у тісному взаємозв'язку з огляду на те, що вони виконують схожу, а може навіть й ідентичну функцію. Їх запровадження у чинне кримінальне законодавство має на меті різними шляхами забезпечити кримінально-правову охорону порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні. І якщо в одному випадку це досягається шляхом встановлення кримінальної відповідальності за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 203-2 КК України), то в іншому – встановленням кримінальної відповідальності за бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації

або проведення азартних ігор, лотерей. Тобто функціонування сфери грального бізнесу в Україні: по-перше, обмежене рамками спеціального регуляторного законодавства, вимоги якого повинні виконуватися суб'єктами господарювання, і за порушення окремих із яких установлено кримінальну відповідальність; по-друге, забезпечується серед зокрема покладенням на працівників правоохоронного органу обов'язку реагувати на факти порушення проведення такої діяльності, а у разі його невиконання, за визначених умов – притягнення такого працівника до кримінальної відповідальності. Одне і друге по суті є частиною встановленого законодавством порядку здійснення такої діяльності, як проведення азартних ігор та лотерей. А відтак обране формулювання назви монографії дає чітке уявлення про те, що є предметом цього дослідження.

Запровадження такого виду потурання, як бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей висуває нові виклики перед науковою спільнотою у з'ясуванні не лише питань соціальної зумовленості такого кроку та обґрунтованості місцезнаходження вказаного кримінально-правового припису в системі чинного Закону, а передусім – ефективності вказаної кримінально-правової заборони.

Однак, незважаючи на правову регламентацію такого виду діяння, сьогодні про доктринальну розробленість цього питання не йдеться. Відсутність теоретичних напрацювань із цієї тематики зумовлена і її новизною, і складністю вирішення цих питань. Окремі аспекти посягання, передбаченого ст. 365-3 КК України, висвітлили у своїх наукових дослідженнях такі вчені, як Є. Ю. Драчевський [27], О. К. Марін [28], О. О. Дудоров [29], О. З. Гладун [30], В. П. Коваленко [11]. Однак об'єктивовані у вказаних роботах наукові погляди є лише першими спробами дослідити це нове для законодавства України кримінальне правопорушення. Вони не охоплюють увесь спектр проблематики, пов'язаної із прийняттям ст. 365-3 КК України, та не мають комплексного характеру та системного підходу в питанні її висвітлення, що власне і обумовлює актуальність запропонованого у цій роботі дослідження.

1.2. Соціальна зумовленість кримінально-правової охорони порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні

Кримінально-правові дослідження набувають статусу соціальних досліджень лише за наявності певної низки атрибутивних ознак. У вузькому значенні слова поняття «соціальні дослідження» виконує важливу методологічну функцію, спрямовуючи вивчення суспільних явищ у достатньо визначене русло, дає змогу відображати, оцінювати та теоретично обґрунтовувати різноманітні зрізи суспільних відносин. Проблематика кримінально-правової охорони порядку проведення азартних ігор і лотерей зумовлена певними суспільними потребами, реакцією суспільства на ті чи інші події. Слід зазначити, що проблема соціальної зумовленості кримінальної відповідальності є предметом наукового аналізу в доктрині кримінального права з 70-х років минулого століття. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі українські вчені-криміналісти: В. К. Гришук [31], А. А. Музика [32], Л. П. Брич [33], В. І. Осадчий [34], Є. В. Фесенко [35], П. Л. Фріс [36]. В працях цих науковців ідеться, зокрема, про криміналізацію суспільно небезпечних діянь, яку поряд із декриміналізацією, пеналізацією, депеналізацією, диференціацією і індивідуалізацією кримінальної відповідальності відносять до основних методів кримінально-правової політики [37, с. 27].

Визнаючи, що кримінальне право виконує роль інструмента, яким користується держава для вирішення завдань свого подальшого раціонального розвитку, слід погодитися, що наукові дослідження вчених-криміналістів мають дати відповідь на питання про доцільність законодавчого регулювання тих чи інших проблем [38, с. 15–18].

Зауважимо, що в науці кримінального права України немає єдиного усталеного поняття для позначення обумовленості такого явища як криміналізація – вживаються різні (термінологічно) вирази, зокрема: підстави, принципи, критерії, умови, причини, передумови, фактори, чинники, обставини. В широкому розумінні криміналізація – це те, що викликає реальну необхідність реагування держави на виникнення загрози життєдіяльності суспільства.

Система чинників (обставин), що впливають на криміналізацію, повинна, як зауважує В. К. Матвійчук, доповнюватися тими критеріями, що відповідають дефініції і стосуються наступних критеріїв: 1) криміналізоване діяння повинне чітко визначатися у законі; 2) діяння має обурювати громадську думку; 3) діяння не повинно визнаватися дозволим більшістю населення; 4) має сприяти ефективному вирішенню конфліктів у суспільстві; 5) корисність заборони [39, с. 91].

Необхідність реагування держави на негативні деструктивні явища та процеси зумовлена загрозою життєдіяльності суспільства, правильному функціонуванню державних органів, що забезпечують охорону суспільних відносин, тому і виникає потреба у виробленні ефективних, адекватних засобів впливу на чинники, що можуть позначитись на нормальному прогресивному розвитку державних інституцій і суспільства загалом. Одним із таких засобів, власне, і є криміналізація – визначення певних діянь людської поведінки в нормативно-правових актах як кримінально протиправних.

На думку А. Ф. Зелінського, проблеми криміналізації (та декриміналізації), посилення чи пом'якшення санкцій за деякі види злочинів повинні вирішуватись не в руслі політики, яка постійно змінюється, а відповідно до визнаних у цивілізованому суспільстві загальнолюдських моральних цінностей, принципів гуманізму, справедливості, законності та милосердя [40, с. 15].

На практиці доволі часто бувають випадки, коли діяння, які раніше були дозволені, ставали (тобто визнавалися законодавцем) кримінально караними (до 2009 гральний бізнес в Україні був дозволеною діяльністю). Як зазначає А. М. Шульга, причинами змін у законодавстві може бути: а) підвищення суспільної небезпеки певних діянь у певний час; б) нагальність потреби в усуненні прогалин чинного законодавства; в) зміни, що відбуваються у суспільстві, які тягнуть необхідність охорони нормами кримінального права [41].

А. А. Музика визначає поняття криміналізації як процес і результат визнання певних видів діянь злочинними і кримінально караними. Вирішення проблеми криміналізації визначає обсяг заходів державного примусу в сфері боротьби з суспільно небезпечними діяннями, є основою

для вирішення органами попереднього розслідування, прокуратури, судами питань притягнення винуватих до кримінальної відповідальності та призначення їм покарання або звільнення таких осіб від кримінальної відповідальності або покарання, пом'якшення покарання, впливає на зміст і спрямованість профілактичних засобів і на правове виховання населення [32].

З'ясування питання про криміналізацію дій, пов'язаних із гральним бізнесом (а це відбулося з прийняттям Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009) можливе лише через аналіз законодавства з досліджуваної проблематики, а саме: Закону України від 22 грудня 2010 року № 2852-VI, яким КК України було доповнено ст. 203-2; Закону України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI, яким ст. 203-2 була оновлена і текстуально залишалась у редакції цього Закону. А також Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року (Закон України № 4025-VI), який набрав чинності 17 січня 2012 року і яким до санкцій частин 1 та 2 ст. 203-2 були внесені зміни, а саме додано спеціальну конфіскацію грального обладнання із одночасним виключенням ст. 203 КК України, яка передбачала відповідальність за зайняття забороненими видами господарської діяльності. Як було зазначено в роботі, відбулася повна абсолютна заборона грального бізнесу (азартних ігор), в результаті чого дії, пов'язані з гральним бізнесом, зокрема з азартними іграми, були криміналізовані.

Наукове осмислення категорії «криміналізація» ґрунтується на з'ясуванні характерних для цього поняття ознак – динаміка та статика. Під поняттям «динаміка» прийнято розуміти процес, розвиток певного явища, а «статика» – це результат процесу розвитку. Ці два етапи і становлять зміст криміналізації суспільно небезпечних діянь. Чинники, які можуть привести в рух механізм криміналізації, можуть бути доволі різноманітні: це і рекомендації науковців, які займаються дослідженням певних проблем, або ж реакція суспільства на окремі факти, що збуджують засудження і негативно сприймаються суспільством, це можуть бути статистичні

дані про стан злочинності. Тобто за своїм значенням ці обставини можуть бути різними. У доктрині кримінального права розрізняють соціальні (чи інші) підстави та приводи криміналізації. Підстави криміналізації – це те, що створює дійсно суспільну необхідність у кримінально-правовій новелі, це внутрішня необхідність виникнення правової норми [15, с. 204–205]. Під приводом до криміналізації варто розуміти ті конкретні події, що призвели до постановки питання про необхідність криміналізації того чи іншого виду діяння і які зазвичай використовуються для аргументації відповідного рішення безвідносно до адекватності виразу в них суспільної необхідності. Отже, можна говорити про те, що спершу проявляється привід як поштовх, як необхідність реагування на подію (в нашому дослідженні пожежа в залі гральних автоматів мережі «Метро Джемпот» у місті Дніпро 2009 року). За приводом слідує необхідність у адекватному реагуванні законодавчого органу та аргументація необхідності прийняття заборони певних дій (підстава).

Однак, рішення про абсолютну заборону грального бізнесу в Україні як наслідок подій (пожежа в місті Дніпро) не було об'єктивно обумовлено, що й призвело до дискусій серед науковців, про йшлося вище. Таким чином, криміналізація дій, пов'язаних із азартними іграми, якщо розглядати її як соціальний процес, відображала об'єктивні умови суспільного життя в Україні період від початку утворення української держави до 2009-х років. В Україні відмічалось різке зростання об'єктів грального бізнесу, залучалася значна кількість гравців, зокрема і неповнолітніх, ускладнювалася криміногенна ситуація. Все це потребувало сучасного законодавства, яке б регулювало і сферу азартних ігор.

Із цього приводу Н. Н. Капітаненко зазначала, що нагальна потреба у системному врегулюванні сфери азартних ігор спеціальним законом в Україні існувала давно, адже повністю заборони гральний бізнес практично неможливо. З одного боку, вказана необхідність обумовлена потребою виведення із тіні та легалізації діяльності, пов'язаної із веденням азартних ігор, а з іншого – необхідністю захисту населення від шкідливого впливу азартних ігор і обмеження доступу до них широких верств населення [42, с. 33–37].

З боку держави необхідним було належне державне регулювання цієї сфери господарювання. Метою мала бути не абсолютна заборона грального бізнесу в Україні, яка не могла бути надійною перепорою для нього [5, с. 78–85], а дозвіл гри на гроші в обмеженому і суворо контрольованому обсязі, що може задовольнити мінімальний попит громадян на такий вид дозвілля.

Погоджуючись із тим, що гральний бізнес спричиняє доволі значну шкоду відноси́нам моральності, вчені, зокрема О. О. Дудоров і Р. О. Мовчан, критично віднесли́ся до Закону «Про заборону грального бізнесу в Україні», мотивуючи свою позицію тим, що деякі види легалізованої в Україні діяльності спричиняють значно більшу шкоду і відноси́нам моральності чи вихованню підростаючого покоління, і здоров'ю населення. Як приклад, автори називали виробництво та реалізацію алкогольних напоїв, тютюнових виробів і вказували водночас, що шкода, яка завдається суспільним цінностям у результаті такої діяльності, істотно переважає ту шкоду, що спричиняється в результаті функціонування грального бізнесу.

Наукова спільнота сприйняла тотальну заборону грального бізнесу, як про це йшлося, неоднозначно – від повної згоди з діями законодавця, до критичного ставлення до дій держави щодо повної заборони азартних ігор. Закон України від 15 травня 2209 року, нагадуючи сумнозвісний «сухий закон» став потужним криміногенним чинником – такою була реакція О. О. Дудорова і Р. О. Мовчана [20, с. 225].

Що стосується практичного аспекту, то вимогам Закону, який категорично забороняв гральний бізнес, підкорилися не всі його суб'єкти. Одна частина, попри заборону, не припинила свою діяльність і продовжувала функціонування у завуальованих формах, як наприклад інтернет-кафе чи зали електронних атракціонів. А інша частина, не припиняючи свою діяльність, перейшла під «патронат» так званих «кришувальних» органів. Ретроспективний аналіз результату таких законодавчих змін дає змогу говорити про перехід тоді цілого сектору економіки в тіньове русло [20, с. 229].

Надалі все це не могло не вплинути на поширення нелегальних гральних закладів, залучення учасників, зокрема

неповнолітніх, до азартних ігор; на зростання числа осіб, залежних від лудоманії; на зловживання чиновниками «кришувальниками» владними повноваженнями, що, своєю чергою, зумовило високий рівень латентності грального бізнесу.

Зокрема, у науковій літературі вказувалося, що у період з 2011 по 2014 роки рівень латентності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, становив, за дослідженнями окремих науковців, від 60% [43, с. 12–15] до 70% і навіть 90% [44].

На думку С. В. Рябчука, такий стан речей зумовлений наявністю стійких зв'язків між організаторами грального бізнесу та правоохоронними органами, які не здійснюють відповідних заходів реагування та свідомо не реєструють повідомлення про вчинення цього кримінального правопорушення. Науковець указує, що практично завжди викриття цих злочинів було здійснено під час раптових рейдів і позапланових перевірок та дуже рідко – за повідомленням осіб, а також наводить статистичні дані, згідно з якими лише у 3,7% випадків злочини виявлено спільно органами поліції і органами фіскальної служби, а у 2,2% органами поліції з прокуратурою [45, с. 182–188].

По суті, цілком справедливо назвати однією з основних причин латентності грального бізнесу корупцію в поліції, прокуратурі та інших правоохоронних органів, працівники яких «кришували» незаконний до певного часу, тобто абсолютно заборонений, гральний бізнес. Аналіз наведеної та іншої інформації про «діяльність» працівників правоохоронних органів щодо приховування фактів, пов'язаних із функціонуванням забороненого в Україні грального бізнесу чи сприяння його поширенню викликало необхідність реагування державних органів на такі факти, а також запровадження заходів протидії таким процесам. Саме ці обставини були причиною появи у Кримінальному кодексі України ст. 365-3, в якій йдеться саме про бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

Викладене дає змогу констатувати, що нелегальний з 2009 до 2020 року гральний бізнес продовжував, на жаль, функціонувати. А офіційні статистичні дані та результати

кримінологічних досліджень лише підтверджують поширеність тих діянь, що зараз передбачені ст.ст. 203-2 та 365-3 КК України та потребу встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння, зокрема – прийняття Закону України від 14 липня 2020 року [8, с. 27].

Завжди процес криміналізації певних діянь породжує настання і позитивних, і негативних наслідків. Для законодавця, а насамперед – для суспільства важливо, щоб очікувані у процесі реалізації закону позитивні наслідки перевищували негативні. Саме таким є правило співмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації, інакше остання втрачає свій сенс. На нашу думку, принцип співмірності виконує значущу роль у законодавчому процесі взагалі, а надто при криміналізації діянь, пов'язаних із економічною діяльністю, часткою якої є гральний бізнес. Встановлення кримінально-правової заборони є доцільним і виправданим фактом тоді, коли саме криміналізація приносить більше користі, ніж інші заходи впливу на певну поведінку особи [46, с. 161]. Отже, в Україні заборона грального бізнесу (азартних ігор), як вважали її ініціатори, повинна була вплинути на зниження злочинності, оздоровити моральність суспільства. Чи вдалося це реалізувати? Як ми зазначали, відповідь на це питання не є позитивною.

Наведемо міркування А. Є. Овчаренка, який, резюмуючи свою позицію щодо грального бізнесу, аргументував її такими тезами: 1) майже у всіх країнах Європейського континенту гральний бізнес є легальним і бюджетоутворювальним сектором економіки, і, відповідно, така діяльність регулюється на законодавчому рівні; 2) будь-які мораторії на гральну активність не є ефективним інструментом регулювання розглядуваної сфери життя людини, а надто в умовах доступності таких розваг у мережі «Інтернет» і в сусідніх країнах; 3) захистити вразливу частину суспільства від ризиків, пов'язаних із виникненням залежності від азартних ігор, можливо лише через врегулювання цієї сфери життя суспільства і винятково в умовах, коли гральний бізнес працює у правовому полі, відчуває присутність регулятора та конкурентний тиск; 4) тотальна заборона азартних ігор – це шлях до укріплення корупційної складової в діяльності правоохоронних органів

та організації азартних ігор; 5) заборона азартних ігор у певній державі неодмінно призводить до відтоку фінансів із такої країни до країн, у яких азартні ігри легальні [47, с. 736].

Висновки, зроблені А. Є. Овчаренком, аргументовані та доказові, підтверджуються існуванням легалізованого грального бізнесу в зарубіжних країнах, вивчення досвіду яких у сфері функціонування азартних ігор, а також запозичення уже усталеної практики поведінки з порушниками правил ведення грального бізнесу сприятиме нормальному розвитку такої діяльності на території нашої країни з урахуванням особливостей законодавчого регулювання господарської діяльності загалом і грального бізнесу зокрема.

І. А. Білінський, досліджуючи соціальну зумовленість криміналізації незаконного грального бізнесу, резюмує, що «криміналізація незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей відповідає не лише юридичним, а й соціальним критеріям ефективності. Вона дає змогу зберегти баланс між інтересами бізнесу, свободою економічної ініціативи та захистом суспільних інтересів» [182, с. 281–282].

Кримінальна політика України як вид державної політики, що здійснюється відповідно до Конституції України та чинного законодавства на науковій основі і є сукупністю форм і методів протистояння злочинності, має на меті забезпечення законності та правопорядку, розбудову суверенної незалежної, демократичної, соціальної і правової держави, громадянського суспільства [48, с. 7]. Саме такі цілі були перед державою та суспільством на зламі 90-х років і на початок 2000-х років. Досягнення означених цілей можливе лише через запобігання вчиненню злочинів, а для цього передусім необхідно усунути причини й умови злочинності, далі – розкрити вчинені кримінально протиправні посягання, виявивши осіб, які їх вчинили, засудити осіб, винних і забезпечити виконання покарання, як це передбачає кримінальне законодавство – з дотриманням принципів кримінальної політики та законності, гуманізму, справедливості, демократизму.

Для успішної боротьби зі злочинністю важливими заходами для держави мають бути: 1) вироблення (створення) ефективного, науково обґрунтованого суспільного

механізму протистояння злочинності, 2) прогнозування розвитку криміногенної ситуації в державі загалом та окремих її регіонах; оперативне реагування державних органів на зміни в ній; 3) удосконалення чинного кримінального законодавства; 4) організаційно-правове забезпечення діяльності правоохоронних органів; 5) організаційно-правове забезпечення діяльності судової системи; 6) міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю; 7) комплексне планування всіх заходів боротьби зі злочинністю (поточне і перспективне); 8) забезпечення розкриття кримінальних правопорушень, реалізації стосовно осіб, які їх вчинили, відповідних форм кримінальної відповідальності [48, с. 16].

Погоджуючись із наведеними формами реалізації кримінальної політики і визнаючи їх необхідність, зазначимо, що, на жаль, на практиці трапляється і невчасне реагування на зростання рівня злочинності в певній сфері життєдіяльності суспільства, і запізніла реакція законодавця на процеси криміналізації, як це було і у випадку із Законом «Про заборону грального бізнесу в Україні», який діяв більше 10-ти років, а також не зовсім активна реакція правоохоронних органів на негативні процеси, що відбуваються в країні.

Одним із кроків до реагування законодавчого органу на ситуацію зі злочинністю може бути або процес криміналізації (про що йшлося), або ж декриміналізація певних дій, які визнавались кримінально протиправними. Нагадаємо, що криміналізація – це законодавче визнання певних діянь кримінально протиправними і караними. А це означає, що за їх учинення держава встановила кримінальну відповідальність. Проблеми криміналізації діянь і декриміналізації як процесу виключення певних діянь із переліку кримінально караних пов'язані між собою. Хоча вони існують автономно та самотійно, але, по суті, ґрунтуються на загальних проблемах розвитку держави і суспільства. Кримінально-правова заборона певного діяння не залишається раз і не завжди незмінною як даність. Життя вносить свої корективи, на які обов'язковою реакцією держави може стати або прийняття нового закону, або відміна певного законодавчого акту. Особливо гостро ці проблеми постають перед законодавцем

у період проведення значних законодавчих робіт, як це відбувалось у нашій країні з набуттям незалежності.

У разі декриміналізації, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 234 КПК України, кримінальне провадження закривається у разі, якщо набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (рішенням Конституційного Суду України від 08 червня 2022 року № 3-р (II)/2022 п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України визнаний неконституційним, втрачає чинність через три місяця з дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення). Скасування злочинності діяння і є його декриміналізація, тобто скасування кримінального закону, що передбачає кримінальну відповідальність і покарання за конкретне правопорушення. Декриміналізація може здійснюватися одним із таких способів: 1) суспільно небезпечне діяння може бути визнане таким, що не є суспільно небезпечним за своїм змістом; 2) діяння перестало бути кримінально протиправним за формою; 3) діяння не є ні суспільно небезпечним за змістом, ні кримінально протиправним за формою.

Особливу увагу привертає питання про декриміналізацію певних дій, пов'язаних з азартними іграми в Україні. З ухваленням Закону України від 14 липня 2020 року у частині оновлення ст. 203-2 КК України виникає питання, чи відбулася декриміналізація значного масиву діянь, передбачених первинною редакцією ст. 203-2 КК України. На жаль, серед науковців, які досліджували цю проблему, немає уніфікованої позиції.

Так, наприклад, О. О. Дудоров переконаний, що ухвалення цього Закону насправді призвело до часткової декриміналізації діянь, передбачених попередньою редакцією ст. 203-2 КК України [49, 146].

Судова ж практика після набрання чинності Законом від 14 липня 2020 року, який скасовував кримінальну відповідальність за зайняття гральним бізнесом, пішла шляхом закриття відповідних кримінальних проваджень. Суди мотивували свої рішення посиланням на те, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 203-2 КК України, був і є встановлений порядок зайняття господарською діяльністю. Але у редакції Закону від 22 грудня 2010 року

це був «гральний бізнес» як вид господарської діяльності (в широкому сенсі слова), а в редакції Закону від 14 липня 2020 року такий порядок стосується тільки у частині законодавчої заборони на незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

З цього очевидно, що законодавець декриміналізував зайняття гральним бізнесом, оскільки скасував Закон про його заборону. Викладення ст. 203-2 КК України у новій редакції з наповненням диспозиції новим змістом – поведінка, що була кримінально караною (гральний бізнес) стала дозволеною з встановленням та дотриманням правил та умов щодо її проведення. Саме такою була позиція суддівської спільноти того періоду.

Зрештою, як зазначає Є. Ю. Драчевський, Верховний Суд України виконав «свою» місію та сформував правову позицію стосовно розглядуваного питання, яку і виклав у своїх постановках, зазначивши, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 203-2 КК України, був і є встановлений порядок зайняття господарською діяльністю, але в редакції закону, яка діяла раніше, він стосувався законодавчої заборони на здійснення грального бізнесу як виду господарської діяльності взагалі, а у зміненій редакції Закону такий порядок стосується тільки у частині законодавчої заборони на незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей [8, с. 23].

Для унаочнення автор вказаного дослідження наводить витяг з Постанови об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 25 липня 2022 року, щоб зрозуміти позицію Верховного Суду: «Кримінально-правові приписи ст. 203-2 КК України, яка діяла до 13 серпня 2020 року, стосувалися повної законодавчої заборони на здійснення грального бізнесу як виду господарської діяльності. У зміненій редакції ст. 203-2 КК України Законом № 768-ІХ такі приписи стосуються заборони на незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор без отримання відповідної ліцензії, випуск та проведення лотерей не оператором лотерей, організації та функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей в мережі «Інтернет». У цьому разі є обмеження відповідальності особи шляхом конкретизації у бік звуження

форми вчинення кримінального правопорушення, а не повна декриміналізація» [8, с. 23–24].

Отже, викладене засвідчує, що намагання законодавця надати гральному бізнесу легального статусу і, зрештою, впорядкувати цю сферу діяльності на законодавчому рівні, було обумовлене розвитком суспільних відносин і суспільства загалом, необхідністю встановлення регуляторних прийомів, які б давали змогу здійснювати контроль за діяльністю специфічних її видів, таких як азартні ігри чи лотереї.

Резюмуючи, зазначимо, що саме необхідність повного контролю за діяльністю організацій, пов'язаних з формуванням порядку функціонування азартних ігор і лотерей як частин господарської діяльності, є нагальним завданням в економічній сфері, що вимагало, своєю чергою, законодавчого обґрунтування відношення держави до змін щодо грального бізнесу.

Згадуваним вище у роботі Законом України № 768-IX визначено поняття азартної гри та окреслено її ознаки, встановлено їх перелік, наведені категорії осіб, які мають право займатися діяльністю, пов'язаною з азартними іграми – організаторів такої діяльності, а також категорію «гравець» тощо.

Тому, уникаючи текстуального нагромадження, не наводячи тексту згаданих вище законодавчих положень, варто вказати, що саме їхня правова характеристика і підтверджує те, що відбулася не повна декриміналізація діянь осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 203-2 КК України, а лише часткова. Водночас законодавець запроваджує кримінальну відповідальність за випуск чи проведення лотерей особою, яка немає статусу оператора лотерей, а також за організацію та функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет» [50].

Отже, запровадження кримінальної відповідальності за діяння, передбачені ст. 203-2 КК України, є в межах повної узгодженості між тими соціальними-економічними процесами, які відбуваються в державі, та сучасними поглядами і вимогами суспільства, а також логічним наслідком процесу реформування започаткованих в Україні підходів до правил ведення господарської діяльності.

Указані законодавчі кроки не можна вважати такими, що позбавлені недоліків, на які буде звернено увагу далі у цьому дослідженні. Водночас прийняття Верховною Радою України Закону «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» та зміна редакції ст. 203-2 КК України є значною подією, що загалом сприяє подальшому розвитку держави і суспільства, адже врегульовує та узаконює діяльність у сфері організації та проведення азартних ігор і лотерей, а також установлює чіткі вимоги й обмеження щодо такої діяльності, за порушення яких передбачає настання кримінальної відповідальності.

Окрім того, вказаний законодавчий крок є каталізатором можливості поповнення державного бюджету України, що на сьогодні є дуже актуальним, а також відновлення втраченої галузі економіки, створення нових робочих місць і, як зазначає В. Богатир, навіть створює можливість подолати тіньовий ринок індустрії розваг [51].

Введення до структури кримінального закону України положень ст. 365-3 КК України є, на перший погляд, також логічним і цілком виправданим кроком, як з огляду на ситуацію в країні, так і з огляду на необхідність реагування на процеси, що відбувались. Адже неврегульованість і суперечливість правових підходів до проблем, пов'язаних із корупційними зв'язками організаторів незаконного грального бізнесу та працівників правоохоронних структур, негативно впливали на нормальний розвиток господарських відносин зокрема та на економіку держави загалом.

Проте, як зауважує Є. Ю. Драчевський, варто пригадати, що конституційні засади нашої держави проголошують у ч. 2 ст. 19 Основного Закону, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи (якими і є працівники правоохоронних органів) зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та Законами України [8, с. 65].

Складно не погодитись і з висловленими зауваженнями П. Л. Фріса, який, характеризуючи КК України, зауважує на його переповненість нормами, які створені найчастіше завдяки впровадженню спеціальних складів або шляхом криміналізації діянь, без об'єктивної на те потреби [52, с. 54].

Аналізуючи доповнення КК України ст. 365-3, зазначимо, що ставлення до цього законодавчого рішення було зовсім неоднозначне у науковому середовищі вчених, які займалися цією проблематикою.

Ті з них, хто сприймав легалізацію азартних ігор (за умови дотримання встановлених на законодавчому рівні правил ведення такого бізнесу), сподівалися, що така норма (ст. 365-3 КК України) стане надійним запобіжником фактам nereагування працівниками правоохоронних органів на виявлені ними випадки незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

Зокрема, Є. Ю. Драчевський, не заперечуючи загалом виправданості вказаної новели, ставить під сумнів однак виправданість її розміщення у Розділі XVII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Науковець висноує, що діяння, описані у чинній редакції ст. 365-3 КК України, повинні бути визнані посяганням на відносини правосуддя, а її розміщення серед службових кримінальних правопорушень є, на думку науковця, помилковим і таким, що неповною мірою відображає характер антисуспільної спрямованості досліджуваного делікту [27].

Це твердження не позбавлене дискусійного характеру і не видається таким, із яким можна погодитися з огляду на такий основний безпосередній об'єкт цього посягання, як порядок здійснення службової та професійної діяльності, пов'язаної з публічним наданням послуг, що далі в роботі буде досліджено більш детально.

Однак у юридичній літературі є обґрунтування недопустимості так званого «кришування» у будь-якій сфері (наприклад, наркоторгівлі, контрабанди, видобування янтарю та інших корисних копалин, чи власне грального бізнесу), адже такі дії спричиняють неабияку шкоду суспільним відносинам і негативно впливають на життєдіяльність суспільства. Власне тому і виникають сумніви, чи достатньо в КК України було, передбачивши відповідальність за вчинення відповідного правопорушення у ст. 365-3 КК України, залишити

поза увагою законодавця питання відповідальності за «кришування» інших, не менш небезпечних діянь.

Негативно оцінюючи криміналізацію такого окремого випадку, в межах ст. 365-3 КК України, О. К. Марін називає цей законодавчий крок казуїстичним і таким, що не прикрашає кримінальне законодавство. Науковець вважає, що ці факти є прикладами безсистемності та непослідовності у законодавчому процесі [28, с. 240]. Є. О. Письменський, характеризуючи політику держави у сфері регламентації відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані зі зловживанням владою або службовим становищем, також зазначає, що вона є хаотичною, половинчастою та вирізняється несподіваністю [53, с. 180].

Закріплення відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, на уже висловлене раніше переконання, створює низку теоретико-прикладних проблем, які розпочинаються з питань, пов'язаних із порядком прийняття змін до чинного законодавства, зокрема, доцільністю криміналізації «невжиття передбачених законодавством заходів або приховування виявленої незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей незалежно від заподіяної цими діями шкоди» [11]. Науковці задаються питанням обумовленості наділення вказаного діяння більш підвищеним ступенем суспільної небезпеки порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями цієї групи.

Така розгалуженість у підходах до розглядуваного питання може і повинна існувати в науковій площині, адже надалі саме ці напрацювання будуть враховані у процесі нормотворення. Водночас розбіжності у ставленні вчених до адекватного, правильного ставлення до кримінально-правових заходів реагування на незаконні дії, пов'язані з азартними іграми, лотереями, не можуть не впливати на напрацювання грамотних дієвих рішень і на рівні законотворчості, і на рівні правозастосування.

Об'єднувальною тезою в аспекті сказаного можна вважати те, що у теорії кримінального права одним із головних принципів криміналізації є принцип повноти складу дії чи бездіяльності, який вимагає конкретності та визначеності

кримінально-правової норми. Якщо розглядати аналізовані нами норми (йдеться про ст. 203-2 і ст. 365-3 КК України), то їх конструювання, хоч і не позбавлене неточностей, та все-таки ж відповідає правилам криміналізації. В них доволі детально описані ознаки об'єктивної сторони, а також додатково вказані саме ті елементи складу злочину, які визначають зміст конкретно цього кримінального правопорушення. Так, у ст. 365-3 КК України зазначено його суб'єкта – працівник правоохоронного органу – та є вказівка на таку ознаку суб'єктивної сторони, як умисна вина та спеціальний мотив [8, с. 81].

Правове забезпечення діяльності, пов'язаної з гральним бізнесом, безперечно сприяє подальшому розвитку досліджуваного бізнесу як складової економіки. Так, аналіз грального бізнесу в Україні, проведений на початку 2023 року зумовив висновок, що організатори азартних ігор в Україні мають можливість працювати за зрозумілими правилами у легальному полі. Після видачі перших ліцензій у лютому 2021 року ринок переформатувався, нелегальні зали ігрових автоматів зникли. Натомість ліцензовані оператори відкрили перші легальні казино і згідно з правилами, прописаними у нормативних актах, що регулюють цю галузь, працюють, приносячи неабиякі надходження до бюджету [54].

За даними комісії врегулювання азартних ігор і лотерей, до державного бюджету України у 2022 році надійшло понад 1 млрд гривень від грального бізнесу, але цієї цифри комісія мала б стидатися, зазначає В. Богатир, адже потенціал грального бізнесу на порядок вищий. Саме у 10 млрд гривень на рік під час прийняття Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» оцінювалася пряма втрата доходів державного бюджету через раптову та безальтернативну заборону грального бізнесу у 2009 році [51].

Потрібно також зазначити, що регулятор досі не визначився з функціонуванням в Україні Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка була ратифікована і стала складовою українського національного законодавства, обов'язковою для виконання. Аналіз цієї Угоди викликає необхідність відповісти принаймні на два питання: 1) чи мають право громадяни України грати в іноземних

онлайн-казино в мережі «Інтернет», які зареєстровані на території Європейського Союзу; 2) чи мають право українські суб'єкти господарювання, які отримали ліцензії на здійснення діяльності онлайн-казино відповідно до вимог Закону проводити свою діяльність та надавати послуги для споживача, які розташовані на території Європейського Союзу.

Як зазначає В. Богатир, на його запит в комісії з регулювання азартних ігор і лотерей зауважили, що розповсюджувати, давати доступ, пропонувати до завантаження або іншим чином поширювати в Україні вебсайти, мобільні додатки та/або інше гральне обладнання для участі в азартних іграх, якщо такі вебсайти, мобільне додатки та/або інше гральне обладнання надають доступ до серверів або баз даних осіб, які не є організаторами азартних ігор в розумінні Закону забороняється, і це тягне кримінальну відповідальність [51].

Ці обставини та стан правової невизначеності, що виявляється в затягуванні процесу підготовки і прийняття нормативно-правових актів, необхідних для повноцінного запуску грального бізнесу як частини економіки продовжує створювати значні корупційні ризики та не може не впливати на проблеми, пов'язані з азартними іграми та лотереями.

Як бачимо, проведений нами аналіз становлення та розвитку кримінального законодавства, що забезпечує функціонування азартних ігор, лотерей як складових частин економіки держави, все-таки дає змогу з-поміж обставини, які, на наш погляд, є найбільш прийнятними, щоб пояснити соціальну зумовленість відповідальності за вчинення розглядуваних кримінальних правопорушень, виокремити для ст. 203-2 КК України – суспільну небезпеку цього посягання, а також соціально-економічні чинники, тоді як за провадження у чинне кримінальне законодавство положень ст. 365-3 КК України має ознаки політичного рішення, є не достатньо обґрунтованим, казуїстичним і несистемним.

Висновки до розділу

Поява у чинному КК України нових кримінально-правових заборон завжди супроводжується активною полемікою на доктринальному рівні. Наявність дискусії щодо законодавчих змін є не лише науковою експертизою,

їх оцінкою на предмет відповідності теоретичним засадам кримінального права, й індикатором, який указує на доцільність чи недоцільність їх запровадження.

Положення ст.ст. 203-2 КК України та 365-3 КК України не є винятками. Незважаючи на їхню правову регламентацію у чинному КК України та застосування протягом понад п'яти років, теоретичні питання, пов'язані із ними, сьогодні на доктринальному рівні є недостатньо розробленими. Попри те, що у науковому середовищі не припиняються дискусії стосовно окремих питань вказаної проблематики, комплексних наукових досліджень, присвячених, власне, кримінально-правовій характеристиці вказаних законодавчих новел, немає, а окремі наукові погляди з тих чи інших питань цієї проблематики мають фрагментарний характер і є поверхневими.

З'ясовано, що процес реформування кримінального законодавства у сфері регулювання діяльності, пов'язаної з організацією та проведенням азартних ігор, був неоднозначним і доволі тривалим. Суспільні відносини у вказаній сфері трансформувалися від визнання діяльності, пов'язаної із зайняттям гральним бізнесом, одним із видів господарської діяльності, регулювання останньої спеціальним законодавством і встановленням кримінальної відповідальності в межах порушення ведення такого виду господарської діяльності до повної заборони її проведення у період з 2009 до 2020 року, а пізніше – знову його часткової декриміналізації.

Що стосується питання правової регламентації діяльності, пов'язаної із проведенням азартних ігор і лотерей, то відповідні законодавчі положення змінювалися двічі. Законом від 22 грудня 2010 р. до чинного КК України включено ст. 203-2, у якій передбачалася кримінальна відповідальність за будь-які порушення встановленої у ній заборони зайняття гральним бізнесом, яка тривала понад 10 років. Натомість законом від 14 липня 2020 р. положення ст. 203-2 КК України було змінено та фактично поставлена крапка у питанні абсолютної заборони здійснення діяльності з проведення азартних ігор.

Указані законодавчі зміни мають не просто редакційних характер, а докорінно змінюють суть законодавчого підходу до вказаної проблематики. Законодавець, регламентуючи

діяльність, пов'язану із азартними іграми, використовував різні важелі впливу на суспільство, намагаючись обрати найбільш ефективний спосіб запобігання вказаному феномену. Пріоритетом в цьому пошуку є встановлення контролю за цією сферою діяльності через запровадження відповідної кримінально-правової заборони.

Водночас обґрунтовано, що ані перший, ані другий варіанти кримінально-правової охорони вказаної сфери та згаданих кримінально-правових приписів не можна вважати вдалим. Внесення змін до ст. 203-2 КК України та часткова декриміналізація передбаченого у ній діяння призвела до низки системних проблем, які тягнуться ще з часів повної законодавчої заборони проведення азартних ігор і є не вирішеними до сьогодні. Зокрема, доведено, що поява у чинному кримінальному законі положень ст. 203-2 КК України у редакції 2010 року зумовлена не так суспільною небезпекою вказаного діяння, його поширеністю чи соціальним запитом на криміналізацію такого діяння, як резонансною і такою, що набула розголосу трагічною подією, що трапилася в одному із ігрових клубів. Дослідження питання соціальної зумовленості вказаної кримінально-правової заборони дає змогу стверджувати, що вказану обставину не слід вважати обґрунтованою підставою для подібного законодавчого кроку, а радше лише приводом для цього. Навіть якщо вказане спробувати обґрунтувати як радикалізацію суспільної думки до цієї проблематики, правову свідомість населення як підставу появи у кримінальному праві розглядуваної заборони говорити про його достатність для запровадження повної заборони грального бізнесу не видається можливим.

Наведені законодавчі зміни не відповідали, а навіть шкодили тій економічній ситуації, якою характеризувалися на той час суспільні відносини у сфері господарювання, частиною якої і була діяльність із проведення азартних ігор, адже фактично вони вивели цю діяльність у площину тіньової економіки.

Більш виваженим і таким, що відповідає вимогам того часу, було б встановлення належного державного контролю за вказаною сферою господарських відносин, реформування регулятивного законодавства та встановлення кримінальної

відповідальності не за всі його прояви, а лише за ті його порушення, які є найбільш суспільно небезпечними.

Законодавчі зміни редакції статті 203-2 КК України, яких вона зазнала у 2020 році, та часткова декриміналізація передбаченої у ній раніше заборони є позитивним кроком законодавця, який обґрунтований не лише зміною думки законотворця у питанні правового регулювання вказаного виду діяльності (нормативний чинник), а й суспільною необхідністю таких змін (соціальний чинник), а також їх політичною зумовленістю.

Доповнення чинного КК України положеннями ст. 365-3 КК України, у якій передбачено кримінальну відповідальність за бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, хоч і продиктоване вимогами дійсності, проте вважати її появу в чинному КК України достатньо обґрунтованою немає підстав.

Положення ст. 365-3 КК України нерозривно пов'язані із зміною редакції ст. 203-2 КК України та продиктовані останніми. Зокрема, прояви корупції зі сторони правоохоронних органів у питанні протекторату грального бізнесу, що набули поширеності під час тривалого періоду його існування всупереч законодавчій забороні, без сумніву, становлять суспільну небезпечність і зумовлюють необхідність пошуку нових засобів кримінально-правового впливу.

Водночас рішення законодавця у питанні виокремлення спеціальної форми потурання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 203-2 КК України, є хибним, безсистемним і необґрунтованим кроком. Доведено, що ані відносна поширеність, ані доцільності протидії посяганням, передбаченому ст. 365-3 КК України, кримінально-правовими засобами, ані традиції вітчизняної законодавчої практики щодо боротьби з цим посяганнями не є очевидними для криміналізації останнього. Виокремлення положень ст. 365-3 КК України в самостійну кримінально-правову норму як особливого виду потурання вказують на вибірковість і фрагментарність розглядуваних законодавчих змін, вносять неузгодженість у чинні кримінально-правові приписи та вимагають подальшого вдосконалення їх правової регламентації, аж до можливого виключення ст. 365-3 із чинного КК України.

Розділ 2

**ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ
СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПОРЯДКУ
ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР ТА ЛОТЕРЕЙ**

**2.1. Об'єкти складів кримінальних правопорушень,
передбачених статтями 203-2 та 365-3
Кримінального кодексу України**

Дослідження об'єкта кримінального правопорушення є центральним завданням наукового пізнання будь-якої кримінально-правової заборони. Саме від правильності встановлення об'єкта кримінального правопорушення залежить встановлення ознак його складу, визначення характеру та ступеня суспільної небезпеки кримінального правопорушення, ступеня тяжкості кримінального правопорушення. Крім того, виокремлення та пріоритетність захисту охоронюваних державою благ формує кримінально-правову політику держави та визначає рівень розвитку суспільства, його культуру та моральність.

З огляду на важливе значення об'єкта кримінального правопорушення, у науці кримінального права цьому питанню цілком заслужено приділяється чимало уваги. Водночас проблема об'єкта кримінального правопорушення є доволі дискусійною. Зокрема, із-поміж науковців не має єдності у визначенні поняття об'єкта кримінального правопорушення, його структури, співвідношення із поняттям предмета кримінального правопорушення та класифікації об'єктів.

У юридичній літературі одностайно визнається, що об'єкт злочину – це те, на що посягає особа, вчиняючи кримінально

протиправне діяння [55, с. 62]. Водночас єдиного розуміння того, на що саме здійснюється посягання, чому саме кримінальне правопорушення заподіює шкоду, серед науковців немає. Не вдаючись у детальний аналіз наукових позицій, зосередимо увагу на окремих, найбільш дискусійних, питаннях стосовно поняття об'єкта кримінального правопорушення. Згідно з класичним підходом, сформованим у доктрині кримінального права ще в радянські часи, об'єктом кримінального правопорушення визнаються суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом. Таке визначення поняття об'єкта кримінального правопорушення підтримується, зокрема, такими вітчизняними науковцями, як М. Й. Коржанський, А. А. Музика, А. О. Пінаєв, В. Я. Тацій та інші [56].

Разом із цим правильність вказаної теорії дедалі частіше ставиться під сумнів, а саме поняття об'єкта як елемента складу кримінального правопорушення обґрунтовують низкою альтернативних положень. Зокрема, об'єкт кримінального правопорушення розглядають через такі категорії, як цінності (П. П. Андрушко, П. С. Матишевський, Є. В. Фесенко та інші); блага (С. Б. Гавриш, В. М. Куц та інші); чи норми права (Л. В. Білогриць-Котляревський) [57, с. 127]. Представники вказаних підходів вважають, що поняття об'єкта кримінального правопорушення неможливо визначити через поняття суспільні відносини через те, що останнє є надто вузьким за своїм змістом [58, с. 77; 59, с. 521–522].

З огляду на наукову розробленість указаних теорій об'єкта кримінального правопорушення, видається недоцільним зупинятися на детальному з'ясуванні позитивних і негативних сторін будь-якої із них, а також з'ясуванні їх неузгодженості та суперечностей. Відсутність єдиної концепції об'єкта кримінального правопорушення залишає окреслене питання таким, що повинно бути розв'язане в межах самостійного наукового дослідження. У межах цієї роботи виправданим вважаємо зазначити лише те, що з метою розгляду обраної нами проблематики ми будемо використовувати позицію прихильників традиційної концепції, згідно з якою об'єкт кримінального правопорушення – це обов'язковий елемент складу будь-якого кримінального правопорушення, який є позитивними, особливо цінними суспільними відносинами,

на які посягає суб'єкт кримінального правопорушення і яким кримінальним правопорушенням заподіяна, заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода [48, с. 193].

Визначення об'єкта кримінального правопорушення через категорію суспільні відносини потребує вирішення питання конкретизації останніх, а саме – з'ясування їх класифікації та змісту. В науковій літературі з цього питання також традиційно існує «вертикальна» та «горизонтальна» класифікація об'єктів кримінального правопорушення [60, с. 70–71].

У межах вертикальної трирівневої класифікації прийнято розрізняти загальний, родовий та безпосередній об'єкти кримінального правопорушення. Саме такий (побудований на принципі виокремлення загального, спеціального та особливого) філософський підхід до класифікації системи суспільних відносин, що охороняються кримінальним законодавством, є найбільш універсальним. Він може бути застосований практично до всіх складів кримінальних правопорушень. Однак коректно вказати, що в науковій літературі додатково виокремлюють й інші його види. Адже під час правового аналізу окремих кримінальних правопорушень класичної трирівневої системи класифікації може бути не достатньо [61, с. 70–72].

Так, наприклад у своїй докторській дисертації М. Й. Коржанський обґрунтовує необхідність виділення в класифікаційному ряді ще і видового об'єкта – коли в середині великої групи однорідних суспільних відносин розрізняють більш вузькі групи відносин, що відображають один і той же інтерес учасників цих відносин чи такі, що виражають деякі тісно взаємопов'язані інтереси одного і того ж об'єкта [62, с. 88]. На думку В. Я. Тація, таке виділення видового об'єкта кримінального правопорушення має практичне значення та може бути використане у побудові глави про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності шляхом виділення в її межах окремих груп кримінальних правопорушень, що безпосередньо може бути корисним під час дослідження заявленої нами проблематики [62, с. 89–89].

Про можливість (та в окремих випадках навіть доцільність) більш детального поділу об'єкта кримінального

правопорушення вказувала у своєму дослідженні співавторка цієї монографії. Зокрема, йдеться про те, що всі об'єкти злочинів можна поділити і на два рівні (загальний і безпосередній), і на шість рівнів (загальний, надродовий, родовий, надвидовий, видовий та безпосередній) [37, с. 66].

Під загальним об'єктом кримінального правопорушення визнають усю сукупність позитивних, найбільш важливих суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом і яким кримінальним правопорушенням заподіяна, заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода [48, с. 194].

Загальний об'єкт кримінального правопорушення, як про це вказує М. І. Бажанов, на кожен конкретний момент людського життя є стабільним і змінюється у напрямі звуження чи навпаки розширення лише у разі криміналізації чи декриміналізації [63, с. 31]. Значення загального об'єкта кримінального правопорушення полягає у визначенні природи і сутності цього кримінального правопорушення, ступеня його суспільної небезпеки, відмежування від незлочинних посягань тощо [37, с. 67].

Родовий об'єкт кримінального правопорушення – це частина загального об'єкта, що охоплює певне коло тотожних або однорідних за своєю сутністю суспільних відносин, які через це повинні охоронятись єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм, і яким кримінальним правопорушенням заподіяна, заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода [48, с. 194].

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення визначають як частину родового об'єкта, що являє собою конкретні, охоронювані нормою закону про кримінальну відповідальність суспільні відносини, на які прямо і безпосередньо посягає конкретне кримінальне правопорушення і якому заподіяна, заподіюється істотна шкода або створюється загроза її заподіяння [37, с. 67]. Теоретична значущість безпосереднього об'єкта полягає у тому, що він є тим унікальним елементом складу кримінального правопорушення, який характерний тільки цьому конкретному кримінальному правопорушенню. Це жодним чином не означає, що кожне кримінальне правопорушення має особливий, властивий лише йому безпосередній об'єкт, однак саме завдяки

безпосередньому об'єкту можливо максимально точно визначити ступінь і характер суспільної небезпеки діяння, відмежувати його від інших суспільно небезпечних діянь, а також провести правильну кримінально-правову кваліфікацію.

У сучасній теорії кримінального права усталеним є підхід, відповідно до якого безпосередній об'єкт кримінального правопорушення поділяють на основний та додатковий, який, своєю чергою, може бути двох видів – обов'язковий і факультативний.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є ті суспільні відносини, які законодавець намагається захистити насамперед, ставлячи їх під кримінально-правову охорону. На думку В. К. Грищука, – це частина родового об'єкта, що є конкретними, охоронюваними нормою закону суспільними відносинами, на які прямо і безпосередньо посягає конкретне кримінальне правопорушення і яким завжди заподіюється або створюється загроза заподіяння істотної шкоди [48, с. 194]. Своєю чергою, додатковим безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, яким поряд із основним об'єктом завдається або виникає загроза заподіяння шкоди [64, с. 108].

Додатковий безпосередній об'єкт, як вказувалося вище, може бути двох видів: обов'язковий, який ще називають необхідним, і факультативний (необов'язковий). Додатковому обов'язковому об'єкту кримінального правопорушення у разі його вчинення завжди, у будь-якому разі, заподіюється шкода. Натомість додатковий факультативний (необов'язковий) об'єкт – це такий об'єкт, який при вчиненні конкретного кримінального правопорушення може існувати поряд із основним, а може бути відсутнім. Додатковий факультативний об'єкт, по суті, становить конкретні охоронювані нормою закону про кримінальну відповідальність суспільні відносини, які в інших випадках є самосійним об'єктом кримінально-правової охорони, а в разі вчинення цього кримінального правопорушення їм не завжди заподіюється (заподіяна) істотна шкода або створюється загроза її заподіяння [48, с. 194].

Спираючись на вказану класифікацію об'єктів складу кримінального правопорушення, спробуємо здійснити безпосереднє дослідження теоретичних питань, пов'язаних

із незаконною діяльністю з організації та проведення азартних ігор, лотерей та бездіяльністю працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

Розпочнемо із того, що норми, які передбачають кримінальну відповідальність за незаконну діяльність з організації та проведення азартних ігор, лотерей, розміщені у ст. 203-2 КК України в межах Розділу VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності». Відтак із позиції юридичної техніки, родовим об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, на які вони посягають, заподіюючи їм шкоди або створюючи відповідну загрозу [61, с. 73]. І, незважаючи на нібито однозначність такого твердження, останнім часом науковці доволі багато полемізують щодо визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Очевидно, що для цілей нашого дослідження з'ясування цієї проблематики має важливе теоретичне та практичне значення, адже воно дає відповідь на питання про те, чи можна вважати суспільні відносини у сфері незаконної діяльності або проведення азартних ігор, лотерей частиною суспільних відносин у сфері господарської діяльності та, відповідно, дасть змогу з'ясувати правильність місцезнаходження відповідних кримінально-правових новел у системі Особливої частини КК України.

Так, у науковій літературі під родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності розуміють: нормальну господарську діяльність [65, с. 240]; суспільні відносини у сфері економіки (економічної діяльності) [66, с. 236]; весь конгломерат відносин, що складаються в процесі руху коштів речей, прав, дій, у сфері цивільного обороту країни [67, с. 403]; наявну систему господарювання [62, с. 64]; суспільні відносини, що утворюють систему господарювання [68, с. 259] тощо.

Указаний плюралізм думок зумовлений невідповідністю окремих положень закону про кримінальну відповідальність положенням чинного господарського законодавства. Так, Господарський кодекс України (ГК України) визначає предметом свого регулювання господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності

між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами й іншими учасниками відносин у сфері господарювання (ст. 1 ГК України) [69]. Водночас, як про це зауважує Н. О. Гуторова, у ст. 3 ГК України під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [70, с. 384].

З огляду на це, науковиця вважає, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері охорони державних фінансів, виправданим буде визначити не суспільні відносини у сфері господарської діяльності, а сукупність відносин, які складаються у процесі діяльності держави щодо накопичення, розподілу, перерозподілу й використання централізованих та децентралізованих грошових коштів суспільного призначення [70, с. 384]. Схожої позиції дотримується також І. І. Чугуніков, який указує, що об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням», є саме суспільні відносини у сфері використання бюджетних коштів, які не є предметом господарського законодавства [71, с. 74].

Як бачимо, законодавче визначення господарської діяльності справді є достатньо вузьким і таким, що не дає змоги визнавати частину відносин, що охороняються розділом VII КК України, власне, господарськими. Водночас вважаємо обґрунтованими сумніви окремих науковців щодо потреби детального розмежування схожих у загальному за своїм змістом суспільних відносин. Та чи може взагалі вся сукупність суспільних відносин, які розташовані у розглядуваному розділі кримінального закону, бути систематизована і якщо так, то за яким критерієм?

З'ясування цих питань очевидно виходять за межі нашого дослідження та потребують окремого детального вивчення. Без висвітлення окремих його аспектів, опрацювання заявленої проблематики не можна буде вважати усестороннім і глибоким.

Відтак, продовжуючи мову про систему суспільних відносин у сфері господарювання, варто вказати на основні підходи до вирішення наявної законодавчої неузгодженості, які сьогодні пропонуються у спеціальній науковій літературі.

Одна група науковців, із-поміж яких, наприклад О. О. Дудоров, вважають виправданою існуючу у чинному кримінальному законодавстві назву Розділу VII КК України. Зокрема він вказує, що подібна ситуація має право на існування, якщо враховувати різноплановість посягань, які виявились об'єднаними в одне ціле у ньому [72, с. 172].

Науковець вважає, що особливістю під час визначення родового об'єкта конкретного кримінального правопорушення із числа тих, що відносяться до сфери господарської діяльності, є виділення в межах сукупності останніх так званих видових об'єктів, за якими, власне, і визначається система кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. При цьому, за класифікацією автора кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності поділяються на такі групи, як: проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів; проти системи оподаткування; проти системи бюджетного регулювання; проти системи валютного регулювання; проти порядку переміщення предметів через митний кордон; проти порядку зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю; проти прав і законних інтересів кредиторів; проти добросовісної конкуренції; проти прав і законних інтересів споживачів; проти порядку приватизації [3, с. 63].

На думку В. О. Навроцького, господарські кримінальні правопорушення – це передбачені нормами КК України суспільно небезпечні посягання, які заподіюють істотну шкоду системі господарювання. Господарські злочини науковець поділяє на три групи: 1) посягання на інтереси споживачів; 2) перешкоджання правомірній підприємницькій діяльності; 3) порушення порядку заняття господарською діяльністю (злочинне ставлення до матеріальних ресурсів; фінансові зловживання; порушення заборон та обмежень у сфері господарства) [73].

Водночас науковці вказують на умовний характер запропонованих ними класифікації, визнаючи її надмірну розгалуженість і деталізацію.

Свою чергою, Р. А. Волинець систему кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності також бачить роздібно. Науковець виокремлює: злочини проти системи грошового обігу та порядку обігу деяких документів; злочини проти фондового ринку; злочини проти системи оподаткування і системи загальнообов'язкового державного соціального страхування; злочини проти бюджетної системи; злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України; злочини проти порядку зайняття господарською діяльністю; злочини проти прав кредиторів; злочини проти засад добросовісної конкуренції та встановленого порядку охорони та використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг; злочини проти порядку приватизації [74, с. 188].

Дещо інакше виглядає побудова системи кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, запропонована О. Е. Радутним, який називає їх «економічними» та виокремлює з-поміж ними: 1) у сфері підприємницької діяльності; 2) пов'язані з виявом недобросовісної конкуренції і монополізму; 3) у сфері фінансових інтересів держави та інших учасників господарської діяльності; 4) у сфері торгівлі і обслуговування населення; 5) у сфері приватизації [75, с. 94].

Як бачимо, питання класифікації системи кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в науці кримінального права викликає не менше дискусій, ніж, власне, визначення їхнього родового об'єкта. Кожна із авторських класифікацій безумовно варта уваги та може бути предметом критичного осмислення в самостійному науковому дослідженні.

Однак, недавніми роками у більшості наукових досліджень із вказаної проблематики найбільше прихильників отримала класифікація, запропонована О. О. Дудоровим, про яку ми також ще згадаємо [10, с. 258–265].

Повертаючись до питання узгодженості системи суспільних відносин у сфері господарської діяльності, варто констатувати деяку невідповідність назви розділу, під якою укомплектовані останні. І тут на думку приходять тези про те, що ця назва, власне, і має містити таке поняття, звернення до якого безспірно вказуватиме та даватиме змогу визначити безпосередній об'єкт усієї сукупності кримінальних правопорушень, що об'єднані в цьому розділі.

У цьому контексті Р. А. Волинець пропонує змінити останню, давши розділу VII КК України таку назву, яка зробить визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, розташованих у ньому, більш точним [76, с. 71]. Така радикальна думка знаходить свою підтримку та об'єктивується у пропозиції відмовитися від вказівки «у сфері господарської діяльності» та замінити її більш загальним формулюванням [77, с. 84]. Серед таких називають: «кримінальні правопорушення у сфері економіки» [78, с. 25–26; 79, с. 129], «кримінальні правопорушення у сфері економічної діяльності» [80, с. 89], «кримінальні правопорушення проти встановленого порядку здійснення економічної діяльності» [81, с. 155], «кримінальні правопорушення проти економіки» [82, с. 583], або навіть «кримінальні правопорушення проти ринкової економіки» [76, с. 122–123; 83, с. 187; 53, с. 257–258].

Цікавим у цьому контексті є твердження Є. Ю. Драчевського, який, аналізуючи твердження Є. М. Васіліна [77, с. 90], пропонує свій авторський підхід до формулювання назви Розділу VII КК України, який полягає не у повній зміні останнього, а в доповненні вже наявної назви «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» словами «та фінансової діяльності» [8, с. 98–100].

Не зупиняючись на дослідженні сильних і слабких сторін запропонованих у літературі наукових позицій, скажемо лише, що не вважаємо такі радикальні підходи виваженими з погляду юридичної техніки, яка покладена в основу побудови чинного КК України, зокрема – формування розділів Особливої частини КК України, у яких, власне, уся сукупність суспільних відносин і згрупована за ознаками схожості чи тожності. При цьому, уникаючи пошуку ідеального варіанту для назви розділу, вважаємо, що вона не повинна ані бути надто деталізованою, ані містити у собі терміни із широким трактуванням.

У контексті сказаного, обґрунтованою вважаємо позицію В. М. Бровко, який наголошує на необхідності окреслення в цій назві всіх важливих сфер, що перебувають під охороною відповідного розділу КК України, та не охоплюють одна одну, як це, власне, і зроблено законодавцем при формулюванні назв інших розділів Особливої частини КК України,

наприклад: Розділ II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» чи Розділ III «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» тощо [84].

Заміна ж назви розділу на «кримінальні правопорушення у сфері економіки» чи подібні їх варіації призведе до проблеми визначення правильності місцезнаходження інших кримінально-правових норм і суспільних відносин, що ними охороняються. Так, наприклад, окремі кримінальні правопорушення проти власності [10, с. 255] чи окремі кримінальні правопорушення Розділу XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної із наданням публічних послуг» цілком виправдано можна буде вважати такими, що посягають на цей «новостворений» родовий об'єкт розділу VII КК України.

Отже, з огляду на стан чинного законодавства, родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності можна визначити суспільні відносини, що виникають у процесі виробництва суспільного продукту, його розподілу й обміну, виконання робіт та надання послуг вартісного характеру, а також у процесі формування та виконання бюджетів від результатів господарювання [70, с. 384].

Саме такий, дещо узагальнений підхід до визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності видається таким, що корелюється із інтенсифікацією процесу законотворення, що відбувається сьогодні у чинному кримінальному законодавстві в рамках окресленого питання.

І ось тут головним завданням, яке треба з'ясувати на цьому етапі, є питання, а чи справді суспільні відносини у сфері незаконної діяльності або проведення азартних ігор, лотерей є частиною суспільних відносин у сфері господарської діяльності в такому її розумінні? Даючи ствердну відповідь на поставлене питання, зазначимо, що вона ґрунтується на згадуваній вище, запропонованій О. О. Дудоровим класифікації суспільних відносин у сфері господарської діяльності, про яку ми згадували вище у роботі. Зокрема, вважаємо, що суспільні відносини щодо незаконної діяльності з організації та проведення азартних ігор, лотерей, що передбачені ст. 203-2 КК України, належать до групи суспільних

відносин «щодо порядку зайняття господарською діяльністю». Отже, перший важливий висновок полягає у тому, що родовий об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, можна визначити, як суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Водночас видовим об'єктом цього кримінального правопорушення необхідно вважати саме суспільні відносини у сфері дотримання встановленого порядку зайняття господарською діяльністю.

В основі такого висновку є ухвалення Закону України від 14 липня 2020 р. «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» (далі – Закон від 14 липня 2020 р.), що фактично ознаменувало легалізацію грального бізнесу, який, із 2009 р., перебував поза межами правового регулювання.

Положення ч. 1 ст. 203-2 КК України встановлюють кримінальну відповідальність за організацію або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону або випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей, або організацію чи функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет». Тобто кримінально караним є не сам собою факт зайняття гральним бізнесом, а такі види неправомірної поведінки, як: 1) організація або проведення азартних ігор ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону; 2) випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей; 3) організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

Що стосується основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, то сьогодні, після того, як вказана кримінально-правова норма набула нового змісту, в науковому середовищі зникла і дискусія про те, які саме суспільні відносини потрібно визначати основним безпосереднім об'єктом. Тлумачення вказаної кримінально-правової заборони дає змогу стверджувати, що такими є суспільні відносини, які встановлюють

порядок провадження господарської діяльності з організації та проведення азартних ігор і лотерей.

Однак, будь-яке наукове дослідження не може ґрунтуватися виключно на підтримці наявних наукових підходів, а вимагає авторської експертизи у досліджуваному питанні. Відтак, не піддаючи сумніву переважаючу сьогодні в науці кримінального права думку про логічність розміщення вказаної норми у «господарському» Розділі Особливої частини КК України, спробуємо переконатися у цьому самі.

Зробити це можливо шляхом аналізу форм вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України. Для цього, не вдаючись до детального правового аналізу ознак об'єктивної сторони діяння, що є предметом наступного розділу нашої роботи, детально проаналізуємо, на які саме суспільні відносини воно посягає та які блага чи інтереси порушуються у разі його вчинення.

Так, якщо організація та проведення азартних ігор без спеціальної ліцензії або випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей, порушує передусім наявні суспільні відносини, що регламентують порядок здійснення господарської діяльності, то із вчиненням діяння у такій формі, як організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», не все так однозначно [61].

Слушним, на нашу думку, є висновок згадуваного нами Є. Ю. Драчевського [8, с. 111] про очевидність намірів законодавця встановити у ст. 203-2 КК України відповідальність за дії (у третій формі діяння, а саме організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет»), які перебувають під абсолютною забороною регулюючого законодавства. І саме через це, на думку науковця, виникає питання про те, чи може це діяння вважатися таким, що порушує передусім, власне, господарські відносини.

Для відповіді на поставлене питання спробуємо спростувати чи підтвердити припущення щодо різновиду суспільних відносин, яким завдається чи може бути завдана шкода в результаті вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України у такій формі,

як організація чи функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

Однією із груп таких відносин є, власне, суспільні відносини у сфері здійснення господарської діяльності. До другої групи, що потенційно може бути безпосереднім об'єктом розглядуваної форми діяння, належать суспільні відносини у сфері оподаткування, тобто економічної діяльності. Також можна припустити, що безпосереднім об'єктом є зовсім інші суспільні відносини, наприклад, у сфері охорони здоров'я населення, громадської безпеки та моральності.

Розглядаючи перші дві групи суспільних відносин, треба з'ясувати, чи можна вважати основним безпосереднім об'єктом такого діяння, як організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», саме відносини, що забезпечують порядок здійснення господарської діяльності, законність її ведення, за умови абсолютної заборони діяльності, пов'язаної із організацією та функціонуванням закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», яка не передбачає можливості отримання жодних спеціальних дозволів і з урахуванням якої будь-яке його здійснення по факту є незаконним. Відповідь очевидно є негативною. А відтак жодну із зазначених груп суспільних відносин не можна вважати об'єктом вказаної форми кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України.

З огляду на це, виникають такі важливі запитання. Чи справді суспільні відносини у сфері господарської діяльності не можна вважати об'єктом вказаної кримінально-правової заборони? Якщо так, то які саме суспільні відносини можна визнати об'єктом розглядуваного кримінального правопорушення у разі його вчинення у третій формі; що у такому випадку робити із місцерозташуванням аналізованої норми в системі чинного КК України?

З'ясовуючи перше, варто звернутися до застосування аналогії із попередньою, первинною редакцією ст. 203-2 КК України, яка була ухвалена на підставі Закону від 22 грудня 2010 р. Цей Закон встановлював абсолютну заборону

гравального бізнесу в Україні та (відповідно до пояснювальної записки до його проєкту) мав на меті «захист прав і свобод громадян, моральності та здоров'я населення, використання власності в інтересах людини і суспільства». В наукових дослідженнях того часу, присвячених окресленій проблематиці, часто критикувалася правильність місцерозташування ст. 203-2 КК України в системі Особливої частини КК.

Так, наприклад, О. О. Дудоров і Р. О. Мовчан констатували, що цінності, які покликаний захищати вказаний Закон, не мають нічого спільного з тими, що повинні охоронятися нормами, зосередженими в розділі VII КК України [20, с. 230–231]. Резюмуючи, науковці дійшли висновку, що подібна нормативна заборона має бути розташована в іншому розділі КК України, а саме об'єднуватися нормами Розділу XII КК України під назвою «Злочини проти громадського порядку та моральності».

У цьому аспекті доцільним буде сказати, що у більшості зарубіжних держав є абсолютна заборона гравального бізнесу, а недотримання таких приписів розцінюється як посягання не на господарську діяльність, а на різноманітні цінності, подібні до тих, що охороняються розділом XII Особливої частини КК України [8, с. 109], зокрема, суспільні відносини моралі, як це, наприклад, визначено у КК Казахстану [85].

Указане дає змогу стверджувати про ідентичність ситуації стосовно визначення безпосереднього об'єкта для такої форми діяння об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, як організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», та дозволяє адаптувати її до цілей досліджуваного питання.

Дещо забігаючи наперед, доцільно порушити питання об'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення. Не зупиняючись наразі на розгляді цього питання детально, зазначимо, що повністю підтримуємо позицію про те, що відсутність у тексті ст. 203-2 КК України вказівки на «незаконність» організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», за задумом законодавця робить неможливим реєстрацію такої діяльності

(хоч це і суперечить регулятивному законодавству). Розвиваючи цю думку, Є. Д. Драчевський указує на те, що ознаки згаданої поведінки об'єднують її із такими антиморальними видами діяльності, як проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи чи створення або утримання місць розпусти і звідництво, а так само сутенерство, що передбачені положеннями ст.ст. 301-2, 302, 303 КК України, які, незважаючи на свою очевидно економічну конотацію, також не можуть бути зареєстровані як дозволені види господарської діяльності. З цього можна зробити висновок, що вони виправдано визнаються посяганнями не на господарські відносини, а на відносини моральності. З огляду на це, науковець вважає, що вказівка на таку поведінку (принаймні в її нинішньому вигляді) має бути виключена зі ст. 203-2 КК України [8, с. 113].

Як бачимо, склад кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 203-2 КК України, сконструйований законодавцем так, що утворюється не один безпосередній об'єкт, а два, можна сказати, повністю самостійні. Організація та проведення азартних ігор без отриманого у встановленому порядку дозволу порушує встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності у відповідній сфері. Натомість організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», залишаються за межами системи кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Тлумачення зазначеної кримінально-правової заборони вказує, що такі дії апіорі є незаконними, подібний вид підприємництва не може бути зареєстрованим. Не завдається шкода від такого діяння і суспільним відносинам у сфері економіки чи оподаткування.

Міркуючи про суспільну небезпечність діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України, О. З. Гладун зауважує, що в наукових дослідженнях традиційно виокремлюють два основні напрями загроз, за якими гральний бізнес визначається таким, що може завдати істотної шкоди: економічна безпека держави та системи господарювання та морально-етична складова життєдіяльності людини, її психічне здоров'я [14, с. 82].

Однак, що стосується суспільних відносин у сфері охорони громадського порядку та моральності, а також здоров'я населення, то питання обґрунтованості визначення їх безпосереднім об'єктом розглядуваного кримінального правопорушення у формі організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», теж не є очевидним.

Зокрема, поняття моральності з орієнтацією на філософську парадигму треба розглядати як систему нормативних приписів, що стоять на сторожі таких універсальних цінностей буття, як життя, свобода і гідність кожної людини, незалежно від її належності до будь-якої із спільнот або положення в середині системи соціальної ієрархії, тоді як мораль визначається ним як «комплекс норм і цінностей, що дають змогу усвідомлювати себе передусім представником і виразником інтересів визначених соціальних спільнот – країн, націй, державних утворень, класів, станів, партій» [86, с. 281–282].

Своєю чергою, юридична наука нині користується таким терміном, як «суспільна мораль», який, хоч і не претендує на універсальність, та є більш прийнятним для правового вжитку. Зокрема, Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року містив визначення, відповідно до якого суспільна мораль є системою етичних норм, правил поведінки, які склалися в суспільстві на основі традиційних культурних і духовних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість [87].

Тобто моральна складова безумовно є невід'ємною частиною кримінальних правопорушень у сфері ігрового бізнесу. Проте, з моральних аспектів ст. 203-2 КК України, яка визначає кримінальну відповідальність за організацію та проведення азартних ігор та лотерей, є менш вразливою. Вважаємо, що включення в кримінальний закон цього кримінального правопорушення є ніщо інше, як спроба узаконити організацію і проведення азартних ігор та лотерей, надати їм чітко визначених законом меж та убезпечити негативний вплив на суспільство саме незаконної організації та проведення азартних ігор та лотерей, організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

Сказане корелюється із думкою про важливість належного державного контролю за вказаною сферою діяльності шляхом встановлення спеціальних обмежень та одночасно вимог до суб'єктів, які організовують і проводять азартні ігри. Саме це створює умови для належного захисту моральності, а також індивідуального та громадського здоров'я, яким може бути завдана шкода від такого суспільного явища, як азартна гра [88, с. 84–84].

Окрім того, викладене співзвучне із встановленням абсолютної заборони на вчинення такого діяння, як організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет». Адже, як про це зазначає О. О. Дудоров, феномен азартних ігор, безпосередньо пов'язаний із залежністю від останніх, може мати негативний вплив у міжособистісних стосунках, породжувати суїцидальні настрої у гравця, який має залежність, а також є каталізатором таких негативних соціальних явищ, як, наприклад, пияцтво [49, с. 146].

Однак, чи можна вважати моральність тим благом, якому первинно, неодмінно та завжди (основним безпосереднім об'єктом) в цьому разі заподіюється шкода [61, с. 73–74]?

Із зазначеного приводу можна погодитися із Є. Ю. Драчевським, який доходить висновку, що аналізована кримінально-правова норма справді охороняє дві різні групи суспільних відносин – суспільні відносини у сфері господарської діяльності та суспільні відносини моралі. Водночас у перших двох формах діяння, передбачене ст. 203-2 КК України, суспільні відносини у сфері господарської діяльності будуть основним безпосереднім об'єктом, а суспільні відносини у сфері моралі – додатковим. Натомість третя форма діяння, на переконання автора, посягає передусім на суспільні відносини моралі, і саме мораль є основним безпосереднім об'єктом в цьому разі.

Науковець пропонує три альтернативні шляхи вирішення вказаної неузгодженості. Одним із них є виключення зі ст. 203-2 КК України слів «організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет»». Або ж доповнення ст. 203-2 КК України словом «незаконної» (без ліцензії чи,

наприклад, особою, яка не має відповідного статусу оператора лотерей) організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет». Або ж ст. 203-2 КК України розділити на дві окремих з віднесенням їх, відповідно до об'єкта посягання, до різних глав і розділів кримінального закону [8, с. 113–115].

В одній із авторських робіт вказувалося, що чинна редакція ст. 203-2 КК України, яка стосується положень третьої форми об'єктивної сторони правопорушення дійсно не є ідеальною та створює численні дискусії. Спірним є не лише питання про можливість об'єднання в одному складі усіх трьох форм об'єктивної сторони цього діяння, а і можливість віднесення розглядуваної норми до системи господарських правопорушень [61, с. 74].

Ми вважаємо, що вказане питання не є простим і пропонуємо піддати його більш глибокій науковій експертизі, для чого коректним буде провести дослідження норм чинного законодавства України, якими регулюється порядок здійснення діяльності з проведення азартних ігор, лотерей.

Так, ч. 6 ст. 30 Закону України від 14 липня 2020 р. передбачає заборону провадження організаторами азартних ігор, казино в мережі «Інтернет» діяльності з надання телекомунікаційних послуг зв'язку та будь-якого обладнання для організації та надання обладнаних місць третім особам для доступу до мережі «Інтернет» (інтернет-клубів, інтернет-кафе тощо). Однак, положення ст. 2 цього Закону серед дозволених для організації та проведення на території України азартних ігор передбачає організацію та проведення азартних ігор, казино в мережі «Інтернет». Також, відповідно до ч. 1 ст. 30 Закону від 14 липня 2020 р., організація та проведення азартних ігор, казино в мережі «Інтернет» здійснюються організатором азартних ігор, казино в мережі «Інтернет» на підставі ліцензії та відповідно до вимог цього Закону та законодавства про азартні ігри з обов'язковим використанням онлайн-системи організатора азартних ігор [89].

Відтак можна припустити, що в окремих випадках організація або забезпечення функціонування закладу з метою надання доступу до азартних ігор, які проводяться в мережі

«Інтернет», за умови здійснення такої діяльності на підставі належної ліцензії є правомірною поведінкою. Ідеться, власне, про віртуальні заклади, які становлять собою електронні програмні комплекси і розміщуються на сайтах в інтернеті (віртуальні казино, букмекерська контора тощо).

На переконання О. О. Дудорова, саме ця обставина не береться до уваги чинною редакцією ст. 203-2 КК. Науковець вважає, що за цих умов редакція статті позбавлена ознаки, яке є криміноутворювальною, що, своєю чергою, наштовхує на хибну думку про безумовність заборони вказаної поведінки нормами регуляторного законодавства [49].

І справді, якщо намагатися зрозуміти ідею законодавця, діяння, передбачене у третій формі об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України, може мати і законний, і незаконний прояви. Зокрема, у разі, якщо ідеться про організацію та функціонування закладу, який існує фізично у виді, наприклад, інтернет-клубів чи кафе, то абсолютно логічним викладає поширення абсолютної заборони на її здійснення. Натомість, якщо зазначені дії стосуються віртуального закладу, за наявності відповідної ліцензії, таку діяльність потрібно вважати дозволеним видом діяльності, яка є «законною». А організація та забезпечення функціонування такого віртуального закладу без відповідних документів є незаконною діяльністю.

З огляду на те, що система правових норм повинна будуватися виходячи з вимоги несуперечності та внутрішньої узгодженості всіх нормативних пропозицій, чинні положення ст. 203-2 КК України порушують один із принципів кримінального права. У вказаному випадку, кримінально-протиправною законодавець визнає поведінку, яка фактично віднесена до дозволених нормами регулятивного законодавства.

Вказана неузгодженість справді могла б бути вирішена шляхом вказівки у тексті диспозиції ст. 203-2 КК України про «незаконність» організації та функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

На логічність запропонованого висновку вказують і інші положення регулятивного законодавства. Зокрема, ч. 4 ст. 4 ЗУ від 06.09.2012 № 5204-VI «Про державні лотереї в Україні»

[90] передбачає заборону організації та надання точок доступу третім особам в мережу «Інтернет» до вебсайтів, через які здійснюється організація та проведення лотерей (інтернет-клубів, інтернет-кафе тощо), крім вебсайтів операторів державних лотерей. Фактично, вказана норма Закону також розмежовує діяльність з організації та забезпечення проведення лотерей на законну та незаконну.

Викладене дає змогу стверджувати, що за задумом законодавця діяння, передбачене у третій формі ст. 203-2 КК України, є нічим іншим, як посяганням на встановлений порядок ведення господарської діяльності з організації і проведення азартних ігор (основний безпосередній об'єкт) та цілком виправдано знаходяться в системі господарських кримінальних правопорушень. А результати проведеного дослідження в контексті обґрунтованості визначення основного безпосереднього об'єкта, вказують на те, що чинна редакція ст. 203-2 КК України не потребує кардинальних змін чи доповнень, а її місце в системі чинного Кримінального закону є цілком обґрунтованим. Однак, із метою подолання наявних колізій, третю форму об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України варто доповнити словом «незаконна» організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

Щоб поставити крапку в дискусії щодо некоректності визнання основним безпосереднім об'єктом ст. 203-2 КК України суспільних відносин моралі, зазначимо, що останні є додатковим об'єктом вказаного кримінального правопорушення, оскільки шкода моральності заподіюється не залежно від законності чи незаконності реалізації послуг у сфері грального бізнесу.

Що ж стосується громадського порядку, то це поняття трактується по-різному. Під громадським порядком розуміється «неухильне дотримання громадянами правил поведінки в громадських місцях – на вулицях, площах, стадіонах, в парках, гуртожитках, жилих будинках і т.п., що забезпечує спокійні умови для суспільно корисної діяльності, побуту та відпочинку людей» [91, с. 3–12].

В. П. Нагребельний визначає громадський порядок як систему суспільних відносин, урегульовану правовими

й іншими соціальними нормами, яка забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя і здоров'я, повагу до честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі [92, с. 639]. Як стан упорядкованості соціальними нормами (нормами права, моралі, корпоративними правами, нормами-звичаями) системи суспільних відносин і їх дотримання розглядає громадський порядок і О. Ф. Скакун [93, с. 492].

Визначаючи об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, деякі науковці зауважують на те, що організація азартних ігор нерідко перебуває у сфері впливу організованої злочинності, а відтак є підстави виділення громадської безпеки об'єктом кримінального правопорушення [94, с. 649–650]. Натомість інші, такі як О. З. Гладун, вказують на надзвичайно низький показник реєстрації злочинів за ст. 203-3 КК України, учинених організованими злочинними угрупованнями, та вважає, що це щонайменше ставить під сумнів твердження про те, що азартні ігри є пріоритетним напрямом діяльності організованих злочинних угруповань [88, с. 83–84].

Виходячи із вказаних поглядів на поняття «громадський порядок», на нашу думку, дуже сумнівно вважати вказану сферу суспільних відносин безпосереднім об'єктом такого діяння, як організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

Можливість визначення безпосереднім об'єктом організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», здоров'я населення є ще більш суперечливою. Необхідність постійно відчувати азарт справді може призвести до психічного розладу під назвою «ігроманія» [94, с. 649–650]. Однак, зайняття гральним бізнесом, а надто – організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», не завжди, не обов'язково та не безумовно супроводжується розвитком такого негативного соціального явища. Тоді, як для визначення суспільних відносин безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення потрібно встановити, що цим благам завжди, обов'язково завдається або може бути завдана шкода в результаті вчинення останнього.

Зазначене змушує нас констатувати, що хоч вказана діяльність якоюсь мірою негативно впливає і на суспільні відносини з охорони громадського порядку та моральності, і на здоров'я населення, однак вони не є основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, у формі організації чи функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет»; їх можна вважати додатковим факультативним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України.

Проблематика об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України «Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей», є також гострою.

На перший погляд, кроки законодавця з доповнення КК України паралельно із положеннями ст. 203-2 КК України ще і ст. 365-3 КК України, яка, власне, і передбачає відповідальність працівника правоохоронного органу за бездіяльність щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, виглядають доволі логічними. Водночас виправданість цього кроку неодноразово ставилася під сумнів не лише у експертних висновках самих парламентарів, а і у працях вітчизняних науковців.

Значний внесок у дослідження цього питання зробили такі вчені, як О. О. Дудоров, О. К. Марін, К. П. Задоя, В. О. Навроцький. Системний аналіз вказаних законодавчих новел зроблено Є. Ю. Драчевським у дослідженні, про яке ми вже згадували у своїй роботі. Та, незважаючи на доволі широку теоретичну розробленість, питання криміналізації бездіяльності працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей загалом, та зокрема питання визначення об'єкта цього складу кримінального правопорушення, є дискусійним.

Тож для обґрунтування вказаних законодавчих змін спробуємо піти від зворотного, а саме поставити під сумнів популярну зараз в теорії кримінального права тезу про те, що така криміналізація ст. 365-3 КК України виражає вибірковість [95, с. 349–257] підходу законодавця до одного із видів потурання

кримінальному правопорушенню та має фрагментарний, казуїстичний і безсистемний характер [28, с. 239–242]. І перше, що для цього потрібно зробити, якраз і є з'ясування місця цього нового виду кримінально-правової заборони в системі чинного КК України, а відтак необхідно визначити, що насправді є об'єктом цього кримінального правопорушення.

Стаття 365-3 КК України розміщена серед кримінальних правопорушень, що об'єднані у Розділі XVII Особливої частини КК України під назвою «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг». Виходячи із теоретичних знань та на підставі наявних в доктрині кримінального права визначень, родовим об'єктом усіх кримінальних правопорушень, що об'єднані вказаним Розділом, є встановлений законом порядок використання влади, повноважень, становища та пов'язаних з ними можливостей службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також особами, які надають публічні послуги, спортсменами тощо [94, с. 1123].

Варто вказати, що запропоноване визначення нам видається одним із найбільш коректних і таким, що відповідає та враховує увесь комплекс законодавчих змін, які були внесені у вказаний Розділ. А оскільки критичних розбіжностей у підході до визначення родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, серед науковців немає [95, с. 110–112], більш детально зосереджувати увагу на цьому питанні ми не будемо.

Вкажемо натомість про багатоаспектність наукових поглядів до формулювання більш підходящого прикметника до слова «порядок», який би повною мірою виражав характер використання суб'єктом визначених компетенцій. Так, у літературі пропонується вживати такі словосполучення: встановлений законом порядок, регламентований законом порядок, регламентований правовими нормами порядок, правильний порядок, нормальний порядок та інші [96, с. 115–117]. Це має значення для повноти визначення змісту родового об'єкта розглядуваного нами кримінального правопорушення.

На підставі вказаного, логічним буде висновок і про те, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, є регламентований законом порядок діяльності працівника правоохоронного органу в частині визначених законом прав та обов'язків з реагування на незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

І насправді запропонований нами авторський підхід до визначення основного безпосереднього об'єкта вказаного кримінального правопорушення міг би стати проміжним висновком у цьому дослідженні, якби не дискусія про двооб'єктність кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, яка сьогодні триває в науці кримінального права.

Так, в одній із своїх робіт, Є. Ю. Драчевський зауважує на вказану проблематику та доводить, що кримінальне правопорушення, передбачене положеннями ст. 365-3 КК України, посягає на два об'єкти, а саме – суспільні відносини проти правосуддя, що охороняються Розділом XVIII КК України, та суспільні відносини, що охороняються Розділом XVII КК України, а саме – у сфері службової діяльності. Автор вважає, що у кримінальному правопорушенні, яке передбачене положеннями ст. 365-3 КК, основним безпосереднім об'єктом потрібно визнавати суспільні відносини, що забезпечують встановлений порядок дій працівників правоохоронних органів з реагування на факти незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, які стали їм відомі чи були виявленні. І з цього доходить висновку, що, вчиняючи розглядуване кримінальне правопорушення, особа своїми діями чи бездіяльністю також посягає і на відносини правосуддя. Відтак, на думку автора, розміщення ст. 365-3 КК України серед службових правопорушень є помилковим.

Подібну позицію висловлюють і інші вітчизняні науковці, такі як М. В. Шепітько [97, с. 238], Ю. В. Юшина [98, с. 5] та інші. Так, наприклад, О. М. Лемешко вказує, що особливою ознакою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, є, власне, те, що цей вид потурання кримінальному правопорушенню, хоч і є видом службового зловживання, однак характеризується специфічними ознаками та належить до сфери правосуддя [99, с. 150].

На багатооб'єктність ст. 365-3 КК України уже зверталась увага, зокрема, йдеться про те, що об'єкт посягання вказаного кримінального правопорушення не обмежується виключно суспільними відносинами у сфері службової діяльності. Вказане діяння посягає, окрім того, і на суспільні відносини правосуддя, а також суспільні відносини в сфері господарської діяльності [11, с. 8].

Основний аргумент наведених наукових поглядів у цьому питанні зводиться фактично до однієї тези. Зокрема, науковці вважають, що діяння, передбачене ст. 365-3 КК України, обов'язково та завжди супроводжується порушенням відносин правосуддя [11, с. 6–11], адже за умови застосування широкого підходу в тлумаченні поняття правосуддя, така бездіяльність працівника правоохоронного органу, як невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР за фактом виявлення чи після отримання заяви або повідомлення про нього, прямо впливає на можливість відкриття кримінального провадження, а це, як наслідок, порушує порядок здійснення правосуддя, суспільні відносини у сфері якого і охороняються розділом XVIII КК України. Водночас варто зазначити, що суспільні відносини у сфері реалізації працівником правоохоронного органу визначених законом прав та обов'язків щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей відповідно до чинного законодавства та принципів права і суспільні відносини у сфері правосуддя не розглядаються науковцями як основний безпосередній та додатковий об'єкти складу кримінального правопорушення, а трактуються такими, що є рівнозначними, такими, на які однаковою мірою посягає це діяння. Ба більше – останні, на думку деяких авторів, мають вирішальне значення для визначення місцезорозташування цього кримінального правопорушення.

Частково сприймаючи аргументи на користь запропонованого вище підходу, водночас не можемо повністю погодитися із ним з огляду на наступне.

По-перше, при зіставленні діяння із іншими нормами права, як підстави для включення їх у відповідну систему, до уваги передусім береться юридична структура кримінально-правової заборони, що запроваджується у законодавство,

а також обсяг і межі кримінально-правової охорони, які вона покликана здійснювати.

Обов'язок з реагування та внесення працівником правоохоронного органу в ЄРДР відповідних відомостей, які стали йому відомі, є, на нашу думку, одним із визначених законом видів діяльності останнього, тобто належить до його компетенції. Відтак невиконання чи неналежне виконання такої компетенції містить ознаки зловживання працівником правоохоронного органу своїм службовим становищем. Тобто в цьому випадку доречнішим виглядає порівняння чи навіть зіставлення кримінального правопорушення, передбаченого положеннями ст. 365-3 КК України, із положеннями ст. 364 КК України, саме як якогось особливого, спеціального виду зловживання, що додатково вказує на правильність місцерозташування розглядуваної норми.

Суспільна небезпечність цього особливого зловживання службовим становищем якраз і полягає у тому, що об'єкт правового захисту, в який втручається службова особа, має дволанкову структуру, яка складається з принципового (обов'язкового, первинного) та додаткового (другорядного, хоч і не менш значимого) елементів. Першим тут, на наше переконання, безумовно і завжди є суспільні відносини у сфері здійснення службової діяльності. Натомість можна припустити, що забезпечення здійснення правосуддя є другорядним за своєю значущістю елементом. Це повністю кореспондується із усталеними в доктрині кримінального права підходом до поняття основного безпосереднього та додаткового об'єкта кримінального правопорушення. Якими у цій кримінально-правовій нормі якраз і є суспільні відносини у сфері реалізації працівником правоохоронного органу визначених законом прав та обов'язків щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей відповідно до чинного законодавства та принципів права і суспільні відносини у сфері правосуддя. Це узгоджується також і з тим, що вибір місцерозташування кримінально-правової заборони повинен визначатися насамперед саме тією сукупністю суспільних відносин, на яку завжди та безумовно посягає діяння. А у випадках, коли кримінально-правова заборона посягає на декілька об'єктів, визначальним

будуть ті суспільні відносини, захист яких цією нормою має першочергове значення виходячи із змісту останньої. Своєю чергою, загальні межі кримінально-правової охорони водночас можуть частково перекриватися і перекриваються нормами, розташованими у різних розділах Особливої частини КК України, однак в основі його структури все-таки є принцип пріоритетності тих суспільних відносин, охорону яких вони за своїм змістом покликані здійснювати за задумом законодавця.

Недотримання описаного вище правила може поставити під сумнів усю структуру чинного кримінального Закону, і породжуватиме нескінченні дискусії щодо місцезоташування більшості кримінальних правопорушень.

Відтак ми дійсно можемо погодитися із твердженнями про те, що за своїм змістом кримінальне правопорушення, передбачене ст. 365-3 КК України, є різновидом потурання, змістом якого є надання пасивної допомоги особі, котра вчинила кримінальне правопорушення, і має наслідком ухилення такої особи від кримінальної відповідальності та покарання [100; 101, с. 278]; неприйняття уповноваженою особою при виявленні ознак кримінального правопорушення заходів, передбачених законодавством, є різновидом невиконання обов'язків кримінального переслідування [102, с. 156]; кримінально-правова заборона про службове потурання посягає на правомірну діяльність державних органів, що сприяють реалізації правосуддя [99, с. 152].

Однак ми заперечуємо, що із вказаних тверджень випливає однозначний висновок про те, що основним безпосереднім об'єктом діяння, передбаченого ст. 365-3 КК України, є суспільні відносини у сфері правосуддя.

По-друге, в доктрині кримінального права об'єкт кримінального правопорушення розглядається виключно як соціологічна категорія, яка не існує поза соціумом, але водночас не позбавлена нормативної складової [103, с. 316–317; 104, с. 155–160]. Відповідно до ч. 3 ст. 3 КК України, кримінальна протиправність діяння визначається виключно цим Кодексом, а відтак перелік кримінальних правопорушень, які він містить, не підлягає розширеному тлумаченню. З цього логічним висновком є те, що розширене тлумачення

не можна застосовувати і щодо визначення переліку об'єктів кримінально-правової охорони.

Отже, в основі розмежування складного багатооб'єктного кримінального правопорушення якраз і є становлення та виокремлення додаткового об'єкта та вирішення питання обсягу останнього. Важливе значення має те, чи вважає законодавець окремим кримінальним правопорушенням посягання на такий додатковий об'єкт. Якщо ні, то будь-якого сенсу в його визначенні та встановленні немає.

Розмірковуючи над заданим питанням далі, доходимо висновку, що додатковий обов'язковий об'єкт посягання – це ті суспільні відносини, які охороняються поряд із основними і посягання на який завжди розглядається чинним кримінальним законом як об'єкт самостійного кримінального правопорушення.

Отже, зроблене вище припущення про те, що суспільні відносини у сфері правосуддя є додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 365-3 КК України, не витримує критики. Дійсно, можна вважати, що така бездіяльність працівника правоохоронного органу, як невжиття передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей або приховування виявленої ним незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, вчиняється у спосіб не внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Водночас такий спосіб вчинення кримінального правопорушення, як невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, не є самостійним кримінально караним діянням. Суспільні відносини, які регулюють внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР чинним КК України не поставлені під окрему кримінально-правову охорону. Відтак вказані суспільні відносини не є основним додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України.

Тут варто вказати, що такий спосіб вчинення кримінального правопорушення, як невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, може завдавати шкоди і іншим об'єктам, зокрема і суспільним відносинам у сфері

правосуддя. Об'єктом такого кримінального правопорушення, як приховування злочину (ст. 396 КК України), є суспільні відносини, які забезпечують інтереси правосуддя в частині своєчасного виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень. Відтак невнесення слідчим відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР справді опосередковано заподіює шкоду суспільним відносинам у сфері правосуддя. Однак ці суспільні відносини є додатковим факкультативним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, визначення якого позбавлене кримінально-правового значення.

По-третє, кримінально-правовий аналіз суб'єктного складу системи кримінальних правопорушень, об'єднаних Розділом XVII КК України, дає підстави для висновку про те, що всі вони сформовані за принципом спеціально-конкретного суб'єкта. Водночас кримінально-правова заборона, передбачена положеннями ст. 365-3 КК України, не є спеціальною стосовно такого складу кримінального правопорушення, як перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, що передбачений нормами ст. 365 КК України, а є суміжною із останньою нормою. І хоча запровадження у чинне кримінальне законодавство спеціального виду потурання підлягає критиці та загалом не дає підстави сумніватися в обґрунтованості свого місцезнаходження в межах системи Особливої частини КК України.

2.2 Об'єктивні сторони складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку проведення азартних ігор та лотерей

Об'єктивна сторона традиційно вважається фундаментом конструкції складу будь-якого кримінального правопорушення. В кримінально-правовій науці об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення розглядається як зовнішнє вираження протиправної поведінки особи, а до її ознак відносять: 1) суспільно небезпечне діяння; 2) суспільно небезпечний наслідок; 3) причиновий зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком;

а також – час, місце, спосіб, обстановку, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення [64, с. 111]. Водночас вказані ознаки прийнято поділяти на обов'язкові (такі, що характерні всім кримінальним правопорушенням) та факультативні (ті, що набувають обов'язкового значення виключно у випадку, коли вони прямо вказані у диспозиції статті Особливої частини КК).

Першою, головною ознакою об'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення в теорії кримінального права називають суспільно небезпечне діяння, а саме – кримінально-протиправну, винну, усвідомлену та вольову дію або бездіяльність суб'єкта кримінального правопорушення, яка заподіює істотну шкоду (чи створює загрозу її заподіяння) об'єктові кримінального правопорушення.

Другою ознакою об'єктивної сторони є суспільно небезпечні наслідки, під якими традиційно розуміють шкоду, що заподіює конкретне суспільно небезпечне діяння об'єктові кримінального правопорушення, а також загрозу заподіяння такої шкоди, що передбачені диспозицією статті КК.

До третьої ознаки відносять причиновий зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком, який виражається в необхідному та об'єктивному зв'язку між цими явищами, а саме, коли суспільно небезпечне діяння, як причина, породжує суспільно небезпечний наслідок.

Тут варто вказати на те, що єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони ми вважаємо суспільно небезпечне діяння як феномен, що притаманний будь-якому кримінальному правопорушенню. Таке бачення сформоване з урахуванням того, що без прояву суспільно небезпечного діяння у будь-якій із його форм не можливим стає і саме кримінальне правопорушення. На відміну від цього, суспільно небезпечний наслідок і причиновий зв'язок між діянням і наслідком не завжди характеризують склад кримінального правопорушення. Зокрема, в кримінальних правопорушеннях із формальним складом існування наслідку (а також і причинового зв'язку між діянням та наслідком) для визначення наявності об'єктивної сторони не вимагається. Водночас для кримінального правопорушення з матеріальним складом

необхідність настання суспільно небезпечних наслідків і встановлення причинового зв'язку між діянням та наслідком міститься у диспозиція конкретної статті КК, де цей наслідок, власне, і визначено, як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони конкретного складу кримінального правопорушення та вони є обов'язковими для визначення останньої.

Тобто питання визнання суспільно небезпечних наслідків і причинового зв'язку обов'язковими ознаками об'єктивної сторони поставлене в залежність від конструкції складу конкретного кримінального правопорушення, що міститься в нормах Особливої частини КК.

Цей самий принцип діє і щодо таких ознак об'єктивної сторони, як час, місце, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину [48, с. 222–240].

Переходячи до кримінально-правової характеристики правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, варто вказати на формальний склад останнього з огляду на відсутність у диспозиції статті вказівки на будь-який суспільно небезпечний наслідок. Тобто момент закінчення цього кримінального правопорушення не залежить від того, чи вдалося винному отримати дохід від вчиненого чи ні, а пов'язаний лише із вчиненням конкретних видів діянь. І необхідним у всіх випадках елементом є дія або бездіяльність, які, власне, і характеризують акт поведінки людини.

Якщо говорити про поняття «дія» в кримінально-правовому значенні, то воно є сукупністю вчинків, рухів, здійсненням відповідної діяльності, що залежить від опису в чинному кримінальному законі об'єктивної сторони, які водночас супроводжуються усвідомленим актом людини і виражаються у реалізації її волі.

Диспозиція статті вказує на те, що аналізоване діяння потребує певних людських зусиль задля її здійснення, відтак учиняється у формі дії.

Положення ст. 203-2 КК України вказують на те, що досліджуване нами кримінальне правопорушення може вчинятися у декількох формах. Ідеться про такі альтернативні форми, як:

1) організація або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації

та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону;

2) випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей;

3) організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

Розглядаючи вказані форми об'єктивної сторони, можна сказати, що вони становлять собою самостійні, різні за змістом дії, з'ясування особливостей кожної із якої, з огляду на бланкетність диспозиції досліджуваної статті, можливе лише за умови звернення до спеціального законодавства. Ідеться про вже згадуваний у роботі Закон від 14 липня 2020 р. «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» та Закон України від 6 вересня 2012 р. «Про державні лотереї в Україні».

Так, в основу змісту першої форми об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України, а саме **організації або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону**, законодавцем закладено поняття «азартна гра». Відповідно, перед тим як перейти до з'ясування змісту зазначеної форми об'єктивної сторони, необхідно визначити, що саме потрібно розуміти під словосполученням «азартна гра» та яка дефініція вказаного терміна.

Почнемо із того, що азартна гра – це складне багатоаспектне та соціокультурне явище, яке представляє інтерес для широкого кола дисциплін, кожна із яких виділяє свої ознаки для його трактування. Так, з соціологічного погляду, азартна гра є різновидом соціальної, що, власне, і є в основі життя будь-якого соціуму та складається з сукупності таких субкультурних складових, як мотивації, норми, цінності, стереотипи. Вона має серію ходів, які ґрунтуються на індивідуальному плануванні, кінцевою метою яких є отримання винагороди у виді соматичного чи психічного задоволення [105, с. 165].

Із позиції психології гра здатна заміщувати бажання. Зокрема, пояснюючи явище азартної гри, З. Фрейд під-

креслював внутрішню схильність людини до неї, вважаючи, що її психологічним підґрунтям є саме психічне роздратування, яке діє на людину зсередини, як певна потреба, яку необхідно задовольнити [106, с. 20–21].

Відповідно до культурологічного підходу, азартна гра розглядається в декількох значеннях: і як вид діяльності, і як форма походження культури, і як елемент культурної активності і навіть як рушій розвитку культури. На думку Й. Хейзинга, гра представляє собою вільну діяльність, що здійснюється в рамках свідомо обмеженого простору та часу, впорядкована певними алгоритмами та правилами. Особливістю гри є те, що вона викликає в певного кола людей бажання підкреслити свою особливість та відмінність від інших [105, с. 166].

У вітчизняній правовій науці дефініція «азартна гра» також знайшла своє тлумачення. Так, наприклад, М. А. Калюжний під азартною грою пропонує розуміти гру, за результатами участі в якій особа може набувати гроші, інше майно або майнові прав і результат якої визначається діями, що цілком або частково основані на випадку. Водночас науковець пропонує поділити азартні ігри на такі види: ігри випадку, ігри на здібність та парі [107].

Є. В. Ковтун своє розуміння азартної гри подає через визначений перелік останніх, до яких відносить рулетку, ігри в карти, ігри в кості, гральні автомати, лотерею [108, с. 15–17].

Досліджуючи питання азартної гри, В. В. Забровський указує на те, що за законодавством більшості держав поняття азартна гра визначається як гра, результат якої залежать від випадку, а не від майстерності чи спритності гравців, за умови, що водночас ставиться ставка у формі певного предмета, до програшу чи виграшу якого гравці не ставляться байдуже [109, с. 237–140].

Достатньо повну характеристику азартної гри запропонував Н. О. Петричко, виділивши три головні ознаки азартних ігор, без яких нівелюється можливість віднесення конкретної гри до переліку азартних. Такими ознаками є: 1) повна чи часткова залежність виграшу від випадку, а не від вміння, здібностей чи мистецтва гравця; 2) наявність можливості внаслідок виграшу отримати гроші, інше майно

чи майнові права; 3) наявність ризику позбавитися ставки, внесеної за право участі у грі [44].

Водночас науковець, як і вказаному випадку, пропонує поділяти всю сукупність азартних ігор на такі три різновиди: ігри випадку, ігри на здібність і парі.

До перших науковець відносить азартні ігри, результат у яких є в безпосередній залежності від фактора випадковості. Інакше кажучи, від процесу, в якому результат гри не залежить від жодних з таких факторів, як спеціальні знання, здібності чи навик гравця. Як приклад такої гри можна навести лото чи рулетку, гру в кості.

Друга категорія азартних ігор – це ігри, в яких результат залежать не лише від фактора випадковості, а і від конкретних фізичних або інтелектуальних навиків чи умінь гравця. Сюди можна віднести, наприклад, карткові ігри чи гру в більярд, в яких розподіл карт чи куль по гральному столу жодним чином не залежить від гравця, а виключно від фактора випадковості. Натомість наступний хід гри залежить від професійних навиків її учасників.

Третьою ж групою науковець визнається парі. Під парі науковець розуміє азартну гру, в якій результат частково залежить від випадку, ймовірності чи неймовірності певних подій, а організатор водночас зобов'язується виплатити гравцю, який переміг, визначену суму виграшу. При цьому розмір призу (виграшу) визначається сумою ставки, зробленої гравцем до початку гри та наперед визначеним для розрахунку розміру призу індексом. До числа азартних автором пропонує зараховувати і тоталізатори [44, с. 144–145].

Вважаючи таку класифікацію азартних ігор найбільш вдалою із тих, що сьогодні запропоновані в доктрині кримінального права, хотілося б зазначити, що жодна із класифікацій не має визначального значення, оскільки більш важливим для правозастосування є розуміння ознак азартної гри та/або парі, які дозволять дати юридичну оцінку у разі порушення законодавства про азартні ігри. Водночас вважаємо, що азартна гра та парі співвідносяться як видове та родове поняття.

Відтак, підтримуючи запропоновану М. О. Петричко класифікацію азартних ігор, вважаємо не доцільно не відмежо-

увати останні від парі, а розглядати їх в єдиній спільності. При цьому цікаво, що науковець, називаючи парі азартною грою, виокремлює такий його різновид, як тоталізатор. У цьому контексті доповнимо, що другим різновидом парі можна вважати букмекерське парі, яке відрізняється від тоталізатора способом формування суми виграшу. Так, при тоталізаторі грошовий фонд формується від кількості гравців, де щобільша сума виграшної ставки, то менша вірогідність виграшу; в букмекерській грі сума призового фонду фіксована та не залежить від кількості гравців.

Тут видається, що описані категорії азартних ігор цілком логічно доповнити третім різновидом. До нього зокрема слід відносити ті ігри та парі на результат, в яких фактор випадковості не має жодного впливу. Наприклад, шахи, чи парі про те, який із боксерів виграє бій.

Проблематику класифікації азартної гри порушує у своїй дисертації і Є. Ю. Драчевський, який, розглядаючи окреслену законодавчу колізію, звертається до досвіду пострадянських країн. Зокрема науковець досліджує приклади апробації так званих ігор на здібність та парі у законодавстві таких держав, як Естонська Республіка, Латвія, Узбекистан, Білорусь, Казахстан, Грузія та ін. [8, с. 125].

Вказане дає підстави мовити, що всі запропоновані підходи здебільшого зводяться до того, що азартна гра є домовленістю між гравцем і організатором гри, яка ґрунтується на ризику, а її результат залежить від таких критеріїв, як випадковість, зовнішні фактори або здібності учасника.

У законодавстві України поняття азартної гри міститься у положенні п. 1 ст. 1 Закону від 14 липня 2020 р. «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор», де під азартною грою розуміється будь-яка гра, умовою участі в якій є внесення гравцем ставки, що дає право на отримання виграшу (призу), імовірність отримання і розмір якого повністю або частково залежать від випадковості, а також знань і майстерності гравця.

Як бачимо, законодавець враховує положення, викладені у теорії, що безумовно є позитивною характеристикою процесу законотворення, однак, положення чинного законодавства в цьому питанні є недосконалими.

Перше, що привертає увагу, це неузгодженість закріпленого у нормах спеціального Закону поняття «азартна гра» та визначених у ньому ж ознак останньої. Так, відповідно до ч. 3 ст. 2 цього Закону, серед обов'язкових ознак азартних ігор, законодавець вказує лише: наявність ставки; можливість отримання або неотримання виграшу (призу); ймовірність виграшу (призу) та його розмір повністю або частково залежить від випадковості. Таким чином, залежність можливості та розміру виграшу від знань та майстерності гравця визнається такою, що не є обов'язковою.

З огляду на те, що саме узгодженість законодавства є запорукою його ефективного застосування, наявна сьогодні ситуація потребує нормативного впорядкування, вирішальне значення в процесі якого належить профільним комітетам законодавчого органу нашої держави.

У межах цього дослідження зазначимо, що гарантією забезпечення державного контролю в сфері організації та проведення азартних ігор є не лише термінологічна узгодженість приписів регулятивного законодавства, а і визначеність останнього в тому, які саме ігри відповідно до Закону є азартними.

Положення ч. 5 ст. 2 Закону від 14 липня 2020 р. визначають перелік діянь, які не належать до азартних ігор. Із-поміж них Закон називає такі, як: 1) організація та проведення творчих конкурсів, спортивних змагань, тощо, незважаючи водночас на те, передбачається чи не передбачається умовами проведення грошовий або майновий виграш; 2) гра в більярд, гра в кеглі (боулінг) та інші ігри, що проводяться без одержання гравцем призу (виграшу); 3) гра на автоматах типу «кран-машина» (двокоординатні автомати), в якій як виграш (приз) гравець отримує виключно матеріальні речі (іграшки, цукерки тощо); 4) випуск та проведення лотерей; 5) організація та проведення спортивного покеру.

Можна сказати, що зазначений перелік є доповненням, частиною визначення самого поняття азартної гри. Однак і він видається таким, що не позбавлений недоліків. Не ідеться безпосередньо про коло визначених діянь, віднесених до вказаного переліку, а аналізу змісту окремих із них. Зокрема, критичній оцінці піддається перелічені у переліку

гра в більярд, боулінг та інші ігри, схожі ігри, наприклад такі, як карти, якщо вони проводяться без одержання гравцем призу (виграшу). Тут варто погодитися з позицією Н. О. Петричко [44], яка, досліджуючи проблематику незаконних азартних ігор, вказує на те, що будь-яка гра, за умови зміни її правил, може бути віднесена до числа азартних, і навпаки. Головна проблема полягає у тому, що в основу визначення більярду, боулінгу чи тих самих карт у розуміння іншої схожої гри, саме як азартної, поставлена можливість отримання призу чи виграшу. При чому вказівки на грошову чи будь-яку іншу форму такого виграшу у чинному законодавстві не міститься, що дає підстави для висновку про те, що такий виграш може бути у будь-якій формі.

Із цього приводу критично висловлювався свого часу і О. О. Дудоров [110], який вказував на те, що виграш у формі додаткової безкоштовної гри (партії) не дозволяє оцінювати таку гру, як азартну[44].

Отже, маємо сьогодні ситуацію, за якої будь-яка так звана побутова гра на кшталт боулінгу, більярду чи карт (проводиться учасниками добровільно, у самостійно обраному ними місці, за допомогою пристроїв, обладнання чи приладдя, яке належить одному із її учасників), за результатом якої є можливість отримання призу чи виграшу у будь-якій формі по суті є азартною. Так, наприклад, у разі, коли учасники гри у карти домовляються про таку зміну правил, за якої переможець отримує грошовий приз, то така гра набуває ознак азартної [44].

Друге, що звертає на себе увагу, є те, що відповідно до законодавчої дефініції азартної гри, однією із її ознак є залежність виграшу від знань та майстерності гравця. Відтак виникає ситуація, за якої такі інтелектуальні карткові ігри, як бридж чи преферанс або шахи чи шашки, за умови, що в результаті перемоги особа отримує виграш чи приз у будь-якій формі, можуть визнаватися азартними. Натомість такий висновок суперечить згадуваним нами положенням п. 3 ч. 3 ст. 2 Закону від 14 липня 2020 р., у яких з-поміж ознак азартної гри згадується лише про залежність результату останньої від такого фактора, як «випадковість», з чого робимо висновок про неможливість інкримінувати ст. 203-2 КК України

тим особам, які здійснюють діяння з організації або проведення інтелектуальних ігор. Такий висновок, підтримується і на доктринальному рівні [8, с. 127].

Позбавити законодавчі приписи такої колізійності можна, як це пропонує Д. О. Васильєва, шляхом встановлення дозволу на проведення лише певних конкретно визначених видів азартних ігор і запровадження кримінальної відповідальності за організацію і проведення тих азартних ігор, що знаходяться під прямою законодавчою заборонаю [111, с. 159].

Далі для з'ясування змісту першої форми кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, необхідно зупинитися на тому, що чинна кримінально-правова заборона містить два різновиди поведінки, пов'язаної з азартними іграми, яка має наслідком настання кримінальної відповідальності. Зокрема це їх організація або проведення.

У чинному кримінальному законодавстві немає визначення і поняття «організація» азартних ігор, і поняття «проведення» азартної гри. У словнику української мови термін «організовувати» означає створювати що-небудь, залучати до цього інших, шукати можливості для чогось чи впорядковувати щось [112, с. 853]. З цього робимо висновок, що організація, як різновид людської поведінки, є активною поведінкою, спрямованою на створення умов для проведення певних заходів. Фактично така діяльність може полягати безпосередньо у пошуку персоналу чи місця для проведення гри, залучення учасників гри тощо (тут ідеться про організацію кримінального правопорушення), а також у таких діях, наприклад, як розподіл обов'язків між персоналом закладу, контроль за їх діяльністю, визначення та встановлення правил гри (тобто, по суті, керівництво кримінальним правопорушенням).

Карана за ст. 203-2 КК України організація азартних ігор, на думку О. О. Дудорова, може полягати у підшукуванні приміщень, створенні та забезпеченні функціонування грального закладу та обладнання, підготовці персоналу і розподілі функцій між ним, забезпеченні безпеки гри, приховуванні грального бізнесу (зокрема за допомогою імітації іншої господарської діяльності), розповсюдженні реклами,

підшукуванні учасників гри, визначенні правил гри, контролі за отриманням доходів та їхнім розподілом тощо [49]. Не вдаючись до глибокого з'ясування означеного поняття, скажемо лише, що такий підхід до його визначення підтримується і в теорії [8], і на практиці [113; 114; 115, 116].

Під **проведенням** азартної гри зазвичай розуміють процес, який триває у часі від початку гри (внесення ставки) до моменту її завершення або оголошення результату про програш гравця, або ж отриманням гравцем виграшу. Такий процес підпорядкований чітко визначеним наперед правилам [49, с. 144–148]. На думку згаданого О. О. Дудорова, проведення азартної гри – це безпосереднє її здійснення, що триває в часі з моменту внесення ставки до отримання виграшу або оголошення інформації про програш (включаючи цей завершальний момент) і підпорядковується відповідним правилам [49, с. 148–152].

Розкривши зміст вказаних понять, варто зосередитися на тому, що не будь-яка діяльність з організації та проведення азартної гри є кримінально караною. Відповідно до положень ст. 203-2 КК України, кримінальна відповідальність настає лише у разі, якщо організація та проведення азартної гри здійснюється *без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону*.

Тому важливим для цілей цього дослідження є з'ясувати, організація та проведення яких саме ігор потребує ліцензії. Частина 1 статті 44 Закону від 14 липня 2020 р. передбачає перелік видів ліцензій, які видаються у сфері організації та проведення азартних ігор. Співзвучною в контексті сказаного буде й згадка про вичерпний перелік тих азартних ігор, які дають змогу організовувати та проводити (організація та проведення азартних ігор у гральних закладах казино; організація та проведення азартних ігор казино в мережі «Інтернет»; організація та проведення букмекерської діяльності в букмекерських пунктах та в мережі «Інтернет»; організація та проведення азартних ігор у залах гральних автоматів; організація та проведення азартних ігор у покер в мережі «Інтернет»). Відповідно до ч. 4 ст. 2 вказаного Закону, усі інші види азартних ігор в Україні взагалі заборонені,

а відтак ліцензію на організацію та проведення таких, в принципі, отримати не можливо.

Звідси випливають такі тези. По-перше, з погляду юридичної техніки тлумачення положень ч. 1 ст. 44 вказаного закону дають підстави для висновку про те, що до ліцензій на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор належать ліцензії, які видають на проведення вказаної діяльності: у гральних закладах казино; казино у мережі «Інтернет»; у залах гральних автоматів; у покер у мережі «Інтернет». Всі решта види ліцензій у вказаному переліку стосуються не безпосередньо організації та проведення, а сфери діяльності з організації та проведення азартних ігор.

Через таку термінологічну недосконалість в науковому середовищі ставиться під сумнів можливість віднесення до кримінально караних здійснення без ліцензії такої діяльності, як організація та проведення букмекерської діяльності (п. 3 ст. 44 Закону), а також проведення парі тоталізатора на іподромі (п. 10 ст. 44 Закону) [8, с. 132].

Додатково посилюється актуальність поставленого запитання тим, що у вичерпному переліку дозволених видів діяльності, визначених у ст. 2 Закону, замість указаних видів фігурує лише організація та проведення букмекерської діяльності в букмекерських пунктах та в мережі «Інтернет». Тобто фактично такі види діяльності, як організація та проведення букмекерської діяльності, а також проведення парі тоталізатора на іподромі прямо не дозволені, а, отже, є забороненими.

Із цього випливає ситуація, за якої чинне регулятивне законодавство містить колізію, зміст якої зводиться до можливості отримання ліцензії на заборонений вид діяльності.

Підтримуючи певною мірою вказані вище наукові міркування щодо питання колізійності та неузгодженості правових норм, хотілося б зазначити, що вони мають суто теоретичне підґрунтя. Узагальнюючи, проблематика полягає у тому, що чинне регулятивне законодавство з питань організації та проведення азартних ігор послуговується такими двома термінами, як діяльність *«у сфері»* організації та проведення азартних ігор та діяльність *«з організації та проведення»* азартних ігор, які, хоч і схожі за своїм змістом, проте відрізняються за обсягом. Так, застосовуючи логічний спосіб

тлумачення Закону, можна дійти висновку, що поняття діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор є ширшим за поняття діяльності з *організації та проведення* (перше поняття, по суті, включає у себе друге).

Окрім того, організація та проведення букмекерської діяльності в букмекерських пунктах та в мережі «Інтернет», вказані у ст. 2 Закону у числі дозволених видів діяльності фактично є збірним, широким поняттям, яке охоплює усі види букмекерської діяльності, що проводяться в букмекерських пунктах та всі види букмекерської діяльності в мережі «Інтернет». За логікою речей ліцензія на провадження діяльності з організації та проведення букмекерської діяльності, що видається, відповідно до п. 3 ст. 44 Закону, повністю узгоджується із положеннями його ст. 2 та поширює свою дію і на букмекерську діяльність у букмекерських пунктах, і на букмекерську діяльність в мережі «Інтернет».

Що стосується парі тоталізатора, то, відповідно до п. 43 ч. 2 ст. 1 Закону, парі – це азартна гра, що полягає в укладенні відповідно до затверджених організатором букмекерської діяльності правил парі угоди між гравцем (гравцями) та організатором букмекерської діяльності (букмекерське парі), або між двома чи більше гравцями між собою (парі тоталізатора) щодо попередньо невідомого результату події або подій та на результат якої гравець (гравці) та/або організатор букмекерської діяльності не мають змоги вплинути. З цього визначення робимо висновок, що парі тоталізатора, як і букмекерська діяльність, є різновидом парі, які, своєю чергою, прямо віднесені законодавцем до азартних ігор. І єдиним каменем спотикання тут можна вважати надмірну конкретизацію, застосовану в Законі до такого виду парі, як парі тоталізатора, а саме вказівку на місце його проведення – іподром. Водночас не викликає сумнів те, що іподром є виключно якісною ознакою конкретного різновиду парі, і жодним чином не виходить за його межі.

А тому, на нашу думку, під час вирішення питання про кримінальну відповідальність за здійснення без ліцензії такого різновиду азартної гри, як діяльність з проведення парі тоталізатора на іподромі, остання повинна кваліфікуватися за ст. 203-2 КК України.

Більш проблемним нам видається інше питання, яке сьогодні існує у науковій літературі з окресленої проблематики і з'ясування якого має важливе не лише теоретичне значення. Ідеться про таку конструкцію диспозиції ст. 203-2 КК України, як «відсутність ліцензії на проведення діяльності з організації або проведення азартних ігор».

Так, під час аналізу законотворчої діяльності з прийняття Закону від 14 липня 2020 р., Д. Васильєва зазначала, що визнання кримінальним правопорушенням тільки провадження діяльності з організації і проведення азартних ігор без ліцензії матиме своїм наслідком те, що інша, прямо заборонена діяльність у вказаній сфері залишиться без кримінально-правового реагування [111, с. 156–160].

Свого часу з цього приводу висловив свої міркування і О. О. Дудоров, який вказує, що у разі, якщо заборонена Законом від 14 липня 2020 р. діяльність все-таки здійснюватиметься, то вона не зможе розцінюватись як «організація або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону», а отже, не охоплюватиметься диспозицією ст. 203-2 КК [49].

Водночас організація або проведення азартної гри, за логікою речей, повинні визнаватися кримінально караними не лише у випадку проведення їх без відповідної ліцензії, а і у тих випадках, коли, наприклад, вказана діяльність здійснюється з використанням ліцензії, яка анульована або строк якої сплив, а так само, коли ліцензія була отримана незаконно від іншого суб'єкта господарювання чи, наприклад, під час оскарження до суду рішення Уповноваженого органу про анулювання ліцензії, що набрало чинності [49, с. 147].

Повертаючись до тлумачення норм чинного кримінального та регулятивного законодавства, є всі підстави констатувати наявну в них прогалину, яка, по суті, виносить за межі кримінально-правового регулювання окремі можливі випадки провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор, окрім тих, що здійсненні безпосередньо за відсутності ліцензії. Тобто, у разі, якщо організація та проведення азартних ігор здійснювались із ліцензією, однак з порушенням порядку її видачі чи закінченням строку її дії

або, наприклад, з отриманням ліцензії на діяльність, на яку отримати останню неможливо чи особою, яка не має права її отримувати, то така діяльність, за своєю суттю хоч і порушує ліцензійні умови та є незаконною, водночас кримінально караною її визнати не можна. Пояснюється вказана теза тим, що чинне кримінальне законодавство сьогодні не містить положень, які б встановлювали відповідальність за зайняття забороненими видами господарської діяльності.

Нагадаємо, що стаття 203 КК України, яка передбачала відповідальність за «Зайняття забороненими видами господарської діяльності» була виключена з КК України на підставі Закону від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності». Сьогодні, відповідно до ст. 164-16 КУпАП, заняття видами господарської діяльності, щодо яких є спеціальна заборона, встановлена законом, за відсутності ознак діяння, передбаченого кримінальним законодавством (що прямо стосується і нашої ситуації), розглядається як адміністративний проступок.

Критичність такого підходу проглядається щонайменше з двох аспектів. По-перше, існування виключених з КК України положень ст. 202, на думку деяких науковців, яку ми також підтримуємо, усунуло б наявну сьогодні законодавчу колізію. З іншого боку, за умови відсутності в чинному КК України відповідальності за зайняття забороненими видами господарської діяльності, законодавчий підхід до встановлення залежності настання кримінальної відповідальності виключно від відсутності ліцензії (без врахування такого фактора, як порушення ліцензійних умов) виглядає ще більш хибним.

Вказане вище додатково підтверджується також і невідповідністю між назвою ст. 203-2 КК України та змістом її диспозицій.

Такий висновок ґрунтується на тому, що, відповідно до ч. 6 ст. 2 Закону, в Україні заборонено: 1) проводити азартні ігри та розміщувати гральні заклади на тимчасово окупованій території України; організовувати та проводити азартні ігри особам, які не отримали в установленому законом порядку ліцензії на провадження відповідного виду господарської діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор;

організовувати та проводити азартні ігри, що не відповідають вимогам цього Закону, а також поза межами гральних закладів (крім азартних ігор, що проводяться в мережі «Інтернет»); проводити азартні ігри без використання онлайн-системи організатора азартних ігор, що пов'язана каналами зв'язку із державною системою онлайн-моніторингу, у випадках, коли використання такої системи є обов'язковим для організатора азартних ігор відповідно до цього Закону; використовувати несертифіковане гральне обладнання для проведення азартних ігор, у випадках, коли уповноваженим органом встановлена вимога щодо сертифікації такого обладнання.

З цього робимо висновок, що незаконна організація та проведення азартних ігор не зводиться виключно до їх провадження без ліцензії. Відсутність останньої при провадженні діяльності з організації або проведення азартних ігор є лише одним із видів заборонених чинним регулятивним законодавством діянь у сфері грального бізнесу.

Схожу думку висловлювала у своєму дослідженні Н. О. Петричко, яка свого часу виступала за доповнення КК України новою ст. 202-1 «Незаконні організація або проведення азартних ігор, лотерей чи розіграшів», де мала б бути встановлена кримінальна відповідальність за організацію або проведення азартних ігор, лотерей чи розіграшів: 1) без їхньої державної реєстрації; 2) без одержання ліцензії; 3) з порушенням умов ліцензування; 4) з порушенням правил їх проведення [44].

Вказаний підхід дійсно дає змогу віднести до кримінально караних достатньо великий перелік діянь та охопити максимально можливе коло порушень норм чинного регулятивного законодавства. Однак, у зв'язку із таким широким тлумаченням кримінально-правової заборони може виникнути проблема, пов'язана із недостатнім ступенем суспільної небезпечності окремих, визначених у регулятивному законодавстві, порушень.

Так, в одній із своїх праць О. Є. Драчевський наводить окремі види порушень у сфері організації та проведення азартних ігор, які, на його думку, не містять жодної суспільної небезпеки, а відтак і порушувати питання

про їх криміналізацію немає підстав. Із-поміж них, наприклад: незабезпечення зберігання у гральному закладі, казино документів про право власності або користування відповідним приміщенням; непроведення обліку використання ігрових замінників гривні; неповідомлення органу ліцензування про будь-які зміни даних [117].

Погоджуючись певною мірою із вказаною позицією, не полишаючи тези про те, що незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор не може бути зведена виключно до організації або проведення таких ігор без належної ліцензії, для більшого заглиблення в окреслену проблематику, звернемося до досвіду іноземних держав у підході до визначення кола кримінально караних діянь, пов'язаних із азартними іграми.

Не вдаючись у ґрунтовне висвітлення цього питання (оскільки це не є предметом нашого дослідження), зазначимо лише, що обидва із вказаних підходів відображені у кримінальному законодавстві зарубіжних держав. Так, застосований у чинному КК України (назвемо його – «звужений») підхід, який у ст. 203-2 КК України вказує лише на один вид діяння, а саме на організацію та проведення азартних ігор без ліцензії, міститься у законодавстві таких держав, як Люксембург, Македонія, ПАР, Сербія, Хорватія, Чорногорія, Швеція. Другий, зміст якого зводиться до розширеного тлумачення заборонених видів діяльності з організації або проведення азартних ігор та полягає в зарахуванні до кримінально протиправних також тих, що відбуваються з порушенням положень регулюючого законодавства, застосовується такими державами, як Албанія, Болгарія чи, наприклад, Чехія [117].

Як бачимо, вказані міркування співзвучні з законодавчими підходами інших держав, а тому є всі підстави говорити про можливість їх правозастосування і у чинному кримінальному законодавстві України.

Підтримуючи заявлені вище дві, на перший погляд, протилежні тези щодо зведення незаконної діяльності з проведення азартних ігор, лотерей лише до їх безліцензійного провадження, а також про те, що порушення норм регулятивного законодавства частіше не містить суспільної небезпеки, ніж навпаки, спробуємо запропонувати власне бачення

та обґрунтувати можливість врахування обидвох цих підходів під час удосконалення чинної норми ст. 203-2 КК України.

У ситуації, за якої кримінально караним є лише факт здійснення діяльності з організації та проведення азартних ігор без ліцензії, незалежно від наслідків чи масштабів, низка інших прямо заборонених законом діянь, безпосередньо пов'язаних із азартними іграми, є поза межами кримінально-правового реагування держави (хоч за своїм змістом вони фактично є нічим іншим, як здійсненням забороненого виду господарської діяльності), а в площині адміністративної відповідальності, за умови відсутності загальної норми (на кшталт виключеної ст. 202 КК України), це створює дисбаланс у питанні співмірності діяння та справедливої міри відповідальності за його вчинення.

Розв'язання вказаної проблематики можливе двома шляхами: або шляхом удосконалення положень ст. 203-2 КК України (зокрема – поставлення караності діянь у залежність не лише від наслідків вчиненого, а й уніфікацію у межах однієї норми відповідальності і за безліцензійну діяльність, і за діяльність, здійснену з порушенням ліцензійних умов); або шляхом рекриміналізації та повернення у КК України діянь, котрі були передбачені у виключених на сьогодні положеннях ст. 202 та 203 КК України (із одночасним залишенням без змін спеціальної кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 203-2 КК України).

Останній варіант явно виходить за межі нашого дослідження і повинен вирішуватися комплексно із залученням спеціалістів різних галузей права. Що ж до першого варіанту, то на його користь можна навести такі аргументи.

Вирішення проблеми може полягати в поширенні кримінальної відповідальності на випадки діяльності щодо організації та проведення азартних ігор з порушенням умов ліцензування та одночасному звуженні меж криміналізації, за допомогою ознаки, яка пов'язуватиме таку діяльність із настанням певних суспільно небезпечних наслідків (якими, на нашу думку, повинно стати їх вчинення у значному розмірі).

Важливо водночас правильно означити не лише зміст такої ознаки, назвавши її саме криміноутворювальною, а не кваліфікуючою, а і визначити її конкретний розмір.

Доречність такого кроку підтверджується розробленими у теорії кримінального права вимогами до змісту кваліфікуючих ознак як засобу диференціації кримінальної відповідальності, зокрема нехарактерність цього виду поведінки для більшості випадків її прояву та фактична поширеність на практиці такого більш небезпечного варіанту поведінки особи. Тобто ознака, що є кваліфікуючою, повинна бути виключенням, а не нормою для більшості кримінальних правопорушень [14, с. 81–85].

Відтак наявність суспільно небезпечних наслідків організації та проведення азартних ігор мала б стати криміноутворювальною ознакою, яка б вплинула не лише на зміст першої форми діяння, а і загалом змінила склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, з формального на матеріальний.

Далі спробуємо обґрунтувати запропоновану вище позицію. Насамперед варто зазначити, що схожа теза міститься у багатьох наукових доробках із проблематики незаконної організації та проведення азартних ігор. Так, наприклад, в одному із своїх досліджень, О. О. Дудоров вказує, що положення ст. 203-2 КК бажано доповнити такою ознакою, як отримання доходу у великих розмірах чи іншої подібної криміноутворювальною ознакою, і це має стати окремою темою дискусії [49].

Також, на думку науковця, така ознака, як дохід у великому розмірі, є якісним показником, який характеризує масштаби злочинної поведінки, і фактично не відволікаючи зусилля правоохоронців на незначні, дрібні та несуттєві прояви такої поведінки дає змогу зосереджувати увагу на суспільно небезпечних формах нелегального бізнесу в сфері азартних ігор.

Аргументуючи схожу позицію, М. О. Мовчан аналізує чинне законодавство України і вказує на нелогічність ситуації, за якої дохід у великих розмірах, відповідно до ч. 2 ст. 164 КУпАП, є підставою для посилення адміністративної відповідальності за порушення порядку провадження господарської діяльності, натомість незаконна організація або проведення азартних ігор чи лотерей може тягнути кримінальну відповідальність незалежно від масштабів такої поведінки.

Водночас здійснення без ліцензії інших видів діяльності, про які йдеться у ч. 1 ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», навіть якщо це пов'язане з отриманням доходу у великих розмірах, тягне лише адміністративну відповідальність (ч. 1 або за ч. 2 ст. 164 КУпАП) [3].

Однак, об'єктивним наше дослідження не буде, якщо у ньому ми не вкажемо аргументи «проти» запропонованого вище бачення.

Так, Є. Ю. Драчевський, не погоджуючись із формулюванням вказаного кримінального правопорушення як матеріального за своїм складом, наполягає у своїх публікаціях на тому, що розглядуваним посяганням притаманний надзвичайно високий ступінь і характер (зокрема, ідеться про його багатооб'єктність) суспільної небезпеки, а відтак кримінально караними мають визнаватися будь-які їхні прояви. Розміри отриманих від їх вчинення доходів не повинні впливати на кримінально-правову кваліфікацію. Натомість, розмір отриманого доходу може і повинен впливати не на кваліфікацію, а на диференціацію кримінальної відповідальності [117].

Як бачимо, фактично автор вказаних вище рядків, схильний розглядати таку ознаку, як отримання доходу у великому розмірі властиво, як кваліфікуючу.

На підставі викладеного, ми наполягаємо на важливості вирішення питання щодо зміни диспозиції статті 203-2 КК України в частині визначення обов'язковою її ознакою таких наслідків, як вчинення їх у значному розмірі. Водночасусвідомлюючи як проблематику змістовного наповнення такої ознаки, так і специфіку її практичного встановлення, пропонуємо в межах цього дослідження визначити її саме через поняття значного розміру. Саме такий підхід унеможливить, на нашу думку, ситуацію розбалансованості у підході до визначення караності діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України. Зокрема, визначених у законі однакових видів покарання і для власника одного грального автомату, і для організатора казино.

Під значним розміром варто розуміти дохід, який у сто і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення.

Якщо ж така ознака об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України, як значний розмір, не буде притаманна конкретному діянню, то його можна буде вважати адміністративним правопорушенням та кваліфікувати за ст. 164 КУпАП.

Як про це вказувалося вище, розширення кримінально-правової заборони шляхом криміналізації діяння не завжди є обґрунтованим законодавчим рішенням. Водночас виключення кримінальної відповідальності за конкретний вид кримінального правопорушення не може вирішити всіх проблем та не може розглядатися кроком, спрямованим виключно на це. Кримінальне законодавство дійсно є ефективним важелем державного впливу, а його пом'якшення, яке виражається в декриміналізації певного діяння, може призвести до ослаблення авторитету всієї галузі права та до втрати ефективного засобу впливу в попередженні злочинності.

Проте потрібно зазначити, що наявний стан речей, коли в одному випадку здійснення господарської діяльності без ліцензії є кримінально караним діянням, а у інших випадках ведення без ліцензії інших видів діяльності підпадають лише під адміністративну юрисдикцію, порушує конституційний принцип рівності, що закріплений в Основному Законі.

Така розмежувальна ознака між сферою дії кримінального та адміністративного права, як розмір заподіяної шкоди, може слугувати засобом утримання балансу, коли схоже за своїм змістом діяння у випадку його суспільної небезпеки буде виведене у рамки кримінального правопорушення, а у випадку якщо воно буде за своїм характером суспільно шкідливим, воно залишатиметься у сфері регулювання адміністративного законодавства.

Відмітимо, що запропонована позиція є поширеною практикою для чинного кримінального законодавства та реалізована, наприклад, у ст.ст. 185, 190, 191 КК України.

Завершуючи цю частину дослідження, коректним буде вказати на ще одну законодавчу неточність диспозиції ст. 203-2 КК України в описі першої форми її об'єктивної сторони. Зокрема, у ній ідеться про організацію або проведення «азартних ігор», що у разі проведення однієї азартної гри може викликати проблему під час тлумачення закону. Зокрема у науковій літературі звертається увага на те,

що використання у множині терміна «азартні ігри» обов'язково поставить питання можливості кваліфікувати за вказаною статтею ті ситуації, коли організації або проведення без належної ліцензії стосуватиметься лише однієї азартної гри [49]. Як і автор вказаних рядків, вважаємо, що відповідь буде ствердною. Водночас така термінологічна неточність не прикрашає і без того недосконале законодавство.

На потребу в подоланні виявлених та окреслених вище колізій і суперечностей неодноразово вказувалося у численних наукових дослідженнях, які, однак, на превеликий жаль, не були взяті до уваги у процесі законотворення. Наполягаючи на необхідності вдосконалення чинних приписів ст. 203-2 КК України, на цьому етапі дослідження, як проміжний висновок, узагальнимо, що основними є пропозиції щодо: 1) уніфікації термінології та застосування поняття «у сфері» провадження азартних ігор у всіх випадках позначення діяльності, пов'язаної з організацією та проведенням азартних ігор [8]; 2) вказівка у ст. 203-2 КК України на організацію та проведення азартних ігор «без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності» [49, с. 145]; 3) включення діяльності з проведення парі тоталізатора на іподромі до числа дозволених на території України видів діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор [118, с. 107].

На підставі викладеного, авторські бачення щодо удосконалення положень чинного законодавства в окресленій тематиці полягають в необхідності: доповнити ст. 203-2 КК України вказівкою про організацію та проведення азартних ігор без ліцензії словами «з порушенням ліцензійних умов» та доповнити ст. 203-2 КК України такою ознакою, як наслідки у виді отримання доходу в значному розмірі.

Другим видом діяння, яке передбачене об'єктивною стороною ст. 203-2 КК України, є **випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей**. При розкритті цієї частини питання потрібно зауважити на такі два аспекти, як змістовне наповнення цієї форми об'єктивної сторони та доцільність об'єднання в межах однієї кримінально-правової заборони відповідальності за дії (організацію або проведення), пов'язані з азартними іграми, та за дії (випуск або проведення), пов'язані з лотереями.

З'ясування першого із окреслених питань є неможливим без розкриття змісту поняття «лотерея», а також того, що саме потрібно розуміти під «випуском» та «проведенням» лотереї, саме як кримінально караного діяння. Для цього необхідно звернутися до Закону «Про державні лотереї в Україні» від 6 вересня 2012 р. [119], який визначає основні засади державного регулювання лотерейної діяльності. Найперше, що звертає на себе увагу – це те, що у преамбулі цього закону зазначено про принцип державної монополії на випуск і проведення лотерей, із чого робимо висновок, що недержавні лотереї в Україні знаходяться під заборону.

У п. 2 ч. 1 ст. 1 вказаний Закон визначає поняття «лотерея», як масову гру, умовами проведення якої, незалежно від її назви, передбачається розіграш призового (виграшного) фонду між її учасниками і перемога в якій має випадковий характер, територія проведення (розповсюдження) якої поширюється за межі однієї будівлі (споруди), незалежно від способу прийняття грошей за участь у такій грі.

Водночас зазначимо, що положення ч. 10 ст. 9 Закону забороняє проведення державних лотерей, які мають ознаки азартних ігор у казино. Вказане дає підстави констатувати інноваційний підхід до законодавчого визначення поняття «лотерея» та узгодженість поглядів про відсутність підстав вважати лотерею різновидом азартної гри. А як наслідок і доцільності об'єднання вказаних видів діяння в межах однієї статті.

Такий висновок повністю узгоджується і з доктринальними підходами, які сьогодні висловлюються вченими відносно цього питання. Так, наприклад, В. В. Туманов [120, с. 14] в одній із своїх праць вказує, що лотерея й азартні ігри хоч і є схожими поняттями, та, насправді, співвідносяться, як часткове та ціле. Зокрема, автор зауважує на те, що лотереї, як різновиду азартної гри, характерні такі властиві виключно їй особливості, як статус гри, правила її проведення, способи формування призового фонду, порядок розігрування призу та інші, що, власне, і відрізняє її від азартних ігор.

Н. О. Петричко доводить необхідність поєднання в одній нормі кримінальної відповідальності за вчинення діянь і відносно азартних ігор, і відносно лотереї небезпекою

спричинення реальної шкоди господарській діяльності. Зокрема, авторка бере до уваги такі показники, як масовий характер проведення лотерей, недодержання ліцензійного законодавства під час їх проведення, порушення правил їх проведення тощо [44, с. 230]. На аргументованості поєднання у межах одного складу ст. 203-2 КК України порушень законодавства про гральний бізнес та лотерейну діяльність наполягає і Є. Ю. Драчевський [121, с. 114–118].

Вказане критично сприймається і нами, тому перенесемо свою увагу на з'ясування заявлених вище питань.

Зокрема, відповідно до положень ст. 203-2 КК України, кримінальна відповідальність настає за:

1) **випуск** лотереї особою, яка не має статусу оператора лотерей;

2) **проведення** лотереї особою, яка не має статусу оператора лотерей.

Системоутворювальним поняттям тут є поняття особи, яка не має статусу оператора лотерей, на відміну від першої форми об'єктивної сторони складу цього кримінального правопорушення, де протиправність дій пов'язувалася з відсутністю ліцензії.

Однак, не забігаючи наперед, спробуємо розібратися, що саме треба розуміти під випуском та проведенням лотереї. Так, у ч. 3 ст. 6 Закону від 6 вересня 2012 р. зазначається, що *випуск* державних лотерей – це розроблення та затвердження умов їхнього проведення. А у п. 1 5 ст. 1 Закону під *проведенням* державних лотерей розуміється господарська діяльність оператора державних лотерей, яка охоплює: 1) випуск державної лотереї; 2) прийняття ставок у державну лотерею; 3) проведення розіграшів призового фонду державної лотереї; 4) виплату призів а також інші операції, що прямо або опосередковано забезпечують проведення державних лотерей.

Отже, означені вище поняття (випуск і проведення) не є різними за своїм змістом, а співвідносяться як частина з цілим. Поняття випуск є вужчим, аніж поняття проведення лотереї. А відтак застосування сполучника «чи» між вказаними поняттями у диспозиції ст. 203-2 КК України є некоректним і таким, що призводить до хибного уявленні

не лише про їх відмінність (нетотожність), ба більше – взагалі про альтернативність, що насправді виключається.

Більш доречним видається застосування для опису діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України, лише такого терміна, як «проведення» державної лотереї, який, власне, і охоплює випуск останньої.

Обов'язковою умовою, яка вказує на законність діяльності щодо випуску та проведення лотерей, є її здійснення особою, яка має статус оператора лотерей. Статтею 1 Закону від 6 вересня 2012 р (п. 11) передбачено, що оператором державних лотерей є юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, що одержала право на проведення державних лотерей у порядку, визначеному законом. Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з випуску та проведення лотерей [12] регламентуються питання діяльності операторів лотерей, а також питання, пов'язані із отриманням ліцензії. Сьогодні ці правила є достатньо прозорими, тому, з огляду на обмеженість рамками заявленої тематики дослідження, вдаватися в деталі регуляторного законодавства потреби не має.

Щодо виділення третьої форми об'єктивної сторони диспозиції ст. 203-2 КК України, то при її з'ясуванні постає чи не найбільше питань та суперечностей, і в доктрині кримінального права, і в практичному аспекті. Ідеться про таке діяння, як ***організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор, лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».***

Варто нагадати, що частково ми вже розглядали це питання під час аналізу об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, зокрема в контексті того, яким саме видам суспільних відносин завдається шкода у разі вчинення діяння у третій формі: господарським відносинам чи суспільній моральності.

Доведеність виправданості розміщення вказаного діяння в межах диспозиції розглядуваної кримінально-правової норми з деякими поправками у її текстуальному формулюванні можна додатково аргументувати завдяки проведенню його правового аналізу як форми об'єктивної сторони. І розпочати потрібно із того, що порівняно із двома першими

формами об'єктивної сторони кримінальна караність організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор, лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», не пов'язана ані з відсутністю ліцензії, ані зі статусом особи, котра його вчиняє. Тобто вчинення вказаного діяння є під повною заборонаю кримінального законодавства, незважаючи на жодні умови. Більше того, вказана заборона стосується і лотерейної діяльності, і діяльності щодо азартних ігор.

Однак, поставивши під повну заборону організацію чи функціонування закладів із надання доступу до азартних ігор, лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», законодавець знову допустив неузгодженість між приписами кримінального та регуляторного закону. Зокрема, аналізуючи положення ч. 6 ст. 30 Закону України від 14 липня 2020 р., доходимо висновку, що провадження організаторами азартних ігор казино в мережі «Інтернет» діяльності з надання телекомунікаційних послуг зв'язку та будь-якого обладнання для організації та надання обладнаних місць третім особам для доступу до мережі «Інтернет» (інтернет-клубів, інтернет-кафе тощо) в Україні дійсно не допускається. І, мабуть, саме це положення регуляторного законодавства за логікою мало б повністю відповідати кримінально-правовій забороні, про яку йдеться. Однак, ключовим словом тут є «мало б». Бо насправді чинне законодавство у сфері грального бізнесу, а також лотерейне законодавство, не містять аналогічної повної заборони.

Зокрема, наприклад, у пп. 2, 5 ст. 30 цього ж закону містяться вказівки на можливість провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор (казино та покер) у мережі «Інтернет», за умови отримання ліцензії, на що вже вказувалося у роботі [61].

Аналіз положень ч. 6 ст. 9 Закону від 6 вересня 2012 р. дає підстави для висновку про те, що чинне лотерейне законодавство також дає змогу розповсюджувати державні лотереї у будь-який спосіб, не заборонений законодавством, зокрема через мережу «Інтернет», всупереч абсолютній забороні, визначеній у ст. 203-2 КК України.

Отож хибною є думка, що поведінка, визначена в третій формі об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України, є беззастережно забороненою регулятивним законодавством.

Основи формальної логіки дають змогу стверджувати, що заборона організації та забезпечення функціонування закладу з метою надання доступу до азартних ігор, лотерей стосується, по суті, закладів, які існують фізично у виді, наприклад, інтернет-клубів чи кафе. Саме така діяльність є під абсолютною кримінально-правовою заборонаю. Натомість організація або забезпечення функціонування віртуальних закладів – електронні програмні комплекси, які розміщуються на сайтах в інтернеті, чи віртуальні казино з метою надання доступу до азартних ігор, лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», за умови наявності належної ліцензії є поза межами кримінально-правової заборони [61].

Продовжуючи вести мову про порушення принципу системно-правової узгодженості під час криміналізації діяння, потрібно вказати додатково і на те, що ч. 4 ст. 4 Закону від 06.09.2012 р. також розмежовує діяльність з організації та забезпечення проведення лотерей на законну та незаконну. Зокрема забороняється організація та надання точок доступу третім особам в мережу «Інтернет» до вебсайтів, через які здійснюється організація та проведення лотерей (інтернет-клубів, інтернет-кафе тощо), крім вебсайтів операторів державних лотерей [119]. Тобто забезпечення доступу належним оператором до вебсайтів операторів державних лотерей визнається правомірною поведінкою.

Отже, діяння з організації та функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», може мати і законний, і незаконний прояви. Однак, розбиратися в причинах вказаних редакційних помилок (тим паче доволі глибоко це вже було проаналізовано в науковій літературі [49]) ми не маємо змоги через обмеженість обсягу цього дослідження. Важливіше знайти шляхи подолання допущеної законодавцем фрагментарності під час опису чинних кримінально-правових приписів задля уникнення проблем під час їх правозастосування.

Тут доречно вказати на висловлене в доктрині кримінального права припущення, що головний задум

законодавця під час виокремлення розглядуваної третьої форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК, полягав в уможливленні кримінальної відповідальності працівників відповідних закладів. Проблематика зокрема полягала, на думку науковців, в тому, що такі працівники безпосередньо не проводять азартні ігри, однак, фактично виконують роль їх організатора, адже надають гравцям доступ до них у мережі «Інтернет» [49, с. 150]. Вказані теоретичні напрацювання підтримувалися і судовою практикою [122], яка, своєю чергою, констатувала серйозні труднощі під час доведення [123, с. 85].

Як бачимо, редакційні неточності, що містяться в ст. 203-2 КК, не лише ставлять під сумнів правильність її розміщення в системі чинного КК України, про що зазначалося вище, а й дають змогу двояко трактувати зміст передбаченого у ній діяння у третій формі. Останнє ж за задумом законодавця, є нічим іншим, як незаконне ведення організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет». Саме така вказівка дасть змогу усунути наявну колізію, що має місце сьогодні під час трактування третьої форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України.

Водночас кримінально-правовий аналіз третьої форми об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України наштовхує на думку про небезпідставне навантаження її більшим (на відміну від перших двох форм) ступенем небезпечності. Проглядається це у відсутності умов караності діяння та абсолютності його заборони. І навіть за умови внесення запропонованих нами поправок до тексту закону (вказівки на «незаконність» такої діяльності), ступінь суспільної небезпечності організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», є надзвичайно високим, на наше переконання.

У цьому контексті треба згадати, що вище ми вже говорили про відносини суспільної моралі та здоров'я населення, як додатковий факультативний об'єкт розглядуваного діяння. Саме їх порушення в результаті вчинення третьої форми об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України і наділяє останнє більшою суспільною небезпечністю.

Як приклад цього найбільш вдало буде навести ситуації, коли допуск до таких нелегальних гральних закладів мають неповнолітні особи, а також особи, які страждають на ігromанію чи знаходяться в борговій кабалі та інших несприятливих життєвих обставинах і для яких доступ до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», є не просто способом проведення часу, а, наприклад, крайньою можливістю вирішення своїх побутових проблем. Саме використання організаторами такої уразливої частини населення та збагачення за рахунок останніх і дає підстави говорити про більшу потенційну шкоду вказаного виду діяльності порівняно із тими, що наведені у його перших двох формах.

Продовжуючи мовити про суспільну небезпечність третьої форми об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України, ми критично ставимося до пропозицій щодо безпідставності об'єднання її в межах диспозиції однієї кримінально-правової норми [8, с. 155], адже за умови наділення її ознакою незаконності дискусія щодо належності її до господарських кримінальних правопорушень автоматично зникає. Водночас зазначимо, що шкода ігromанії та її негативний вплив на соціум настільки великий, що сам собою факт створення умов для можливості особам отримати доступ до незаконних азартних ігор чи лотерей у мережі «Інтернет» за запитом суспільства обумовлено став кримінально караним. На додачу до факту незаконності її проведення, діяльність з організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», набуває підвищеного ступеня суспільної небезпеки. Посягаючи рівною мірою і на суспільні відносини суспільної моралі, і на відносини у сфері господарської діяльності. Водночас це не залежить ні від наслідків вчиненого діяння, ні від жодних інших криміноутворювальних чинників.

З огляду на зазначене, ми не ставимо під сумнів правильність розташування вказаної кримінально-правової заборони в межах чинного КК України, однак нам видається, що вона повинна бути об'єктивована у чинному кримінальному законодавстві відокремленою, що і демонструватиме її сутнісну цінність.

Зокрема, дотримуючись правил диференціації кримінальної відповідальності залежності від рівня його суспільної небезпечності, пропонуємо надати цій формі діяння самотійного значення в межах вказаної статті, а саме передбачити її у ч. 2 ст. 203-2 КК України. При цьому, необхідно обумовити, що таке виділення повинне відбутися не шляхом надання вказаному діянню ознак кваліфікованого складу, а саме як самотійного окремого формального його складу, що є співзвучним із наведеною вище пропозицією перетворення перших її двох форм із формального на матеріальний склад із вказівкою на такий наслідок, як учинення їх у значному розмірі.

Прикладом такого підходу в регулюванні вказаної групи суспільних відносин є КК Узбекистану, де в межах єдиної норми у різних її частинах (ст. 278) передбачена відповідальність за такі абсолютно заборонені діяння, як: організація та проведення азартних ігор; втягнення неповнолітнього в азартні й інші основані на ризику ігри; надання послуг у мережах телекомунікації, зокрема провайдерами всесвітньої інформаційної мережі «Інтернет», для організації чи проведення азартних ігор [8, с. 156].

Корелюючи цей приклад із вимогами українських реалій, пропонуємо диспозиції ст. 203-2 КК України викласти у такій редакції:

Стаття 203⁻². Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей

1. Організація або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону, або із порушення ліцензійних умов, випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей, вчинені у значному розмірі.

2. Незаконна організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

У примітці до запропонованої редакції ст. 203-2 КК України слід вказати, що під значним розміром треба розуміти дохід, який у 100 разів і більше перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент учинення кримінального правопорушення.

Окремої уваги заслуговує тема ігрового обладнання, яке є невід'ємною частиною організації та проведення азартних ігор і лотерей.

Поняття ігрового обладнання визначене в положеннях п. 18 ст. 1 Закону, який регулює організацію та проведення азартних ігор. Під ним законодавець розуміє онлайн-систему організатора азартних ігор, гральний стіл (зокрема з кільцем рулетки), гральний автомат, інше спеціальне механічне, електричне, електронне чи інше технічне обладнання або пристрій, що призначені та/або використовуються для організації та/або проведення азартних ігор.

У теорії кримінального права розмежовують поняття «знаряддя» та «засоби» вчинення кримінального правопорушення. Це твердження розділяють і вчені, які вказують на самостійність обидвох вказаних кримінально-правових категорій.

Доктринальні визначення цих понять пропонують А. А. Музика та Є. В. Лашук [124, с. 149], які під знаряддями вчинення кримінального правопорушення розуміють факультативні ознаки об'єктивної сторони його складу, що характеризують матеріальні цінності, які використовуються особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення для безпосереднього впливу на потерпілого чи предмет кримінального правопорушення і водночас мають основний, первинний контакт із ними та посилюють фізичні можливості суб'єкта. Засоби ж, на думку науковців, – це матеріальні цінності, які полегшують вчинення суспільно небезпечного діяння, але не призначені для безпосереднього впливу на потерпілого чи предмет кримінального правопорушення.

Наукою кримінального права розроблені й критерії відмежування знарядь і засобів кримінального правопорушення: 1) властивостями, які використовуються для досягнення результату; 2) характером використання та 3) можливістю контролю волею суб'єкта [125, с. 10].

До засобів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, у всіх трьох формах його об'єктивної сторони належить ігрове обладнання, за допомогою якого і здійснюється незаконна організація та проведення азартних ігор та лотерей.

Знаряддям незаконної організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», є обладнання, яке підтримує програмне забезпечення, що дає змогу здійснювати ігрову діяльність у мережі «Інтернет» (системний блок) та інші пристрої (монітор, клавіатура, модем, мишка). Водночас сама інформаційно-телекомунікаційна мережа «Інтернет», на наше переконання, є засобом учинення кримінального правопорушення.

Дискусія в цьому контексті може бути розвинена виключно щодо позиції, відповідно до якої інтернет є ще і місцем учинення кримінального правопорушення, під яким прийнято вважати певну територію, на якій вчинюється передбачене КК суспільно небезпечне діяння та в матеріальних складах настають наслідки. Конкретизована частина простору, з вчиненням (невчиненням) у якій суспільно небезпечного діяння кримінальний закон пов'язує наявність певного складу кримінального правопорушення [126, с. 271].

Відтак місцями вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, відповідно до чинного регуляторного законодавства, визнаються насамперед: букмекерський пункт (п. 5), гральний заклад (п. 20), гральний заклад казино (п. 21), гральний зал (п. 22), зал гральних автоматів (п. 27), іподром (п. 30), онлайнсистема організації та проведення азартних ігор (п. 36), спеціальна гральна зона (п. 56) [127].

Спробуємо навести власне бачення окресленого питання. У вузькому значенні, місце вчинення незаконної організації чи функціонування закладів (з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет») – це заклад, у якому, власне, і розміщується комп'ютер, з якого особі надається доступ до гри, що здійснюється в мережі «Інтернет». Сам комп'ютер є засобом доступу до інтернету, фактично – засобом вчинення кримінального правопорушення. Важливим при цьому є саме місцерозташування гравця, прийняття ставки, а не місце розташування ігрового сервера, наприклад. Власне, це і дає змогу реалізовувати заборону проведення незаконної організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

Завершуючи розглядуване питання, потрібно повернутися і до моменту закінчення передбаченого ст. 203-2 КК України кримінального правопорушення. Відповідно до чинного кримінального закону, за своїм складом він є формальним. І вважається закінченим незалежно від того, чи вдалося винній особі отримати дохід.

Характеристику об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого **ст. 365-3 КК України**, потрібно розпочати із того, що за конструкцією складу він, як і злочин, передбачений ст. 203-2 КК України, є формальним. Такий підхід законодавця до формування об'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення не може не викликати подиву, насамперед з огляду на його нетиповість порівняно з іншими, передбаченими в чинному КК України, зловживаннями у сфері службової діяльності. В цьому питанні законодавець, мабуть, як і під час формування третьої форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, виходив із підвищеного ступеня суспільної небезпеки діяння, що дозволяє зарахувати його до злочинів, незалежно від того, чи в результаті його вчинення настали які-небудь наслідки.

Такий підхід має своїх прихильників і серед представників наукового середовища. Зокрема, детально аналізуючи новели чинного законодавства, Ю. Є. Драчевський вказує, що розглядуване діяння повинне *a priori* незалежно від його наслідків визнаватися злочином, тоді як інші діяння, передбачені, наприклад, статтями 364, 365 та 367 КК України, є, на його думку, такими, що мають визнаватися кримінально караними лише за умови настання визначеної істотної шкоди.

Вказана позиція є авторським баченням дослідника та виглядає «заграванням» із законодавцем – симпатизуванням і намаганням виправдати останнього в обраному ним способі реформування КК України. Видається, що такий підхід навпаки вказує на несистемність під час формування схожих за своїм змістом кримінально-правових норм. Як зазначалось, критичної оцінки заслуговує формальність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, а, щонайменше, подиву – наділення останнього настільки високим ступенем суспільної небезпеки [11, с. 8].

Об'єктивна сторона бездіяльності працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей може полягати у двох альтернативних діяннях, кожне з яких, виходячи із їх змісту, є пасивною цілеспрямованою поведінкою особи, тобто вчиняються шляхом бездіяльності. Кожному характерні свої особливості, які й потрібно з'ясувати.

Так, розглядаючи можливість інкримінування такої форми об'єктивної сторони ст. 365-3 КК України, як ***невжиття працівником правоохоронного органу передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням)*** про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, передусім потрібно визначитися із змістом терміна «невжиття». Крім того, з'ясування потребує питання про те, за невиконання яких саме «передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей» працівник правоохоронного органу підлягає кримінальній відповідальності.

Поняття «невжиття» у тлумачному словнику позначається як невикористання чого-небудь, залишення чого-небудь, незастосування чого-небудь [128]. А з огляду на бланкетність диспозиції ст. 365-3 КК України, для розуміння того, які передбачені законодавством заходи за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей працівник правоохоронного органу повинен вживати, необхідно звернутися до положень кримінального процесуального законодавства. Зокрема, положеннями ч. 1 ст. 214 КПК України передбачено, що слідчий, дізнавач, прокурор за заявою повідомленням про вчинення незаконної діяльності (зокрема і діяльності щодо організації або проведення азартних ігор, лотерей) зобов'язані невідкладно, але не пізніше 24 годин: внести відповідні відомості до ЄРДР або ж розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР.

Також положеннями ч. 4 ст. 214 КПК передбачено правило, згідно з якими слідчий, прокурор та інша службова особа, що є уповноваженою на прийняття і реєстрацію заяви

та повідомлення про кримінальне правопорушення, зобов'язані прийняти таку заяву та повідомлення, а відмова від вчинення таких дій не допускається.

Із цього робимо висновок, що відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення щодо вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей з боку уповноваженого на це суб'єкта (працівника правоохоронного органу) є кримінально караним діянням, за вчинення якого повинна настати відповідальність згідно з ст. 365-3 КК України.

У другій формі об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого положеннями ст. 365-3 КК України, подана у виді ***приховування виявленої працівником правоохоронного органу незаконної діяльності*** з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

Приховування – це тримання у таємниці або замовчування чого-небудь, прикриття та маскуванню чого-небудь, а також, приміром, надання чому-небудь ознак меншої помітності [112, с. 1138]. Таке тлумачення терміна «приховування» дає нам підстави для висновку, що приховування – це не тільки пасивна поведінка особи, тобто її бездіяльність, а й активна форма діяння.

І тут звертає на себе увагу певна неузгодженість та порушення формальної логіки під час формулювання диспозиції розглядуваної статті, на що вказують і інші науковці [8, с. 178; 11, с. 9].

Так, з одного боку, кримінально-правова заборона сформульована у другій формі об'єктивної сторони ст. 365-3 КК України, повністю узгоджується з положеннями кримінально-процесуального законодавства і відповідає йому. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, у разі самостійного виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (зокрема і щодо організації та проведення азартних ігор, лотерей), вони зобов'язані відреагувати так само, як і на отримання відповідної заяви. Тобто вони зобов'язані протягом 24 годин внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування.

Логічно при характеристиці ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, послуговуватися саме положеннями кримінального процесуального законодавства. Однак в науковій літературі висловлюється критика щодо такого дещо звуженого трактування «передбачених законодавством заходів», які повинен здійснити працівник правоохоронного органу за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

Так, наприклад Є. Ю. Драчевський зазначає про відсутність у ст. 365-3 КК України вказівки на те, що відповідні заходи неодмінно мають бути передбачені саме та лише КПК України. Відтак він ставить під сумнів і те, що вчинити їх можуть лише визначені у ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач або прокурор, і вказує, що суб'єктами можуть бути й інші працівники правоохоронних органів. З цього автор висновок, що, вчинення кримінального правопорушення у обох його формах може набувати і інших відмінних від невнесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування форм. Ними, на думку автора, можуть бути: неповідомлення поліцейським, який самостійного виявив будь-яке джерело обставин, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, керівнику органу поліції чи особі, котра виконує його обов'язки, в порядку п. 7 розд. II Порядку ведення обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про к. пр. та інші події (затв. наказом МВС України від 8 лютого 2019 р. № 100) [129]. Як наслідок, невиконання вимог п. 9 вказаного положення, на думку Є. Ю. Драчевського, також має охоплюватися об'єктивною стороною розглядуваного нами діяння. Йдеться про відсутність рішення керівника органу поліції про передачу відомостей про виявлене кримінальне правопорушення для того, аби уповноважена службова особа зареєструвала в ІТС ІППП та невідкладно, але не пізніше 24 годин після реєстрації передала їх до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до ЄРДР або передання цих відомостей до органів (підрозділів) поліції нижчого рівня та їх внесення до ЄРДР у міжрегіональних територіальних органах поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділах – до органів поліції, на території

обслуговування яких трапилася така подія, для прийняття відповідних рішень та внесення до ЄДРР. Крім того, на думку Є. Ю. Драчевського, до бездіяльності, що охоплюється положеннями ст. 365-3 КК України, може бути включено і діяльність представників служби діловодства поліції відповідно до п. 12 та 13 розд. II вказаного Положення, які зобов'язані реагувати на відповідні анонімні заяви та повідомлення.

Отже, на думку Є. Ю. Драчевського, за ст. 365-3 КК України слід кваліфікувати не лише невжиття визначених КПК України заходів, а і будь-яких інших передбачених законодавством заходів (як і приховування відповідної діяльності), при чому вчинене працівником будь-якого правоохоронного органу, який був зобов'язаний реагувати на відповідну заяву або факт виявлення ним незаконної діяльності щодо організації азартних ігор, лотерей.

Нам складно погодитися із таким розширенням трактуванням, як переліку діянь, так і суб'єктного складу, адже такий підхід робить і без того притаманну схожість ст. 365-3 КК України на склад кримінального правопорушенням, передбаченого положеннями ст. 364 КК України, ще більш очевидною, а виділення спеціальної кримінально-правової норми водночас виглядає недоречним, про що більше детально буде йтися в наступному розділі цієї роботи.

Таке «невжиття» хоч і стосується виключно заяв (повідомлень) щодо організації або проведення азартних ігор, лотерей і за своїм змістом воно нічим не відрізняється від такої ж поведінки стосовно заяв чи повідомлень про будь-який інший вид злочинних посягань, які водночас кваліфікуються як зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу або ж як службова недбалість за умови завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Тоді, як положеннями ст. 365-3 КК України закріплено формальний склад злочину, в якому кримінальна відповідальність настає за невжиття передбачених законодавством заходів або приховування виявленої незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, незалежно від заподіяння

цими діями шкоди. Фактично, маємо схожі за своїм змістом кримінально-правові заборони, які співвідносяться як частина і ціле або ж загальне та спеціальне й відрізняються при цьому лише наслідком – наявністю або відсутністю шкоди. Водночас ані відносна поширеність, ані доцільності протидії посяганням, передбаченому положеннями ст. 365-3 КК України, кримінально-правовими засобами, ані традиції вітчизняної законодавчої практики щодо боротьби з цим посяганнями [130, с. 250] не є очевидними для криміналізації передбачених нею діянь.

Повертаючись до попередніх роздумів, потрібно вказати на другу особливість (чи радше – неточність), яка була допущена законодавцем під час конструювання об'єктивної сторони розглядуваної нами статті. Вона, зокрема, полягає у тому, що таке діяння, як приховування, не є виключно бездіяльністю, як ми про це вказували вище. Такий стан речей певною мірою не узгоджується ані з назвою ст. 365-3 КК України (яка вказує лише на бездіяльність), ані з конструюванням диспозиції, яка, маючи описовий характер, фактично під бездіяльністю працівника правоохоронного органу розуміє не тільки пасивну поведінку останнього, а й активні дії. Вказане не просто суперечить правилам формальної логіки, а й виключає одне одного.

Наступним, на що потрібно звернути увагу, є те, що ст. 365-3 КК України передбачає відповідальність виключно за невжиття заходів за наявними заявами про вчинення незаконної діяльності щодо організації або проведення азартних ігор та лотерей, а також за приховування виключно виявленої такої діяльності. І тут також потрібно уяснити, що саме слід розуміти під виявленою діяльністю.

По-перше, це діяльність стосується не будь-якого факту вчинення кримінального правопорушення, а виключно факту вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей. Водночас виявленням, з огляду на тлумачення цього терміна [128], потрібно вважати такий факт незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, який був встановлений чи викритий працівником правоохоронного органу особисто або ж який був викритий іншими особами і став відомий

працівнику правоохоронного органу із отриманої від такої особи заяви чи повідомлення про відповідний факт.

Із цього приводу в науковій літературі висловлюються застереження щодо такого казуального викладення ст. 365-3 КК України [8]. Зокрема, як приклади наводять низку діянь, які є проявом «кришування» незаконного грального бізнесу, що знаходяться поза сферою застосування розглядуваної норми. Ідеться про факти організації та проведення азартних ігор, лотерей, про які працівнику правоохоронного органу було відомо ще на етапі початку здійснення незаконної діяльності. Тобто у ситуації, коли працівник правоохоронного органу не виявляв, як про це вказано у диспозиції статті, таку незаконну діяльність, а фактично вступивши у змову із організаторами такої діяльності від самого початку її проведення своїми (зокрема і активними) діями сприяв, допомагав, забезпечував те, щоб ця діяльність залишалася невідомою. Це також і випадки, коли працівник правоохоронного органу сам організував незаконну діяльність з організації та проведення азартних ігор, лотерей, що так само виключає можливість «встановлення» останньої з огляду на те, що про цей факт йому було відомо від самого початку її здійснення і він по суті приховував факт того, що організовував таку діяльність.

Як приклад Є. Ю. Драчевський наводить також ситуації, за яких працівник правоохоронного органу, який є організатором чи співорганізатором такої незаконної діяльності, може надавати незаконні вказівки своїм підлеглим щодо заборони проведення перевірок чи скеровує розслідування у хибне русло, зтягує його перешкоджає збиранню доказів та інше [8].

Усі вказані випадки, на думку науковця, з якою складно не погодитися, є поза колом діянь, передбачених положеннями ст. 365-3 КК України. Зазначені вище діяння осіб безспірно повинні кваліфікуватися за ст. 203-2 КК України із вказівкою на положення відповідних частин ст. 27 КК України за такої потреби. Проте автор висловлює сумніви з приводу перспективності притягнення осіб, що вчинили вказані вище діяння, до кримінальної відповідальності за ст. 365-3 КК України та задається питанням щодо кримінально-правової оцінки долі «службової» складової таких діянь.

Щодо першого питання, то потрібно констатувати те, що вказані побоювання не можна вважати таким, що відображені у судовій практиці.

Так, у листопаді 2021 року Вироком Шполянського районного суду Черкаської області начальника Городищенського відділу Смілянської місцевої прокуратури Черкаської області, який за попередньою змовою з іншою особою, з корисливих мотивів, із 30.07.2020 року організували відкриття та діяльність грального закладу з організації та проведення азартних ігор, було визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 203-2 КК України та ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 365-3 КК України [131].

Однак за таких умов у нас виникає питання щодо правильності, а саме законності й обґрунтованості відповідного судового рішення з погляду тлумачення кримінального закону та його застосування. Та не менш важливо в контексті сказаного з'ясувати обґрунтованість виокремлення законодавцем спеціального виду кримінальної відповідальності за бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації та проведення азартних ігор, лотерей.

Детально не аналізуючи наукові підходи щодо обґрунтованості криміналізації цього діяння, зазначимо, що запровадження такої кримінально-правової норми має і своїх прихильників, і критиків.

Перші, не заперечуючи доцільності існування в КК України вказаної спеціальної норми, констатують недосконалість останньої, та вважають, що за умови їх усунення, існування цієї норми в межах чинного кримінального законодавства є цілком обґрунтованим.

Так, наприклад, Ю. В. Юшина пропонує змінити місцезонашування аналізованих приписів і розмістити їх у ст. 372-1, якою доповнити КК України та запровадити кримінальну відповідальність за «перешкоджання здійсненню правосуддя прокурором, слідчим, співробітником органу дізнання шляхом винесення завідомо незаконних постанов про відмову в порушенні кримінальної справи, закриття кримінальної справи, зупинення кримінальної справи, завідомо незаконного скасування прокурором постанови про порушення

кримінальної справи, відмови в прийманні або ухилення від реєстрації заяв, повідомлень, іншої інформації про вчинені або підготовлювані злочини» [98, с. 15].

Є. Ю. Драчевський наполягає на вдосконаленні положень ст. 365-3 КК України та наповненні її новим змістом [8, с. 103].

Інші, критикуючи положення чинної ст. 364 КК України, яка передбачає відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вказують на те, що системним рішенням було б удосконалення останньої та залишення її в системі чинного КК України. Зокрема, О. К. Марін зазначає, що відповідальність за пов'язане з гральним бізнесом діяння, яке сьогодні передбачене ст. 365-3 КК України, не доцільно виводити за межі загального складу зловживання, передбаченого ст. 364 КК України [28, с. 240].

Ми підтримуємо наявну в доктрині кримінального права критику та нагальну потребу вдосконалення положень чинної ст. 364 КК України, що висловлюється зокрема такими науковцями, як Ю. В. Городецький [132, с. 223] та М.-М. С. Яциніна [133], які наголошують на потребі повернення до попередньої редакції ст. 364 КК України. Чи наприклад, позицію Є. О. Письменського [53, с. 181], П. П. Андрушка і А. А. Стрижевської [134, с. 214], В. Г. Хашева [135, с. 80] чи М. І. Хавронюка [136]. Вважаємо, що чинне кримінальне законодавство сьогодні має інструменти притягнення працівників правоохоронних органів до відповідальності за діяння, перелічені у ст. 365-3 КК України. Саме вдосконалення та приведення цих механізмів до викликів сьогодення повинне стояти на порядку денному. Натомість обраний законодавцем напрям з загромождження чинного КК України казуїстичними нормами та виокремлення спеціальних форм потурання кримінальним правопорушенням є хибним, безсистемним та необґрунтованим кроком, який неодмінно призведе до девальвації кримінально-правових заборон [137, с. 47].

На завершення варто вказати, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 365-3 КК України, є триваючим. Тобто діяння (і у формі дії, і у формі бездіяльності), передбачене у диспозиції вказаної статті, характеризується безперервним і постійним невиконанням працівником правоохоронного органу обов'язку, покладеного на нього під загрозою кримінальної відповідальності.

2.3. Суб'єкти складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 203-2 та 365-3 Кримінального кодексу України

Будь-яке кримінальне правопорушення завжди і обов'язково є проявом поведінки суб'єкта. І, власне, процес встановлення суб'єкта кримінального правопорушення є невід'ємною складовою правозастосовної практики, що виражається у потребі вирішення у кожному кримінальному провадженні питання про те, чи є підстави визнати особу, яка вчинила певне діяння, суб'єктом кримінального правопорушення. Тобто – чи наділена така особа всіма необхідними ознаками?

Незважаючи на зовнішню простоту цього питання, проблематика визначення суб'єкта кримінального правопорушення є не такою очевидною. У процесі свого становлення цей кримінально-правовий інститут зазнав глибоких змін та перетворень не лише у підходах сутнісного розуміння, хто може і повинен підлягати кримінальній відповідальності за вчинення кримінального правопорушення (поняття та види суб'єкта кримінального правопорушення), а і у регламентації правових норм, які визначають ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, їх чіткості та збільшення у кількісному значенні [138].

Важливість питання визначення суб'єктного складу будь-якого кримінального правопорушення продемонстрована не лише чисельними науковими доробками, а також і законодавчим закріпленням у положеннях ст. 18 КК України, поняття загального суб'єкта кримінального правопорушення, як фізичної осудної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у віці, з якого, відповідно до КК, може наставати кримінальна відповідальність. Ця описова норма по суті виділяє обов'язкові характерні суб'єкту кримінального правопорушення ознаки, якими є те, що особа має бути: 1) фізичною; 2) осудною; і такою, яка 3) досягла певного віку. Частиною 2 вказаної ст. 18 КК України визначається, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Під час висвітлення питання суб'єкта кримінальних правопорушень, передбачених статтями 203-2 та 365-3 КК України, в контексті правового аналізу їх складу ми не будемо зупинятися на розгляді дискусій, присвячених питанням кримінальної відповідальності юридичних осіб чи, наприклад, інституту осудності, з огляду на те, що, по-перше, вказана проблематика не стосується приписів, які є предметом нашого дослідження; а по-друге, їх розгляд виходить за його межі.

Перейдемо одразу до тих, які цікавлять безпосередньо нас. Для цього, визначаючи коло суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, звернемося до згадуваних вище перелічених у ст. 18 КК України ознак, відсутність хоча б одної із яких указує і на відсутність складу кримінального правопорушення.

Першою такою ознакою є те, що суб'єктом кримінального правопорушення, і розглядуване нами діяння, є фізична особа. Це означає, що суб'єктом незаконної діяльності з організації та проведення азартних ігор, лотерей є людина, яка організувала проведення азартних ігор, лотерей чи безпосередньо проводила такі ігри без ліцензії (перша форма), випускала чи проводила лотереї, не отримавши відповідного статусу оператора лотерей (друга форма), а також організовувала чи забезпечувала функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет» (третя форма).

Однак, в основі розуміння суб'єкта кримінального правопорушення є можливість останнього усвідомлювати та контролювати свою поведінку під час вчинення кримінального правопорушення, а також розуміти та сприймати покарання, яке призначається за його вчинення, тобто стан, в якому особа перебуває в момент учинення кримінального правопорушення.

У науковій літературі під осудністю, яка, власне, характерна лише людині, розуміють здатність такої особи усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. Дзеркальним же ж до цього поняття прийнято називати неосудність, тобто стан, перебування у якому на момент вчинення кримінального правопорушення виключає визнання особи його суб'єктом та унеможливорює кримінальну відповідальність за скоєне [138, с. 240–141].

Встановлення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, як обов'язкова ознака суб'єкта кримінального правопорушення, є у прямій залежності від такого фактора, як соціалізація особи – її здатність приймати самостійні рішення у міру свого дорослішання, а також суспільна небезпечність посягання. Та потрібно вказати, що це не єдині чинники, які бере до уваги законодавець, формуючи нижню вікову межу (14 та 16 років) після досягнення якої може наставати кримінальна відповідальність [36, с. 238].

Отже, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, є загальним, – це фізична осудна особа, яка вчинила передбачені диспозицією цієї статті діяння після досягнення нею 16 річного віку.

На перший погляд, питання суб'єктного складу вказаних вище діянь позбавлені дискусій, які точилися в науковій літературі до моменту оновлення змісту ст. 203-2 КК України [94, с. 316]. Та окремі із них вже-таки залишаються полем для полеміки.

Зокрема, це питання правової оцінки діяння тих осіб, які безпосередньо не організовували та не проводили азартні ігри (перша форма діяння). Так, окремі науковці, зокрема О. О. Дудоров, вказують на те, що дії осіб, які лише надавали доступ до азартної гри (скажімо касири, які приймали ставки, брали гроші та видавали виграш чи, наприклад, круп'є), не має підстав кваліфікувати, як дії виконавця за ст. 203-2 КК України, а залежно від конкретних обставин справи необхідно вважати пособництвом. В цьому випадку вони за сферою своїх повноважень, на думку науковця, по суті є обслуговуючим персоналом на рівні, наприклад, із офіціантом, прибиральником чи охоронцем [49, с. 150]. Тут потрібно зазначити, що ідеться виключно про першу форму об'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення та сказане стосується випадків організації азартних ігор, що проводиться не в мережі «Інтернет».

Однак, інші дослідники тлумачать проведення азартних ігор як комплекс дій з укладення та виконання умов угод, які ґрунтуються на ризику про виграш із невизначеним колом учасників із встановленими правилами [8], вбачаючи в цьому випадку функціональні обов'язки згаданої вище категорії осіб.

Ми не вбачаємо тут якоїсь особливої проблематики, адже кримінально-правова кваліфікація дій особи повинна охоплювати оцінку всіх чинників та обставин, за яких таке діяння було вчинено. Відтак нам видається, що у кожному конкретному випадку кримінальна відповідальність повинна бути диференційована залежно від того, які конкретні дії вчинила та чи інша особа – суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України. І якщо особа, зокрема виконує функції касира, адміністратора чи, наприклад, круп'є, то її дії з погляду формальної логіки повинні розцінюватися саме як проведення азартної гри, тобто як дії виконавця. Натомість у разі, якщо до функцій адміністратора, наприклад, входили виключно обов'язки з прибирання, готування кави та її продажу, то тут очевидно є необхідність посилення на ч. 5 ст. 27 КК України поряд із ст. 203-2 КК України.

Водночас, аналізуючи суб'єктну складову вказаного кримінального правопорушення, нам на думку спадають інші, більш гострі, та проблемні питання, які хоч і не є такими очевидними, але водночас потребують з'ясування. Зокрема, звертає на себе увагу те, що суб'єктом незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей є така фізична особа, яка або не отримала ліцензію, або не отримала статус оператора лотереї, або ж організувала чи забезпечила функціонування закладу з метою надання доступу до азартної гри чи лотереї, що проводяться в мережі «Інтернет». При цьому отримати ліцензію, які і статус оператора лотереї, може лише юридична особа, яка відповідає встановленим регулятивним законодавством вимогам. І тут постає запитання про те, що робити у ситуації, коли саме юридична особа здійснювала такі заборонені види діяльності? Чи достатньо притягнути до кримінальної відповідальності за такі дії безпосередньо її керівника чи уповноважену особу, яка від імені та в інтересах цієї юридичної особи здійснювала таку незаконну діяльність? Чи достатньо застосувати до такої юридичної особи лише заходи, передбачені КУпАП? Що робити із юридичною особою, на рахунок якої можуть, наприклад, бути отримані як ставки кошти, а на балансі перебувати її майно? На частину із цих питань відповідь є негативною. Водночас очевидним є і недостатність

кримінально-правових приписів, які повинні і можуть бути застосовані до такої юридичної особи.

Не вдаючись загалом до проблематики кримінальної відповідальності юридичних осіб, яка сьогодні є колом інтересів багатьох науковців [139], в межах окресленого питання висловимо з цього приводу окремі свої міркування.

В одній із своїх робіт А. О. Винник вказує на те, що сьогодні в світі є кілька найбільш поширених моделей кримінальної відповідальності юридичних осіб тоді, як вітчизняне кримінальне законодавство орієнтується на модель, відповідно до якої єдиним можливим суб'єктом кримінального правопорушення є фізична особа. Такий підхід ґрунтується на роз'ясненні Міністерства юстиції України від 26.11.2013 р., у якому закріплюється теза про те, що сама собою юридична особа не наділена ані правосвідомістю, ані волею приймати будь-які рішення, а відтак вона не здатна здійснювати ті чи інші діяння. Реалізацію правомочностей від імені та в інтересах юридичної особи здійснюють відповідні фізичні особи, які, власне, через суб'єктивне ставлення до вчинюваного виражають волю юридичної особи.

Хоча юридична особа і не визнається суб'єктом кримінального правопорушення, проте стосовно неї, так само як і щодо фізичної особи, може бути відкрито кримінальне провадження. І у разі, якщо вину фізичної особи буде доведено, до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру [140, с. 25–27].

Вказані заходи кримінально-правового впливу, які можуть бути застосовані до юридичної особи, визначені у положеннях ст. 96-6 КК України. Із-поміж них зокрема такі, як штраф, конфіскація майна, ліквідація та додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру. Відповідно до вказаної статті, штраф залежить від ступеня тяжкості вчиненого діяння і визначається у розмірі від п'яти до ста тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Тобто становить від 85 000 грн до 1 700 000 грн.

Підставою ж застосування вказаних заходів впливу є вчинення уповноваженою особою юридичної особи передбачених у ст. 96-3 КК України кримінальних правопорушень. Водночас важливо зазначити, що вказаний у ст. 96-3 КК України

вичерпний перелік діянь, не містить вказівки на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 203-2 КК України. Тобто чинний кримінальний закон унеможливорює застосування до юридичної особи у разі вчинення нею вказаного діяння жодних заходів кримінально-правового характеру.

Натомість положення ч. 1 ст. 164 КУпАП передбачають відповідальність за такі дії, як: провадження господарської діяльності без державної реєстрації як суб'єкта господарювання; провадження господарської діяльності без одержання ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності; здійснення таких видів господарської діяльності з порушенням умов ліцензування.

У цьому разі суб'єктом відповідальності є суб'єкт господарювання. Однак, відповідно до ч. 3 ст. 20 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», у разі здійснення виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, без ліцензії чи здійснення таких видів господарської діяльності з порушенням умов ліцензування посадові особи суб'єктів господарювання несуть адміністративну відповідальність, передбачену Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Тобто має місце ситуація, за якої юридична особа від імені та в інтересах якої вчиняється незаконна діяльність з організації та проведення азартних ігор, лотерей за будь-яких обставин (ні як суб'єкт кримінального правопорушення, ні як суб'єкт, до якого застосовують заходи кримінально-правового характеру) знаходиться поза впливом кримінально-правових норм. Окрім того, безпосередньо до неї не можуть бути застосовані і заходи адміністративного впливу.

Вказане видається суттєвою законодавчою прогалиною і повинно бути предметом самостійного правового аналізу, в межах окремого дослідження. Своєю чергою, варіант її вирішення вбачається в необхідності запровадження змін до чинної редакції ст. 96-3 КК України, де серед кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності слід передбачити ще і ст. 203-2 КК України.

Приступаючи до кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, доцільним буде повернутися до тієї частини

питання, де йшлося про ознаки та види суб'єктів складу кримінального правопорушення. Зокрема більш детально треба зупинитися на виокремленні в науковій літературі з кримінального права поряд із загальним ще і спеціального суб'єкта. І якщо при визначенні першого поняття потрібно керуватися трьома обов'язковими ознаками, то в окремих складах кримінального правопорушення їх суб'єкт повинен характеризуватися ще і додатковими ознаками [141, с. 126–132].

Саме таке поняття спеціального суб'єкта кримінального правопорушення є у положеннях ч. 2 ст. 18 КК України, де вказується, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише ця особа [50].

Аналіз положень Особливої частини КК свідчить, що чимало статей передбачають відповідальність саме спеціального, а не загального суб'єкта. І положення ст. 365-3 КК України не є виключенням. Так, у диспозиції розглядуваної статті прямо вказано, що суб'єктом цього кримінального правопорушення може бути лише **працівник правоохоронного органу**.

І хоча з текстуального погляду тут все максимально зрозуміло, насправді навколо питання визначення того, хто саме може бути визнаний працівником правоохоронного органу, в науковому середовищі дискусії не припиняються [142, с. 143–144; 143, с. 170; 144; 145, с. 138–142].

Так, свого часу, В. Я. Тацій вказував, що поняття «правоохоронні органи» в українському правознавстві є одним із найбільш невизначених і внутрішньо суперечливим і з погляду його змісту, і за обсягом [146, с. 5]. На жаль, з плином часу це твердження є актуальним. Потрібно, однак, зазначити і те, що в науковій літературі із вказаної кримінально-правової тематики сьогодні є достатньо багато напрацювань, які, хоч і не вирішують її повністю, та все-таки дещо звужують теоретичний вимір останньої до визначення поняття правоохоронного органу, а також переліку осіб, які можуть і повинні вважатися працівниками такого органу в кримінально-правовому аспекті.

На нормативному рівні поняття працівник правоохоронного органу наведене у ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року, відповідно до якого працівниками правоохоронного органу є працівники органів прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у ЗСУ, працівники Національного антикорупційного бюро, органів охорони державного кордону, органів доходів і зборів, органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, органів державного фінансового контролю, рибохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Із вказаного можна зробити щонайменше два висновки. По-перше, наведений перелік не є вичерпним з огляду на таку вказівку у ньому, як «інші органи» [147, с. 244–248]. По-друге, до правоохоронних органів потрібно відносити і ті органи, що здійснюють правозастосовну функцію, і ті, що виконують правоохоронну функцію [143, с. 175].

Водночас треба констатувати, що поряд із нормативною невизначеністю, єдиного поняття правоохоронного органу не вироблено також і в теорії кримінального права. Зокрема, у науковій літературі зазначається, що спроба визначити належність того чи іншого державного органу через призму виконання ним правоохоронних чи правозастосовних функцій теж не може вважатися вирішенням проблеми з огляду на те, що правозастосовні функції притаманні тою чи іншою мірою усім державним органам влади, хоча і виступають при цьому вторинною [148, с. 88].

Вивчаючи відповідне питання, науковці у своїх підходах до розуміння правоохоронного органу пропонують або ж визначити їх вичерпний перелік [149], або ж визначати їх через сукупність певних ознак. До таких, зокрема, пропонується віднести те, що: ці органи є державними, а їх основними функціями є боротьба із злочинністю, захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань; такі органи мають право на застосування заходів примусу, а їх співробітники наділені специфічним правовим статусом [148, с. 88].

Що стосується першого підходу, то створення конкретного переліку органів, які належать до правоохоронних, не видається доцільним з огляду на низку моментів. Вони, по-перше, з плином часу, можуть реорганізовуватися, може змінюватися їхня назва чи компетенція. По-друге, органи державної влади, які виконують правозастосовні та правоохоронні функції, становлять численну кількість і їх чіткий перерахунок у нормах закону є вкрай складним завданням. Окрім того, можуть з'являтися нові органи державної влади, які за своїм функціональним призначенням будуть правоохоронними, про що необхідно буде щоразу вносити відповідні законодавчі зміни до чинного законодавства.

Така позиція не є принципово новою у теорії кримінального права [147, 248–249], однак сьогодні вона додатково підкріплюється і судовою практикою. Зокрема, 25 жовтня 2021 року Верховний Суд України виніс постанову у справі № 159/1383/17, де зазначив, що, визначаючи поняття «працівник правоохоронного органу», слід виходити не лише з того, виконує чи не виконує конкретний орган правоохоронну функцію, а й комплексного аналізу норм КК, рішень Конституційного Суду України та положень нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус конкретного органу, де міститься вказівка, зокрема, про здійснення цим органом правоохоронної функції.

Щодо переліку суб'єктів ст. 365-3 КК України, то виглядає, що у вказаному кримінальному правопорушенні йдеться про такі органи, як прокуратура, Національна поліція, Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро, органи доходів і зборів, державного та фінансового контролю. Проте, цей перелік не є вичерпним і за наявності для цього підстав ст. 365-3 КК України передбачається можливість притягнення до кримінальної відповідальності і працівників інших органів.

Таке широке трактування поняття правоохоронного органу фактично виключає дискусію щодо питання, кого саме можна віднести до працівників такого органу. Ними очевидно не можна вважати будь-яку особу, що працює в такому органі [150], а лише того працівника, який у своїй діяльності виконує правоохоронні функції.

Саме таке роз'яснення надано у ППВСУ від 26 червня 1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів». У абз. 4 п. 5 Пленум зазначає, що працівниками правоохоронного органу слід вважати не всіх осіб, які перебувають у трудових правовідносинах із правоохоронними органами, а лише тих із них, чії посадові обов'язки пов'язані з виконанням правозастосовних і правоохоронних функцій.

2.4. Суб'єктивні сторони складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку проведення азартних ігор та лотерей

Учинення кримінального правопорушення завжди супроводжується психічними процесами у свідомості особи, яка здійснює таке посягання. Ці внутрішні спонукання, мотиви, а також оцінка своєї діяльності та її наслідків є тим, що відбувається в свідомості особи та є проявом її волі, а відтак не може безпосередньо сприйматися іншими людьми. Водночас без встановлення сукупності внутрішніх ознак кримінального правопорушення – його суб'єктивної сторони, притягнення до кримінальної відповідальності за його вчинення є неможливим.

Отже, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення вважається тим його елементом, встановлення ознак якого на практиці створює найбільшу складність. Неправильне встановлення ознак суб'єктивної сторони є причиною неправильної кваліфікації та помилок при розмежуванні складів кримінальних правопорушень.

Указану проблематику намагаються вирішити і вищі судові органи, і кримінально-правова доктрина. Однак, як роз'яснення перших, так і численна кількість наукових напрацювань [151, с. 263–264] з цього питання є фрагментарними та дискусійними, що, своєю чергою, вказує на важливість теоретичного дослідження нових кримінально-правових норм та, за потреби, вдосконалення кримінального законодавства у цій його частині.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є вина. Саме її встановлення і доказування як центральної, головної ознаки суб'єктивної сторони є обов'язковим і водночас найбільш складним етапом розслідування.

Поняття вини закріплено на законодавчому рівні у ст. 23 КК України, а у ч. 2 ст. 2 КК України визначено принцип вини, відповідно до якого особа підлягає кримінальній відповідальності лише за те суспільно небезпечне діяння і його наслідки, відносно яких встановлена її вина. Все це додатково демонструє важливість і фундаментальність вказаної ознаки в системі суб'єктивної сторони та, загалом, складу кримінального правопорушення.

Під виною чинний КК України розуміє психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Законодавцем, при конструюванні складів кримінальних правопорушень, часто прямо вказується форма вини. Однак, в низці випадків диспозиція кримінально-правової норми такої вказівки на форму вини не містить. В цих ситуаціях форма вини повинна встановлюватися шляхом тлумачення тексту кримінально-правової норми.

Серед усього обсягу кримінально-правових норм, ті, що прямо вказують на необережну форму вини, трапляються вкрай рідко (вбивство через необережність – ст. 119 КК України, необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження – ст. 129 КК України, необережне знищення або пошкодження майна – ст. 196 КК України, необережне знищення або пошкодження військового майна – 412 КК України).

Отже, значна частина кримінальних правопорушень може вчинятися і умисно, і необережно. При чому, остання із наведених форм вини навряд чи може мати місце при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 203-2 та ст. 365-3 КК України.

КК України не містить загального поняття умислу, однак виокремлює два його види: прямий – коли особа усвідомлювала суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності), передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків і бажала їх настання; та непрямий – якщо особа

усвідомлювала суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності), передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків, хоча і не бажала, але свідомо припускала їх настання.

У законодавчому визначенні види умислу розмежовуються залежно від вольової ознаки – ставлення суб'єкта до наслідків свого діяння. Водночас і наука, і практика «відкоригували» розуміння прямого умислу щодо кримінальних правопорушень із формальним складом, при вчиненні яких особа усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння і бажає його вчинити [151, с. 280].

Незаконна організація або проведення азартних ігор чи лотерей у чинній редакції (ст. 203-2 КК України), яка визначає його як формальний склад, **може вчинятися тільки із прямим умислом**. Вчинення його з непрямым умислом або із необережності виключається [151, с. 339; 152, с. 201; 153, с. 2–3; 154, с. 374; 64, с. 159–160]. Тобто особа усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння, а саме, що вона без достатніх правових підстав провадить діяльність із організації та проведення азартних ігор, лотерей, однак із певних причин бажає займатися такою діяльністю, всупереч вимогам законодавства.

Отже, не можна говорити про наявність прямого умислу, а відтак – і підстав для застосування до особи кримінальної відповідальності за ст. 203-2 КК України, у випадку, якщо вона своїми діями фактично забезпечувала діяльність закладу, в якому проводилися незаконні азартні ігри, проте не усвідомлювала того факту, що бере участь саме у незаконній діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей [94, с. 649–650].

Враховуючи викладені положення, нема підстав говорити і про можливість вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, не інакше, як і з прямим умислом, точно так само, як і в аналізованій вище кримінально-правовій нормі. Тим паче, в цьому випадку, на відміну від положень ст. 203-2 КК України, де ми застосовували спосіб визначення форми вини шляхом нормативного тлумачення, диспозиція ст. 365-3 КК України містить пряму вказівку на його умисне вчинення.

Переходячи до кримінально-правової характеристики факультативних ознак суб'єктивної сторони зазначених вище кримінальних правопорушень, варто вказати, що мотив і мета не завжди є факультативними ознаками складу кримінального правопорушення, як це іноді зазначається [16, с. 94–99], а є такими лише тоді, коли вони не названі або логічно не випливають із інших ознак його складу [138, с. 299].

Під мотивом кримінального правопорушення в науковій літературі розуміють обумовлені різноманітними потребами внутрішні спонукання до досягнення конкретного результату, які викликають у особи рішучість вчинити кримінальне правопорушення.

Щодо ж стосується мети, то в науці кримінального права мета кримінального правопорушення асоціюється з тими наслідками, які особа бажає досягнути. В основі будь-якого типу усвідомленої кримінально-протиправної поведінки особи є уявлення кінцевого результату свого суспільно небезпечного діяння – його мета, яка нерозривно пов'язана із мотивом кримінального правопорушення.

Тобто під метою кримінального правопорушення розуміють суттєві, конкретизовані риси усвідомленого явного образу майбутнього бажаного результату [60, с. 127].

Аналіз положень диспозиції кримінально-правової норми, закріпленої ст. 203-2 КК України, вказує на відсутність у ній і мети, і мотиву вчинення кримінального правопорушення. Це означає, що в цьому разі обидві ці ознаки суб'єктивної сторони є факультативними і не мають значення для кваліфікації діяння. Вони можуть бути абсолютно різними, зокрема і соціально-нейтральними чи корисними; все це не має значення в контексті притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення такого діяння, як провадження незаконної діяльності із організації та проведення азартних ігор, лотерей.

У контексті перспективного аналізу, спираючись на запропоновані нами вище у роботі пропозиції, кримінально караною повинна визнаватися лише та незаконна діяльність з організації і проведення азартних ігор чи лотерей (діяння у перших двох формах), результатом якої є отримання

прибутку в значному розмірі, на відміну від третьої форми діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України, а саме – організації чи функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», на кримінально-правову кваліфікацію яких не впливає ані мета, ані мотив його вчинення.

Вказане зокрема ґрунтується на тому, що основним мотивом, який штовхає особу на організацію чи проведення незаконного грального бізнесу з порушенням приписів чинного регулятивного законодавства, є користь. Така корислива мотивація формується під впливом численних факторів, а її складова залежно від форм учинення кримінального правопорушення може характеризуватися, наприклад, приховуванням доходів від податкових органів. Організація та проведення азартних ігор без ліцензії є забороненим видом господарської діяльності, а відтак її провадження не може бути враховане податковими органами. Це може становити інтерес для недобросовісних учасників ігрового ринку як відсутністю витрат на отримання ліцензії, так і власне ухиленням від оподаткування. В цьому контексті метою такої діяльності є отримання максимальних доходів при мінімізації витрат, пов'язаних із здійсненням такої діяльності.

Також варто зауважити на термінологічну неточність, яка міститься в диспозиції статті 203-2 КК України під час опису третьої форми цього діяння, зокрема вживання Законодавцем під час її опису слова «з метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет»». Така конструкція по суті вказує, що зазначена мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення у третій формі. І саме досягнення такої мети, як надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет» ставить перед собою суб'єкт, який вчиняє вказане кримінальне правопорушення.

Однак, дотримуючись викладених вище міркувань, правильним видається вважати, що вказана мета не є метою діяльності суб'єкта в розумінні ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а є метою діяльності закладу як юридичної особи. Тобто метою роботи

(суть господарської діяльності) закладу є не просто надання доступу до мережі «Інтернет» (наприклад, коворкінг), а саме – надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

Відтак пропонуємо у цій частині внести зміни і викласти третю форму об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України в такій редакції: «Організація чи функціонування закладів, в яких надається доступ до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет»».

Якщо під час з'ясування суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, встановлення таких ознак, як мета та мотив можуть мати кримінально-правове значення лише у перспективі, то кримінальне правопорушення, передбачене ст. 365-3 КК України, належить до тих, у диспозиції яких факультативні ознаки суб'єктивної сторони безпосередньо вказані.

Так, у ст. 365-3 КК України, мотив перетворюється із факультативної ознаки на обов'язкову, через пряму вказівку на це у диспозиції аналізованої кримінально-правової заборони. Зокрема, спеціальним мотивом у вказаній статті є: *корисливі спонукання, інші особисті інтереси або ж інтереси третіх осіб*.

Користь – це одержання майнової вигоди або ж задоволення будь-яких особистих потреби матеріального характеру [155]. Відтак корисливий мотив – це внутрішнє спонукання суб'єкта злочину задовольнити особисті потреби матеріального характеру; корислива мета – це спрямованість діяння суб'єкта злочину на збагачення, одержання майнової вигоди для себе чи для інших [156].

Що стосується такого мотиву, як *інші особисті інтереси*, то це, з огляду на характер діяння, передбаченого у ст. 365-3 КК України, може бути бажання працівника правоохоронного органу або налагодити чи покращити наявні стосунки із своїм керівництвом, чи, наприклад, небажання псувати статистичні показники діяльності правоохоронного органу. Натомість такі звичайні інші особисті мотиви, як наприклад, заздрість чи помста є в аналізованому випадку малоймовірними.

Інтереси третіх осіб як мотив вказаного кримінального правопорушення безумовно прямо пов'язаний із попереднім. Абсолютно очевидно, що потенційно у вказаній категорії справ може йтися про інтереси знайомих працівника правоохоронного органу чи знайомих керівництва такого працівника, а можливо навіть і родичів чи інших близьких осіб, які, наприклад, можуть бути організаторами або проводити ту діяльність, про яку йдеться у ст. 203-2 КК України.

Вказана теза має суто теоретичне підґрунтя, адже сьогодні судова практика з означеного питання майже відсутня, за виключенням окремого Вироку суду, про який буде йтися далі у цій роботі і який, власне, стосується випадку, коли двоє друзів – працівників правоохоронного органу, які були у підпорядкуванні один одного, організували незаконний гральний бізнес.

У цьому контексті варто зауважити на такі дві теоретичні проблеми, які потребують свого подальшого вирішення.

Зокрема, О. К. Марін вказує на те, що зазначення у диспозиції статті такого мотиву робить сумнівною можливість віднесення цього діяння до тих, що мають корупційний характер [28, с. 240].

У науковій літературі неодноразово була аргументована необхідність виключення вказівки на цей мотив [80, с. 162; 157, с. 6,13; 158, с. 139–140; 110, с. 631–632; 159, с. 149; 160, с. 11]. Висловлюючи свою солідарність із думкою науковців, вважаємо, що така вказівка є зайвою, адже фактично їх тлумачення дає підстави для висновку про будь-які можливі мотиви [11, с. 9]. Оскільки така вказівка не є конкретизуючою, вона не несе жодного змістовного навантаження та лише зайвий раз обтяжує цей склад кримінального правопорушення не потрібними зворотами й ускладнює розуміння його сутності [157, с. 6, 13; 158, с. 140].

Водночас видається, що за своєю суттю сукупно всі три наведені складові ознаки мотиву кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК, недвозначно вказують саме на мету вчинення працівником правоохоронного органу кримінально караній бездіяльності, яка полягає в отриманні неправомірної вигоди.

Вчиняючи вказане у ст. 365-3 КК України діяння, працівник правоохоронного органу як службова особа по суті використовує свої службові повноваження з метою отримання неправомірної вигоди, що, своєю чергою, наділяє таке діяння ознаками корупційного. І, незважаючи на те, що ст. 365-3 КК України не входить до переліку корупційних діянь, визначених ст. 45 КК України, за своїм змістом воно повинно бути в їх числі (за умови доцільності збереження цієї норми в системі розділу XVII Особливої частини КК України, що є однією із центральних тез цього дослідження і додатково буде обґрунтовуватися у наступних розділах роботи).

Висновки до розділу

Під час розгляду першого питання цього розділу з'ясовано, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є суспільні відносини, що виникають у процесі виробництва суспільного продукту, його розподілу й обміну, виконання робіт і надання послуг вартісного характеру, а також у процесі формування та виконання бюджетів від результатів господарювання. Проведений кримінально-правовий аналіз положень чинного кримінального закону дає змогу встановити, що родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, є суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Водночас видовим об'єктом вказаного кримінального правопорушення необхідно вважати суспільні відносини у сфері дотримання встановленого порядку зайняття господарською діяльністю.

Що стосується основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого у перших двох формах об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України, то їх тлумачення дає змогу стверджувати, що такими є суспільні відносини, які встановлюють порядок провадження господарської діяльності з організації та проведення азартних ігор і лотерей. Водночас доведено, що таке діяння, як організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», що є третьою формою об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України у чинній її редакції, є поза межами системи

кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності з огляду на те, що така діяльність є під повною, абсолютною заборонаю. Перебуваючи поза межами правового регулювання сфери ведення господарської діяльності, вона, по суті, знаходиться і поза правовою площиною. Відтак здійснення такої діяльності первинно порушує суспільні відносини у сфері моралі, а не порядок провадження господарської діяльності з організації та проведення азартних ігор і лотерей.

Доведено обґрунтованість чинного розташування положень ст. 203-2 КК України в системі кримінального закону. Водночас запропоновано третю форму об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України доповнити словом «незаконної» організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», що буде підставою вважати такий вид діяльності порушенням встановленого порядку провадження господарської діяльності з організації та проведення азартних ігор і лотерей та дасть змогу усунути двояке трактування третьої форми об'єктивної сторони вказаного кримінального правопорушення.

Обґрунтовано, що суспільні відносини моралі є додатковим об'єктом ст. 203-2 КК України, оскільки шкода моральності заподіюється незалежно від законності чи незаконності реалізації послуг у сфері грального бізнесу. Тобто моральна складова безумовно є невід'ємною частиною вказаного виду кримінальних правопорушень, а саме є додатковим об'єктом цього посягання: у перших його двох формах – додатковим факультативним, а у третій формі – додатковим обов'язковим.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, є регламентований законом порядок діяльності працівника правоохоронного органу щодо визначених законом прав та обов'язків з реагування на незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей. Водночас доведено, що суспільні відносини у сфері правосуддя не є основним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, а виступають як додатковий факультативний об'єкт цього посягання.

Установлено, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, характеризується трьома альтернативними формами діяння, а саме: організація або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону; випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей; організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

У всіх трьох формах указане діяння є злочином із формальним складом.

Водночас з'ясовано, що незаконна організація та проведення азартних ігор не зводиться виключно до їх провадження без ліцензії, адже її відсутність під час провадження такої діяльності є лише одним із видів заборонених чинним регулятивним законодавством діянь у сфері грального бізнесу. Згідно з положеннями ст. 203-2 КК України, кримінально караним є факт здійснення діяльності з організації та проведення азартних ігор без ліцензії, незалежно від її наслідків чи масштабів; натомість низка інших прямо заборонених діянь, безпосередньо пов'язаних із азартними іграми, є поза межами кримінально-правової охорони та перебуває в площині адміністративної юрисдикції.

Обґрунтовано, що така розбалансованість норм чинного законодавства порушує конституційний принцип рівності громадян перед законом, а також створює дисбаланс у питанні співмірності діяння та справедливої міри відповідальності за його вчинення.

Аргументовано, що за умови відсутності загальної норми (на кшталт виключеної із положень КК України ст. 202), розв'язання вказаної проблематики можливе шляхом удосконалення положень ст. 203-2 КК України. Запропоновано, по-перше, поставити караність за його вчинення у залежність від настання певних наслідків вчиненого діяння, а також уніфікувати у межах однієї норми відповідальності і за безліцензійну діяльність, і за діяльність, здійснену з порушенням ліцензійних умов. Тобто поширити кримінальну відповідальність на випадки організації та проведення азартних ігор з порушенням умов ліцензування та одночасно звужити

межі криміналізації за допомогою ознаки, яка пов'язуватиме таку діяльність із настанням певних суспільно небезпечних наслідків.

Обґрунтовано, що вказана ознака має бути саме криміноутворювальною ознакою, яка б вплинула не лише на зміст першої форми діяння, а і загалом змінила склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, з формального на матеріальний. За умови ж відсутності такої ознаки об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України, вказане діяння слід вважати адміністративним правопорушенням.

Запропоновано такою ознакою визнати вчинення діяння, передбаченого у двох перших його формах, у значному розмірі. Під значним розміром пропонується розуміти дохід, який у 100 та більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент учинення кримінального правопорушення.

За наслідками аналізу змісту другої форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, встановлено узгодженість чинних кримінально-правових приписів та норм спеціального регулятивного законодавства й обґрунтовано відсутність підстав вважати лотерею різновидом азартної гри, що в результаті обумовлює і доцільність об'єднання вказаних видів діяння в межах однієї кримінально-правової норми.

З'ясовано, що поняття «випуск» та «проведення» не є різними за своїм змістом, а співвідносяться як частина з цілим. Перше поняття є вужчим за своїм змістом від поняття проведення лотереї, яке охоплює діяльність оператора лотерей, зокрема і щодо випуску останніх. Відтак аргументовано, що застосування сполучника «чи» між вказаними поняттями у диспозиції ст. 203-2 КК України є некоректним і призводить до хибного уявлення не просто про відмінність між указаними поняттями, а взагалі про їх альтернативність, що насправді виключається.

Запропоновано для опису другої форми діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України, застосувати лише термін «проведення» державної лотереї, який охоплює і таке діяння, як «випуск» лотерей, шляхом виключення вказівки на останнє із тексту статті 203-2 КК України.

Аргументовано, що негативний вплив такого явища, як ігromання на соціум, настільки великий, що факт створення умов для можливості особам отримати доступ до незаконних азартних ігор чи лотерей в мережі «Інтернет» сам собою обумовлює кримінальну караність такого діяння. А такий додатковий обов'язковий об'єкт третьої форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, як відносини суспільної моралі, наділяє останнє ще більшим ступенем суспільної небезпечності. Вказана комбінація суспільних відносин, визначених об'єктом такого посягання, як організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», обумовлює запровадження кримінальної відповідальності за його вчинення, незалежно від таких інших криміноутворювальних чинників, як наслідки.

З огляду на правила диференціації кримінальної відповідальності та суспільну небезпечність діяння, визначеного у третій формі об'єктивної сторони, обґрунтовується доцільність об'єктивувати вказане діяння у чинному кримінальному законодавстві відокремлено, а саме – надавши останньому самостійного значення в межах вказаної статті та передбачивши його у ч. 2 ст. 203-2 КК України. Водночас аргументовано, що таке відокремлення повинне базуватися не на правилах утворення кваліфікованого виду діяння, а саме шляхом надання цьому діянню ознак самостійної форми об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України, яка має формальний склад.

На підставі викладеного, запропоновано викласти диспозицію ст. 203-2 КК України у такій редакції:

Стаття 203-2. Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

1. Організація або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону, або із порушення ліцензійних умов, а також проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей, вчинені у значному розмірі, –

2. Незаконна організація чи функціонування закладів, в яких надається доступ до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», –

Примітка. Під значним розміром слід розуміти дохід, який у 100 разів та більше перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент учинення кримінального правопорушення.

З'ясовано, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, характеризується двома альтернативними діями. А саме – невжиття працівником правоохоронного органу, передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей та у виді приховування виявленої працівником правоохоронного органу незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

Положеннями ст. 365-3 КК України закріплено формальний склад злочину, в якому кримінальна відповідальність настає незалежно від заподіяної цими діями шкоди.

Аргументовано, що із включенням до чинного КК України вказаного виду діяння, в його межах утворилися дві за своїм змістом кримінально-правові заборони, які співвідносяться як частина і ціле або ж загальне та спеціальне й відрізняються водночас лише наслідком – наявністю або відсутністю шкоди.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, є фізична, осудна особа, яка після досягнення 16-річного віку, організувала проведення азартних ігор, лотерей чи безпосередньо проводила такі ігри без ліцензії (перша форма), випускала чи проводила лотереї, не отримавши відповідного статусу оператора лотерей (друга форма), а також організовувала чи забезпечувала функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет» (третя форма).

З'ясовано, що питання суб'єктного складу вказаного кримінального правопорушення нині позбавлене дискусійності, однак, окремі його аспекти потребують подальших наукових обґрунтувань. Зокрема, встановлено, що суб'єктом незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей є така фізична особа, яка або не отримала ліцензію, або не отримала статус оператора лотереї, або ж організувала чи забезпечила функціонування закладу з метою надання

доступу до азартної гри чи лотереї, що проводяться в мережі «Інтернет», тоді як отримати таку ліцензію, як і статус оператора лотереї, може виключно юридична особа.

З'ясовано очевидну недостатність кримінально-правових приписів, які повинні і можуть бути застосовані до такої юридичної особи. Так, заходами кримінально-правового впливу, які можуть бути застосовані до юридичної особи, є визначені у положеннях ст. 96-6 КК України, штраф, конфіскація майна, ліквідація, а також додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру. А підставою для застосування вказаних заходів є вчинення уповноваженою особою юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 96-3 КК України. Водночас кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, у вказаному переліку немає. Відтак юридична особа як суб'єкт господарювання, від імені та в інтересах якої вчиняється незаконна діяльність з організації та проведення азартних ігор, лотерей, за будь-яких умов є поза впливом і кримінально-правових норм, і за межами заходів адміністративного впливу.

З огляду на вказане, запропоновано внести зміни до чинної редакції ст. 96-3 КК України та передбачити серед визначених у ній групі кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності вказівку на ст. 203-2 КК України.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 365-3 КК України, містить вказівку на можливість його вчинення спеціальним суб'єктом, яким є лише працівник правоохоронного органу.

Досліджуючи питання суб'єктного складу вказаного кримінального правопорушення, констатовано, що поряд із нормативною невизначеністю поняття правоохоронного органу в теорії кримінального права єдиного підходу до його визначення також не вироблено. Аргументовано, що поняття «працівник правоохоронного органу» недоцільно визначати через встановлення вичерпного переліку таких працівників, адже: по-перше, назва правоохоронного органу чи компетенція його працівника можуть із часом змінюватися чи взагалі реорганізовуватися. По-друге, детальний перерахунок такого чисельного масиву всіх наявних у державі органів

влади, які виконують правозастосовні чи правоохоронні функції, може призвести до безпідставного нагромадження чинних кримінально-правових норм. А потенційна можливість появи нових органів державної влади, які за своїм функціональним призначенням будуть правоохоронними, роблять таку задачу не просто складною, а неможливою через постійну потребу внесення відповідних законодавчих змін до чинного КК України.

Пропонується натомість під час визначення поняття «працівник правоохоронного органу» виходити не так із назви останнього або належності до тієї чи іншої сфери діяльності, як з тих компетентностей працівника, що свідчать про наявність у його повноваженнях такої складової, як правозастосовна і правоохоронна функція.

Обґрунтовано, що таке широке трактування поняття «працівник правоохоронного органу» дає змогу визначити суб'єктом ст. 365-3 КК України працівників прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро, органів доходів і зборів, державного та фінансового контролю, а за наявності для цього підстав і працівників інших органів.

Дослідження суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого чинною редакцією ст. 203-2 КК України, вказує на те, що його вчинення з непрямым умислом або із необережності виключається та можливе виключно із прямим умислом. Не інакше, як з прямим умислом вчиняється і кримінальне правопорушення, передбачене ст. 265-3 КК України, про що зазначено у самому тексті цієї кримінально-правової заборони.

Із диспозиції ст. 203-2 КК України вбачається відсутність мети та мотиву вчинення передбаченого у ній діяння, що вказує на факультативне значення цих ознак під час кримінально-правової оцінки діяння, які не мають значення для його кваліфікації.

Під час дослідження суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, встановлено, що мотив перетворюється із факультативної ознаки на обов'язкову із прямою на це вказівкою у диспозиції вказаної статті. Водночас мотивами аналізованої

кримінально-правової заборони є: корисливі спонукання, інші особисті інтереси або ж інтереси третіх осіб.

Аргументовано, що за своєю суттю та значенням усі вказані мотиви розглядуваного кримінального правопорушення пояснюють насправді мету вчинення останнього, а саме – отримання неправомірної вигоди, що, своєю чергою, наділяє таке діяння ознаками корупційного. Відтак виділення в окремій кримінально-правовій нормі спеціального виду потурання азартним іграм з одночасною відсутністю вказаного діяння є серед тих, що вважаються корупційними, додатково вказують на безсистемність підходу законодавця під час впровадження вказаної норми. За умови збереження ст. 365-3 КК України в системі розділу XVII Особливої частини КК України запропоновано внести відповідні зміни до переліку корупційних діянь, визначених у ст. 45 КК України, та передбачити в межах вказаної кримінально-правової норми і ст. 365-3 КК України.

Розділ 3

КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ АЗАРТНИХ ІГОР ТА ЛОТЕРЕЙ, І ПОКАРАННЯ ЗА ЇХ ВЧИНЕННЯ

3.1. Кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень, передбачених статтями 203-2 та 365-3 Кримінального кодексу України

Кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення є важливим засобом диференціації відповідальності в кримінальному праві, визначенню поняття та правової природи якого у науковій літературі присвячено чимало досліджень.

Так, під кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення розуміють «визначені у законі суттєві обставини, які притаманні частині кримінально-протиправних діянь відповідного виду та які відбивають особливий, типовий для них і разом з цим значно змінений порівняно з основним складом кримінального правопорушення ступінь суспільної небезпечності вчиненого й особи винного, а також вплив на законодавчу оцінку вчиненого й міру відповідальності» [161, с. 48].

На думку О. З. Мармури, ознаки, що кваліфікують злочин, – це прямо передбачені кримінальним законом системно організовані ознаки складу злочину, які позначають істотну зміну рівня суспільної небезпеки злочину, зумовлюють зміну кваліфікації та посилення чи пом'якшення типового покарання через застосування нової санкції і мають імперативний характер [162, с. 140–143].

Також під кваліфікуючими ознаками прийнято розуміти додаткові ознаки, які разом із ознаками основного складу кримінального правопорушення утворюють інший, більш небезпечний (кваліфікований) склад. Водночас кваліфікуючі ознаки не є тими обов'язковими ознаками, які визначають, чи є те або інше діяння кримінальним правопорушенням [163, с. 113–117].

Як бачимо, вивчаючи питання кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, більшість науковців мають спільне бачення того, що категорія кваліфікованих складів кримінальних правопорушень вирізняється зміною типової відповідальності і ступенем суспільної небезпечності, як діяння, так і особи, яка його вчинила, порівняно із діянням, зафіксованим в основному складі кримінального правопорушення.

Водночас категорія кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення наділена високим ступенем проблемності. Насамперед це пов'язано із відсутністю закріпленого на законодавчому рівні визначення цього поняття, що, своєю чергою, має наслідком неоднакове визначення кола ознак, яким повинен бути наділений кваліфікований склад кримінального правопорушення. А водночас і техніки закріплення таких ознак під час формулювання статті Особливої частини КК України.

Вирішення питання про доцільність закріплення конкретної кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення є виключною прерогативою законодавця, яку можна визначити шляхом проведення кримінологічного аналізу конкретного складу кримінального правопорушення та перспективи реалізації на практиці ідеї, вкладеної у формулювання такої кваліфікуючої ознаки. Виявлення при такому моделюванні суперечностей дає підстави мовити про недоцільність визначати конкретну запропоновану законодавцем ознаку такою, що є кваліфікуючою.

У ч. 2 ст. 203-2 КК України містяться такі кваліфікуючі ознаки, як вчинені особою, раніше судимою за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор чи лотерей або за попередньою змовою групою осіб. Розкриємо їхній зміст.

Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України, кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення.

Розвиваючи законодавче визначення такої форми співучасті, як вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб, потрібно розглянути її відмінності від учинення кримінального правопорушення групою осіб. Характер дій учасників у першому випадку відрізняється тим, що, по-перше, має місце спільне вчинення, а не участь у вчиненні кримінального правопорушення; по-друге, у тексті статті немає вказівки на виключну роль виконавця кримінального правопорушення, яку повинен виконувати його співучасник. А так само – наявність домовленості про спільне вчинення кримінального правопорушення, яка повинна бути досягнена між співучасниками до початку його вчинення, тобто заздалегідь.

Саме ці ознаки кримінального правопорушення підвищують ступінь настання суспільно небезпечних наслідків діяння і цілком виправдано відображені у змісті ч. 2 ст. 203-2 КК України.

Водночас у межах цього дослідження зробимо припущення, що окремий аспект учинення цього виду кримінального правопорушення у співучасті безпідставно є поза увагою законодавця. Ідеться про випадки вчинення розглядуваного правопорушення у сфері грального бізнесу організованими групами. І хоча, на думку окремих науковців, показник реєстрації злочинів за ст. 203-3 КК України, учинених організованими злочинними угрупованнями, є надзвичайно низький і ставить під сумнів твердження про те, що азартні ігри є пріоритетним напрямом діяльності організованих злочинних угруповань [14, с. 83–84], все-таки спробуємо довести об'єктивність запропонованого нами твердження.

Дослідження матеріалів судової практики за період від початку набрання чинності ст. 203-2 КК України (з 13 серпня 2020 року) і до моменту підготовки цієї роботи дійсно дає підстави для висновку про те, що таке кримінальне правопорушення, як незаконна діяльність з організації

або проведення азартних ігор, лотерей вчиняються здебільшого одноосібно, а не групою, яка наділена кількісними ознаками та якісними ознаками (попередня змова) такої форми співучасті, яка передбачена у ч. 2 ст. 203-2 КК України, не говорячи про ознаки такої організованої форми співучасті, як вчинення кримінального правопорушення організованою групою.

Так, із наявних 43 судових рішень в Єдиному державному реєстрі судових рішень Вироків у справах, порушених за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, лише у чотирьох випадках суд установив факт вчинення останнього групою осіб за попередньою змовою. Хоча і в цих окремих випадках до змісту вказаних судових вироків є достатньо зауважень щодо їх кваліфікації саме групою осіб за попередньою змовою, а не організованою групою, про що детальніше буде згадано далі у роботі.

Здебільшого у матеріалах судової практики ідеться про випадки, коли організатором кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, є одна особа, матеріали стосовно якої виділяються в окреме провадження і яка, власне, задля реалізації свого умислу залучає, пропонує іншим особам провадити злочинну діяльність з організації або проведення азартних ігор чи лотерей.

Як приклад притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 203-2 КК України, а саме за ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 203-2 КК України, можна навести Вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 31 жовтня 2023 року у Справі № 608/1300/23 [163].

Зокрема, судом встановлено, що у січні 2022 року Особа_4, матеріали стосовно якої виділено в окреме провадження, у нежитловому приміщенні, організував і забезпечив функціонування закладу з метою надання доступу до азартних ігор, які проводяться в мережі «Інтернет». Пізніше для забезпечення безперебійного функціонування цього закладу Особа_4 забезпечив його меблями та комп'ютерною технікою з відповідним програмним забезпеченням для отримання доступу до віддалених серверів, а саме симуляторами гральних автоматів, за допомогою яких надавалась

можливість доступу до азартних ігор через мережу «Інтернет», з внесенням гравцем ставки.

Пізніше, Особа_4 запропонував Особі_1 та Особі_2 приєднатися до здійсненої ним злочинної діяльності, зокрема запропонував їм позмінну роботу адміністраторів (касирів), за грошову винагороду в організованому ним ігровому закладі. На вказану пропозицію обвинувачені особи погодилися, керуючись корисливим мотивом, надали добровільну згоду на роботу адміністраторами (касирами) у зазначеному ігровому закладі.

Як бачимо, кримінальне правопорушення, хоч і не вчинялося особою самостійно, проте кваліфікувати дії його учасників за попередньою змовою групою осіб доволі складно в цьому конкретному випадку.

Коли на практиці не реалізується кримінально-правова оцінка розглядуваного кримінального правопорушення як такого, що вчинене групою осіб за попередньою змовою, дійсно, доволі сумнівним виглядають перспективи його кваліфікації, як вчиненого організованою групою, адже вона характеризується своїми додатковими специфічними ознаками.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України, кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Однак, самі собою пропозиції таких видатних науковців, зокрема, як В. О. Навроцький, щодо необхідності виключення ч. 3 ст. 28 КК України з огляду на тотожність ознак організованої групи з ознаками і групи осіб за попередньою змовою, і ознаками злочинної організації, за умови чинності останніх не є підставами для їх неврахування під час конструювання кваліфікованого складу кримінального правопорушення чинної ст. 203-2 КК України [151, с. 404–406].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»

від 23.12.2005 року № 13 [165] розкривається така головна ознака організованої групи, як стійкість.

Зокрема, під стійкістю організованої групи загалом розуміється можливість останньої забезпечувати безпеку, стабільність, безперервність і тривалість свого існування чи функціонування. Важливою ознакою такої здатності вважається незмінність і стабільність складу групи та тісні стосунки між її учасниками, сформовані правила поведінки учасників групи та їх чітке централізоване підпорядкування. А також – єдність плану злочинної діяльності, про який відомо всім учасникам групи та розподіл між ними функціональних обов'язків.

Наявність указаних ознак трансформує зміст поняття вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб у поняття вчинення останнього організованою групою. За умови існування попередньої змови учасників на вчинення кримінального правопорушення саме ознака стійкості є основою розмежування означених форм співучасті, що включає і розподіл ролей учасників групи, і керування такою групою.

Варто зазначити, що вказані вище ознаки організованої групи як обґрунтування наводяться судами у трьох випадках притягнення осіб до відповідальності за ст. 203-2 КК України.

Так, Вироком Октябрського районного суду м. Полтави від 23.02.2022 у справі № 554/439/22 встановлено, що ОСОБА_5, маючи лідерські здібності, будучи комунікабельним і вміючи легко входити в довіру до людей, з корисливих мотивів, маючи злочинний намір, направлений на заняття гральним бізнесом, переслідуючи мету наживи і незаконного збагачення, отримання неконтрольованого державою прибутку, умисно, з метою надання своїм діям вигляду законної діяльності та приховування отримання неконтрольованого державою доходу від організованого ним грального бізнесу, а також з метою прикриття незаконної діяльності у сфері грального бізнесу, та її матеріального забезпечення, створив організовану злочинну групу, до складу якої увійшли ОСОБА_6 та ОСОБА_7. Вказана організована злочинна група характеризувалася попередньою зорганізованістю в спільне об'єднання для вчинення кримінальних

правопорушень, стабільністю, згуртованістю та стійкістю свого складу, розробкою та узгодженням планів і способів злочинної діяльності та вчинення кожного кримінального правопорушення, домовленістю і готовністю до постійного вчинення кримінальних правопорушень кожним із членів групи та отримання незаконних матеріальних благ від такої діяльності на постійній основі.

Зазначені особи, за задумом ОСОБА_5, під безпосереднім його керівництвом, в інтересах злочинної групи, вчиняли дії, направлені на його особисте збагачення та збагачення членів організованої групи по організації та проведенні ігор, надаючи можливість невстановленим особам, шляхом внесення власних грошових коштів, робити ставки та брати участь в різних азартних іграх на комп'ютерних симуляторах, результатом яких був програш зробленої ставки, завдяки чому учасники організованої групи отримали прибуток від зайняття гральним бізнесом [166].

Указаним Вироком суду особу ОСОБА_5 визнано винною у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 203-2 КК України, а ОСОБА_6 та ОСОБА_7 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 203-2 КК України.

Аналогічні міркування під час обґрунтування свого Вироку від 04 жовтня 2023 року у справі №711/6989/22 наводить і Придніпровський районний суд м. Черкаси.

Так, судом встановлено, що ОСОБА_6, маючи лідерські здібності, будучи комунікабельним і вміючи легко входити в довіру до людей, з корисливих мотивів, маючи злочинний намір, переслідуючи мету наживи і незаконного збагачення, отримання неконтрольованого державою прибутку, умисно, протиправно, усвідомлюючи заборонність даного виду господарської діяльності, з метою надання своїм діям вигляду законної діяльності та приховування отримання неконтрольованого державою доходу від організованого ним грального бізнесу з метою прикриття незаконної діяльності у сфері грального бізнесу та її матеріального забезпечення, прибіжно у січні 2021 року створив організовану злочинну групу, до складу якої добровільно увійшли в якості виконавця злочинів ОСОБА_8 та в якості пособника злочинів ОСОБА_7,

з метою організації або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону, та організації чи функціонування закладів з метою надання доступу до азартних ігор, які проводяться в мережі «Інтернет».

Залучивши вищевказаних осіб до вчинення злочинів у складі злочинної групи та розробивши єдиний злочинний план, ОСОБА_6 розподілив ролі та напрями діяльності із зайняття гральним бізнесом, доручивши учасникам самостійно забезпечувати діяльність на підконтрольному їм напрямі.

Вказана організована група характеризувалася корисливою направленістю дій її учасників, єдністю намірів щодо отримання матеріальної вигоди від зайняття гральним бізнесом з метою збагачення, якому передував тривалий підготовчий період, підшукування місць вчинення злочину, шляхів приховування його знарядь та слідів, ретельною розробкою плану вчинення злочину, чітким розподілом ролей між співучасниками, а в кінцевому результаті розподілом матеріальних благ, отриманих унаслідок вчинення кримінального правопорушення, а також вжиттям заходів конспірації.

Окрім того, всі учасники зазначеної організованої групи були обізнані щодо протиправних цілей їх діяльності, виявляли бажання і сприяли досягненню визначеної злочинної мети в ході вчинення злочину [167].

За результатами розгляду справи, ОСОБА_6 визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 203-2 КК України. ОСОБА_7 – у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 203-2 КК України, а ОСОБА_8 – у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 203-2 КК України.

Варто зазначити, що у наведених прикладах свідомо збережено зміст судових рішень, що наочно відображає недоліки судової практики стосовно формального обґрунтування судами своїх вироків, і, що найважливіше, – помилковості правозастосування.

Не заглиблюючись у тематику кримінально-правової кваліфікації, з метою надання ще більшої обґрунтованості

заявленої пропозиції щодо необхідності запровадження такої кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, як вчинення його організованою групою, зазначимо наступне.

На думку В. О. Навроцького, який присвятив вивченню питання кваліфікації кримінальних правопорушень не одну наукову працю, кримінальне правопорушення, вчинене за попередньою змовою групою осіб, кваліфікується з урахуванням того, як саме сформульована стаття Особливої частини КК України [151, с. 404–406].

Зокрема, науковець виокремлює три випадки такої кваліфікації. В першому випадку ідеться про ситуації, коли диспозиція статті передбачає вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб, як це, власне, є у випадку ч. 2 ст. 203-2 КК України. В такому випадку діяння кожного учасника групи потрібно кваліфікувати за відповідною частиною статті Особливої частини, не посиляючись водночас на положення Загальної частини КК України. Винятки в цьому випадку стосуються осіб, які не є учасниками групи (не входять до її складу) і дії яких в цьому разі потрібно кваліфікувати з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України залежно від тієї ролі, яку вони виконували у вчиненому кримінальному правопорушенні.

Другою є ситуація, за якої у диспозиції статті Особливої частини КК України не міститься вказівки на його вчинення групою осіб за попередньою змовою. За відсутності такої кваліфікуючої ознаки діє правило, відповідно до якого, діяння учасників групи кваліфікуються за ч. 2 ст. 28 КК України та тією статтею Особливої частини, яка, власне, і передбачає відповідальність за вчинене такою групою осіб кримінальне правопорушення. Кваліфікація дій осіб, які до групи не входять, проводиться з посиланням на відповідну частину ст. 27, ч. 2 ст. 28 КК України.

Є і третій варіант кваліфікації діяння, вчиненого групою осіб за попередньою змовою, – у випадках, коли диспозиція статті передбачає одразу більш високу форму співучасті – вчинення кримінального правопорушення організованою групою, не передбачаючи водночас вказівку на вчинення злочину групою осіб. За таких умов, вчинене учасниками

групи діяння кваліфікується як кримінальне правопорушення, що вчинене однією особою з посиланням на ч. 2 ст. 28 КК України. А діяння осіб, які не є членами такої групи, вимагають посилання на відповідну частину ст. 27, ч. 2 ст. 28 і відповідну статтю Особливої частини КК України.

Як бачимо, вказані приклади з судової практики у справах що стосуються притягнення осіб до відповідальності за ст. 203-2 КК України, містять помилки у кваліфікації. Зокрема, у разі вчинення розглядуваного кримінально-протиправного діяння групою осіб, у судових вироків помилково кваліфікують дії винного не просто за ч. 2 ст. 203-2 КК України, а посилаючись на норми Загальної частини КК України. Що лише додатково вказує на неправильність встановлення ролей кожного із них, а відтак і помилковість визначення ступеня суспільної небезпечності їх дій та як наслідок – призначення покарання.

Натомість у тих, хоч і нечисленних та все-таки реальних випадках, коли на практиці, і це встановлено в мотивувальній частині судових вироків, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 203-2 КК України, вчиняється не групою осіб за попередньою змовою, а організованою групою, яка наділяє посягання та його наслідки більш значущим ступенем суспільної небезпеки, суди позбавлені коректного механізму притягнення осіб до відповідальності.

Вказане не вичерпує полеміку щодо необхідності впровадження до переліку кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, такої ознаки, як вчинення цього кримінального правопорушення організованою групою з подальшою її об'єктивацією у ч. 3 ст. 203-2 КК України та виключенням водночас згадки у тексті статті про вчинення діяння групою осіб за попередньою згодою.

Дані судової практики безумовно демонструють наявність злагожденості й організованості роботи всіх учасників незаконної діяльності з організації та проведення азартних ігор, а також і наявність співучасників, до яких можна віднести осіб, які надають приміщення для реалізації злочинної діяльності, спеціалістів у сфері ІТ-технологій, охоронців, адміністраторів чи інший обслуговуючий персонал.

Указана сфера за замовчуванням була та залишається прибутковою і такою, що контролюється і сформованими злочинними групами, і, на жаль, органами влади, хоча огляд судової практики і дає підстави для висновку, що до кримінальної відповідальності притягаються зазвичай особи, які виконують трудові чи адміністративні функції та не усвідомлюють факту незаконної організації та проведення азартних ігор.

Проте, як про це зазначають у своїй праці, присвяченій боротьбі зі злочинами у сфері грального бізнесу, В. А. Некрасов та Є. В. Айдемський, гральний бізнес криміналізований значно більше, ніж про це свідчать офіційні дані. Ця сфера погано контролюється правоохоронними органами, а організатори грального бізнесу використовують у своїй протиправній діяльності можливості приватних охоронних структур, у яких працюють здебільшого колишні професіонали правоохоронної розвідки МВС України та СБ України [168].

Це збігається із міркуванням про те, що саме через складності доведення факту вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, групою осіб за попередньою змовою, а тим паче – організованою групою, сформована на сьогодні судова практика свідчить про те, що вчинення вказаного кримінального правопорушення організованою групою є винятковою практикою.

Проте, останні повідомлення щодо виявлених фактів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, спростовують таке судження та навпаки вказують на те, що прояв організованої злочинності у цій сфері лише набирає обертів.

До прикладу, в офіційному повідомленні від 11 жовтня 2023 року прес-служби БЕБ зазначається, що детективи Територіального управління БЕБ у м. Києві з початку місяця припинили діяльність 71 грального закладу у столиці. За офіційними даними БЕБ у період з грудня 2023 по січень 2024 року детективами територіальних управлінь викрито та припинено діяльність 5 гральних закладів у м. Київ, 7 нелегальних гральних закладів, що займалися організацією та проведенням азартних ігор і лотерей у Білій Церкві та Обухові та ще 4 нелегальних гральних закладів у Бучі, Ірпені та Борисполі [169].

Згідно з повідомленням від 11 вересня 2024 року Детективи Територіального управління Бюро економічної безпеки у місті Києві викрили та припинили діяльність 12 нелегальних залів азартних онлайн-ігор, що діяли на території столиці. Слідство встановило групу осіб, які організували мережу закладів, що працювали без відповідних дозвільних документів. Встановлюється повне коло осіб, причетних до незаконної організації та проведення азартних ігор.

Узагальнюючи потрібно сказати, що кримінальні правопорушення, які вчиняються такими формуваннями, як організована група, наділені більш високим ступенем суспільної небезпечності і створюють у суспільстві негативні настрої, ставлячи під сумнів його безпекову складову. Не секрет, і саме це було одним із чинників запровадження кримінальної відповідальності за потурання гральному бізнесу (ст. 365-3 КК України), що насамперед саме організовані групи становлять найбільший інтерес у аспекті встановлення корупційних відносин і «проникнення» в органи влади й управління.

Відсутність у чинній статті 203-2 КК України вказівки на таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення його організованою групою лише ще більше розв'язує руки організаторам та учасникам таких угруповань та є механізмом уникнення кримінальної відповідальності або принаймні суттєвого зменшення рівня відповідальності за його вчинення.

Що стосується характеристики такої кваліфікуючої ознаки ст. 203-2 КК України, як вчинення його особою, раніше судимою за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор чи лотерей, то тут ідеться фактично про спеціальний рецидив. Водночас таке законодавче формулювання є невдалим і дає підґрунтя для полеміки.

Зокрема, у літературі звертається увага на надмірну деталізацію, яка пов'язана із чіткістю визначення діяння, як підстави застосування ч. 2 ст. 203-2 КК України. Зокрема, законодавець уникає застосування класичного для чинного кримінального законодавства України підходу й опису цієї кваліфікуючої ознаки через вказівку на «вчинене повторно», а вказує на те, що такі дії має вчинити особа, яка раніше була судимою за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор чи лотерей. Тобто, по суті, таке формулювання

не дає змоги застосувати ч. 2 ст. 203-2 КК України до особи, яка має судимість за злочин, передбачений попередньою редакцією вказаної статті, яка передбачала відповідальність за зайняття гральний бізнесом. Окрім того, зайняття гральним бізнесом як діяння передбачене старою редакцією ст. 203-2 КК України лише частково охоплюється діями, передбаченими у ч. 1 ст. 203-2 КК України в її чинній редакції [49].

Видається, що має місце проста неуважність з боку законодавця, яка на практиці може призвести до ситуації, коли вчинення особою, котра раніше була притягнена до кримінального відповідальності за зайняття гральним бізнесом, кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, з точки зору букви закону не може бути кваліфіковане за ч. 2 вказаної статті.

Тепер перейдемо до складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України. Цікавим видається те, що законодавець вирішив не наділяти вказаний склад кримінального правопорушення жодними кваліфікуючими ознаками.

В умовах, коли бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей не включена до корупційних кримінальних правопорушень, що раніше у роботі було піддано критиці, та за умови відсутності у ст. 203-2 КК України такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення його організованою групою, вказаний підхід законодавця до (не)формулювання кваліфікуючих ознак ст. 365-3 виглядає також, щонайменше, дивним.

Задля узгодженості двох аналізованих нами норм, можуть бути запропоновані два шляхи: формулювання кваліфікованого складу 365-3 КК України або ж запровадження кримінальної відповідальності за вчинення діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України, особою з використанням свого службового становища. Другий підхід не новий для кримінального законодавства і доволі часто є у статтях особливої частини КК України.

У науці його прихильниками є Є. О. Письменський і М. І. Хавронюк, які зазначають, що встановлення кримінальної відповідальності за службові злочини не відповідає

принципу правової визначеності [170, с. 120]. Вказуючи на окремі труднощі застосування положень ст. 364 КК України, учені наполягають на недоцільності її існування; пропонують замінити її такою кваліфікуючою ознакою, як у «вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища» [171, с. 74].

Варто сказати, що така ідея пропонується і у проєкті нового КК України, розробники якого пропонують не включати до його тексту загальної заборони зловживання можливостями спеціального статусу в розумінні, яке закладено у зміст ст. 364 КК України, а замість цього передбачити ознаку, яка б обтяжувала відповідальність у відповідній редакції спеціальної норми [172].

Не наполягаючи, власне, на такій повній уніфікації та усвідомлюючи рівень її дискусійності [28, с. 277], лише додатково акцентуємо на недопустимості подібних прогалин.

Водночас згадуючи казуїстику та критику щодо обґрунтованості виділення у чинному КК України такого «особливого» виду потурання, як бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей; дотримуючись викладених у цій роботі тверджень про необхідність виключення ст. 365-3 КК України із чинного кримінального закону, зауважимо, що, власне, запропонований вище підхід дає змогу забезпечити правовий вплив на всі найбільш негативні прояви діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України.

В іншому разі, і далі буде ситуація, за якої законодавцем, по суті, створені умови, коли особа вчиняє суспільно небезпечне діяння, що за логікою набуває більшого ступеня суспільної небезпечності через його вчинення саме цією конкретною особою, наприклад через займану нею посаду чи функції, які така особи виконує (спеціальним суб'єктом), має законні способи уникнути покарання. Зокрема, цілком очевидно, що працівник правоохоронного органу, який вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 365-3 КК України, а, крім того, бере участь і у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, навряд чи діє самостійно. Більш вірогідним є те, що його залучення

в злочинну діяльність пов'язане саме із діяльністю організованої групи. Ця підвищена суспільна небезпечність, власне, і повинна враховуватися під час призначення такій особі покарання, яке порівняно із вчиненням цього ж кримінального правопорушення однією особою за ступенем і мірою покарання повинно бути більшим.

Натомість, працівник правоохоронного органу, який вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 203-2 КК України, в складі організованої групи буде підлягати кримінальній відповідальності за ч. 3 ст. 28 – ст. 365-3 КК України, а також відповідною частиною ст. 27; ч. 3 ст. 28 – ст. 203-2 КК України. І у всій цій довгій формулі кваліфікації міра та розмір покарання будуть диференційовані лише в межах санкцій ст. 365-3 КК України та ч. 1 ст. 203-2 КК України.

У цьому контексті звертає на себе увагу інша кваліфікуюча ознака, доцільність запровадження якої спробуємо довести. Ідеться про можливість вчинення такого діяння повторно. Так, не виключеною (а в реаліях роботи державних органів – цілком ймовірною) є ситуація коли, наприклад, після сплати штрафу та дворічної (термін взятий із зазначеного вище судового рішення) заборони права займати посади у правоохоронних органах, особа поновиться на роботі та продовжить здійснювати ту саму злочинну діяльність. Такий короткий час, протягом якого особа є відлучена від займаної посади, не може суттєво знівелювати наявні у неї зв'язки ані в правоохоронній системі, ані в злочинному середовищі, що потенційно збільшує ризик вчинення такою особою повторного кримінального правопорушення після поновлення на роботу.

Відтак, за умови збереження положень ст. 365-3 КК України в системі чинного кримінального законодавства, удосконалення останньої могло б полягати у запровадженні таких двох кваліфікуючих ознак, як вчинене повторно та організованою групою.

3.2. Розмежування складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку проведення азартних ігор та лотерей, і їх відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень

Розпочати розгляд цього питання потрібно із того, що зумовленість його виділення в окремий предмет дослідження в межах Розділу 3 полягає не лише у новизні приписів ст.ст. 203-2 та 365-3 КК України, а радше пов'язане із низкою колізій і законодавчих прогалин, які виникли у чинному кримінальному законі у зв'язку із їх прийняттям.

Як про це було вказано під час розгляду питання, присвяченого характеристиці об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, останнє має три форми свого основного складу та, станом на сьогодні, – дві форми кваліфікованого.

Безсистемність кримінально-правових приписів, яка сьогодні існує в КК України в контексті розглядуваної тематики, можна продемонструвати через відмежування складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, від інших суміжних складів кримінальних правопорушень.

І першим, на що варто звернути увагу, є те, що ст. 203-2 КК України в частині першої форми її об'єктивної сторони (організація або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор), по суті, є нічим іншим, як зайняттям забороненим видом господарської діяльності.

Із цього приводу подальші міркування розгалужені у напрямі порівняння цієї форми об'єктивної сторони із положеннями ст. 164-16 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за заняття видами господарської діяльності, щодо яких є спеціальна заборона, встановлена законом, а також шляхом ретроспективного порівняння із положеннями ст. 202 КК України, яка передбачала кримінальну відповідальність за зайняття забороненими видами господарської діяльності та втратила чинність.

Розмірковуючи над першою тезою, потрібно зауважити, що зайняття забороненою господарською діяльністю сьогодні визнане адміністративним, а не кримінально караним правопорушенням. Водночас відповідальність за таку діяльність може наставати виключно у разі відсутності ознак діяння, передбаченого чинним кримінальним законодавством України, що стосується безпосередньо випадку організації та проведення азартних ігор, які мають своїм наслідком кримінальну відповідальність.

Під зайняттям гральним бізнесом у попередній редакції ст. 203-2 КК України розумілось, зокрема, і ведення господарської діяльності у сфері забороненого на тоді законом грального бізнесу [173]. Ця ідея, як бачимо, міститься і у чинній редакції вказаної статті, однак її доктринальне тлумачення дає змогу говорити про те, що збережена вона не повною мірою. Зокрема, звертає на себе увагу часткова декриміналізація такого забороненого виду господарської діяльності, як зайняття гральним бізнесом. Так, якщо попередня редакція статті містила повну заборону на провадження такого виду діяльності і не ставила законність зайняття нею у залежність від наявності ліцензії чи дотримання ліцензійних умов, то чинна редакція ст. 203-2 КК України забороняє лише таку організацію та проведення азартних ігор і лотерей, які провадяться без відповідної ліцензії. У всіх інших випадках, як то наприклад – розміщення гральних закладів на тимчасово окупованих територіях, організація та проведення азартних ігор, що заборонені законом чи використання несертифікованого грального обладнання (що згідно з ч. 6 ст. 2 Закону України від 14 липня 2020 р. «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [21] становить собою порушення ліцензійних умов), кваліфікація дій за ст. 203-2 КК України виключається, а вчинене слід вважати зайняттям забороненим видом господарської діяльності, відповідальність за яке настає згідно зі ст. 164-16 КУпАП.

Отож перелічені регулятивним законом (при чому – в межах однієї норми) порушення у сфері грального бізнесу за умови їх учинення мають різне реагування з боку держави та різну правову оцінку. Одні – є в межах кримінально-

правового реагування, інші – не визнаються кримінальним правопорушенням.

Така розбалансованість положень чинного кримінального законодавства у сфері регулювання грального бізнесу отримала доктринальну критику та пропозиції щодо вдосконалення норм кримінального закону, наведені раніше у цьому дослідженні. Водночас необхідно вказати і на проблематику караності діяння, передбаченого ст. 164-16 КУпАП, зокрема – санкція цієї норми за своєю суворістю явно постується санкціям ст. 203-2 КК України, що також слід врахувати під час вирішення вказаної законодавчої колізії.

Щодо значущості положень ст. 202 КК України, яка втратила чинність, та можливості рекриміналізації її положень, ми також висловлювалися. Безумовно – її чинність сьогодні в контексті сказаного змогла б забезпечити дотримання балансу між суспільною небезпечністю дії у сфері грального бізнесу та їх наслідками, адже всі випадки вчинення особою заборонених чинним регулятивним законодавством видів діянь у сфері грального бізнесу порушень (чи вчинених без ліцензії, чи з порушенням ліцензійних умов, чи з порушенням правил їх проведення) знаходилися б під кримінально-правовим впливом. Водночас гіпотетичність цієї тези є такою і надалі з огляду на обмеженість обсягу і тематики цієї роботи.

Проведення лотереї особою, яка не має відповідного статусу, як друга форма об'єктивної сторони ст. 203-2 КК України, так само не є єдиним видом незаконної діяльності з організації або проведення лотерей.

Так, указаним законом від 6 вересня 2012 р. забороняється також, наприклад: 1) проведення лотерей, умови проведення яких суперечать цьому закону; 2) використання гральних автоматів як лотерейного обладнання та розміщення лотерейного обладнання в обладнанні, що своїм зовнішнім виглядом відповідає гральним автоматам; 3) відтворення в будь-якій формі процесу прокручування барабанів, який зовнішньо імітує процес розіграшу на гральному автоматі; 4) розміщення пунктів розповсюдження державних лотерей у певних місцях. Окрім того, у ст. 156-4 КУпАП передбачається відповідальність за порушення правил прийняття ставок у лотерею.

Як бачимо, тут, окрім технічної неузгодженості між назвою та диспозицією ст. 203-2 КК України, на яку вказується у літературі [49, с. 146], вбачається ще й розпорошеність діянь, які є за своїм змістом незаконною діяльністю з організації або проведення лотерей, у різних нормативно-правових актах з різним підходом до їх правової оцінки.

Ще одним питанням, яке потребує з'ясування, є розмежування ст. 203-2 КК України з іншими кримінальними правопорушеннями. Одним із таких кримінально-правових приписів є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України, а саме – шахрайство. Тут варті уваги випадки неналежного функціонування грального обладнання, а також несанкціонованого втручання у нього.

Перше, на думку О. О. Дудорова [49], буде в межах гри, яка не визнається азартною, коли винний заволодіває чужим майном, наприклад, таким шахрайським способом, як програмування грального обладнання (грального автомату) так, що гравець за жодних умов не отримає виграш і буде втрачати свої гроші через неналежне функціонування грального обладнання.

Другою ситуацією є такий обман гравця, коли винний здійснює втручання в роботу автоматичного грального пристрою для того, щоб потерпілий за жодних умов не зміг отримати виграш [44, с. 154–155, 160].

На перший погляд, ці дії справді подібні тим, що передбачені ст. 203-2 КК України, однак ця схожість не є змістовною та має лише зовнішні ознаки. Вказані діяння не мають ознак азартної гри, не є такими, а відтак і не можуть розглядатися як організація та проведення азартних ігор та повинні кваліфікуватися лише за ст. 190 КК України.

Розглядаючи проблематику, пов'язану із ст. 365-3 КК України, варто сказати, що змістовний аспект диспозиції вказаної статті дає підстави виокремити такі проблеми, пов'язані із вказаною кримінально-правовою нормою: її місце в системі чинного КК України, суб'єктний склад та специфіка суб'єктивної сторони. Вказані питання були детально з'ясовані вище у роботі, тому на цьому її етапі вони слугуватимуть лише засобом розмежування ст. 365-3 КК України від інших кримінальних правопорушень, зокрема тих, що передбачені ст.ст. 364 та 365 КК України.

З огляду на місце вказаних кримінально-правових приписів у системі кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, виникає враження, що діяння, передбачене ст. 365-3 КК України, є або різновидом зловживання влади, відповідальність за яке передбачене ст. 364 КК України, або ж її перевищенням, відповідальність за що настає згідно з положеннями ст. 365 КК України. Однак, такий умовивід є поспішним з огляду на наступне.

Зіставлення положень ст. 365-3 КК України із положеннями ст. 365 КК України, яким передбачено такий вид кримінального правопорушення, як перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу дають змогу констатувати, що вказані кримінально-правові норми, дійсно мають споріднений зв'язок, зокрема, що ця кримінально-правова норма є спеціальною щодо норми, передбаченої у ст. 365 КК України. Так, наприклад, номер статті 365-3 КК України та суб'єкт, який є спеціально-конкретним могли б вказувати на те, що вона передбачає різновид перевищення влади або службових повноважень [28, с. 240].

Водночас визначена у статті 365-3 КК України пасивна форма діяння вказує не на конкуренцію розглядуваних кримінально-правових норм, а на те, що вони є суміжними, тобто відрізняються між собою за кількома ознаками.

Однією із таких ознак є визначений у ст. 365-3 КК України мотив, а саме – корисливий мотив, інший особистий інтерес або в інтерес третіх осіб, що з огляду на текстуальне викладення наближає вказане діяння до того, що передбачене положеннями ст. 364 КК України – зловживання владою або службовим становищем, яке вчиняється з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища.

Однак і тут не все так очевидно. Складно не зауважити, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, містить вказівку на мотив, коли натомість у ст. 364 КК України говориться про спеціальну мету, що не є одним і тим самим, ні за своїм змістом, ні за правовим значенням.

Не вдаючись до повторень, однак дотримуючись послідовності у викладенні матеріалу, варто пригадати зроблений вище висновок про те, що, і в першому, і в другому складі кримінального правопорушення, виходячи із сутнісного розуміння поняття цього терміна, повинно ітися саме про мету – бажаний результат вчиненого діяння. З огляду на очевидність вказаного, можемо допустити, що з боку законодавця прослідковується чітка усвідомленість, а не помилковість у підході до конструювання диспозиції ст. 365-3 КК України.

По-перше, у випадку, якщо б законодавець не вдався саме до такого текстуального викладу диспозиції вказаної статті, обґрунтованість запровадження цієї законодавчої новели була б ще більше поставлена під сумнів. Зокрема, невжиття працівником правоохоронного органу передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, вчинене умисно з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб або приховування виявленої ним незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей за своїм змістом могло б вважатися нічим іншим, як проявом зловживання влади або службового становища. Пояснення цього криється не лише у змісті поняття зловживання, а і в тому, що такі дії завжди суперечать інтересам служби.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 365-3 КК України, передбачає відповідальність за такі дві форми діяння, як невжиття передбачених законом заходів та приховування виявленої незаконної діяльності з організації та проведення азартних ігор, лотерей. Водночас М. І. Хавронюк [150] вказує на те, що традиційно однією із форм зловживання службовим становищем є, власне, потурання правопорушенням підлеглих чи підконтрольних осіб, зокрема і невжиття визначених законом заходів щодо проведення перевірок, неналежне реагування на факти виявлених правопорушень чи стосовно осіб, які їх вчинили.

Що стосується такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони ст. 364 КК України, як настання наслідків, та відсутності вказівки на неї у диспозиції статті 365-3 КК України, то формальний характер складу останнього кримінального

правопорушення теж підлягає критиці. Адже, як про це вказувалося, ступінь суспільної небезпечності такої бездіяльності працівника правоохоронного органу без прив'язки до жодних наслідків сам собою не може слугувати підґрунтям для її криміналізації.

Отже, порівняльний аналіз ст. 364 КК України та ст. 365-3 КК України, хоч і дає змогу говорити про їх схожість, та вказані норми співвідносяться між собою як спеціальна та загальна. Така зміна уявлення законодавця про положення ст. 364 КК України, як про класично найбільш загальну норму Розділу XVII КК України на спеціальну по відношенню, зокрема, до ст. 365-3 КК України відбувається, власне, через зміни, яких зазнав КК України з ухваленням закону від 21 лютого 2014 р. [174]. Саме із запровадженням указаних змін було змінено суб'єктивну сторону складу цього кримінального правопорушення і спеціальною визначено мету, а не корисливий чи інший особистий інтерес або інтерес третіх осіб, мотив, як це було до цього. Однак не менш важливим, на думку Є. О. Письменського, у вказаному питанні є те, що, відповідно до чинної редакції статті 364 КК України, кримінально караним є зловживанням владою або службовим становищем, яке вчинене не лише з вказаною метою, а й таке, що спричинило наслідки у виді виключно матеріальної шкоди [133, с. 167–170], яку у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК, вирахувати неможливо [53, с. 180].

Отже, чинна редакція ст. 364 КК України, як і ст. 365 КК України, сьогодні виключають можливість кваліфікувати таке діяння, як невжиття працівником правоохоронного органу передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, вчинене умисно з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб або приховування виявленої ним незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, що передбачено ст. 365-3 КК України.

Однак доцільність зміни меж Особливої частини КК України в сторону розширення та доповнення новими кримінально-правовими заборонами не повинна ґрунтуватися виключно на наявності нормативної прогалини.

Криміналізація конкретного діяння не повинна створювати і надмірного нагромадження чинних у законі приписів, породжувати колізії чи погіршувати якість останнього. Не завжди саме соціальна обумовленість новели, а саме її вплив на змістову наповнюваність кримінального законодавства має вирішальне значення [27].

З огляду на це можна говорити про те, що кримінальному праву доступні інші способи реагування на прояви передбаченого сьогодні у ст. 365-3 КК України кримінально-протиправного діяння, а саме – приписи загальної частини КК України. Зокрема, характеристика об'єктивних і суб'єктивних ознак діяння, передбаченого ст. 365-3 КК України, вказує на те, що його можна кваліфікувати за ч. 5 ст. 27 КК України, а саме, як сприяння вчиненню кримінального правопорушення, шляхом усунення перешкод або, наприклад, як заздалегідь обіцяне приховування кримінального правопорушення. Тобто можна говорити, що фактично у вказаній кримінально-правовій нормі законодавець виокремив один із видів співучасті (пособництва), що є під час вчинення діяння, передбаченого ст. 203-2 КК.

Водночас виникає запитання про кримінально-правову оцінку вказаних дій працівника правоохоронного органу в тих випадках, коли вони заздалегідь обіцяними не є.

Так, розмірковуючи над питанням доцільності запровадження в чинне кримінальне законодавство положень ст. 365-3 КК України, Ю. Є. Драчевський зазначає, що такий варіант кримінально-правової кваліфікації за відсутності спеціальних норм може бути способом, який позбавляє працівника правоохоронного органу можливості уникнути покарання. Водночас науковець ставить під сумнів можливість його застосування у випадку так званої «таємної співучасті» – коли існує односторонній суб'єктивний зв'язок, за якого виконавець може не знати про діяльність пособника, який приєднався до його діяльності (наприклад, у тих випадках, коли працівник правоохоронного органу не реагує на виявлений факт вже наявної незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей через небажання псувати статистичні показники чи виконуючи незаконну вказівку свого керівника). Фактично, зважаючи на відсутність

«обіцяного заздалегідь», це і є ті випадки, коли розглядувана бездіяльність працівника правоохоронного органу повинна визнаватися не співучастю, а різновидом причетності – потурання кримінальному правопорушенню [26].

Зокрема, виникає риторичне питання: чому, криміналізації підлягає лише потурання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 203-2 КК України. Фактично законодавець вважає, що зазначений вид потурання за ступенем і характером суспільної небезпеки є більшим, ніж, скажімо аналогічні прояви у галузі наркоторгівлі чи, наприклад, секс-індустрії, які у разі їх вчинення без заподіяння істотної шкоди та за відсутності неправомірної вигоди (ст. 364 КК України), повинні оцінюватися як пособництво у вчиненні зазначених діянь, на відміну від потурання гральному бізнесу. Тоді, чому, будучи наділеним таким ступенем і характером суспільної небезпечності діяння (вчинення якого складно уявити на практиці без мети отримання неправомірної вигоди), воно є поза переліком корупційних діянь, учинення яких, щонайменше, має своїм наслідком неможливість застосування до таких осіб звільнення від кримінальної відповідальності чи звільнення від відбування покарання з випробуванням у порядку ст. 75 КК України, що сьогодні є поширеним явищем на практиці.

З огляду на вказане, запровадження кримінальної відповідальності за окремий вид потурання загалом і порядок його криміналізації зокрема є не просто дивним, а радше політично обумовленим кроком, який не можна вважати вдалим, системним, позбавленим казуїстики і суперечностей. А відтак сумнівним виглядає і потреба існування у чинному кримінальному законі ст. 365-3 КК України, принаймні у її чинній редакції.

Не менш дивним і таким, що додає дискусії у питання доцільності запровадження ст. 365-3 КК, є такий підхід законодавця до формулювання положень ст. 365-3 КК України, згідно з яким в останній немає вказівки на мету одержання неправомірної вигоди, а натомість вказаний у статті мотив, що не дає змоги розглядати це кримінальне правопорушення, як корупційне. І це, власне, підтверджується відсутністю останнього у переліку примітки ст. 45 КК України.

Указана проблематика вирішення питання щодо кримінальної відповідальності за потурання злочинній діяльності загалом (та у сфері грального бізнесу зокрема), як видається, повинна розвиватися в таких двох альтернативних напрямках. Перший – це розробка пропозицій щодо доповнення КК України універсальною нормою, присвяченою потуранню кримінальним правопорушенням з боку працівників правоохоронних органів [27]. Другий напрям, прихильниками якого є і ми, слід зауважити, – не позбавлений недоліків та, на думку деяких науковців [53, с. 104, 107], не вирізняється своєю досконалістю. Зокрема, він полягає у поверненні в чинне кримінальне законодавство загального складу зловживання, передбаченого попередньою редакцією ст. 364 КК України, зі всіма ознаками, якими воно було наділене та поглинання ним тих діянь, які сьогодні містяться в положеннях ст. 365-3 КК України [28].

3.3. Покарання за кримінальні правопорушення, передбачені статтями 203-2 та 365-3 Кримінального кодексу України

Характеристика кримінально-правової норми не може вважатися повною без з'ясування обсягу тих кримінально-правових обмежень, що покладаються на особу, яка його вчинила. Коректне конструювання санкції кримінально-правової норми дає змогу забезпечити досягнення суті призначення покарання, яка зводиться до того, що особі, яка вчинила кримінальне протиправне діяння, суд обирає та закріплює в обвинувальному вироку його конкретні вид та міру [133, с. 503].

Однак, призначення покарання полягає не тільки у виборі виду та розміру кримінального покарання, а і його співмірності із вчиненим діянням, тобто – покарання необхідного і достатнього для досягнення його цілей із врахуванням обставин конкретного кримінального провадження та стосовно конкретного засудженого [176, с. 353].

Саме від того, якими будуть законодавчі положення щодо покарання, і залежатиме законність, обґрунтованість і справедливність останнього.

Проблематика визначення караності кримінальних правопорушень, а також призначення покарання та звільнення від нього, не є новою для теорії кримінального права. Цим питанням присвятили праці такі вітчизняні науковці, як В. В. Антипов, В. М. Білоконев, А. А. Музика, О. П. Горох, Ю. А. Пономаренко, В. І. Тютюгін, І. М. Федорчук, С. Д. Шапченко та інші.

Водночас питання караності безпосередньо тих законодавчих новел, які передбачені ст.ст. 203-2 та 365-3 КК України, сьогодні є за межами інтересів вітчизняної кримінально-правової доктрини. З огляду на що, спроба їх висвітлення в межах цієї роботи та у майбутньому є необхідним і перспективним напрямом наукового дослідження.

Розпочати потрібно із того, що, відповідно до санкції ст. 203-2 КК України, вчинені особою діяння, передбачені частиною першою вказаної статті, караються штрафом від десяти тисяч до сорока тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік. А у разі вчинення кваліфікованого виду – караються штрафом від сорока тисяч до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на три роки.

Як бачимо, і в першому, і в другому випадках законодавець застосував для визначення караності кумулятивну санкцію, де основним видом покарання є штраф, а додатковим обов'язковим – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Різниця між ними полягає виключно у розмірах штрафу та термінах обмеження права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю.

За умови вчинення простого складу ст. 203-2 КК України штраф, визначений у розмірі від 10 до 40 тис. н.м.д.г., що у грошовому еквіваленті становить від 170 тис. грн до 680 тис. грн. У разі ж вчинення кваліфікованого виду вказаного кримінального правопорушення штраф складатиме від 40 до 50 тис. н.м.д.г., що становить від 680 тис. грн до 850 тис. грн.

Аналіз санкцій ст. 365-3 КК України дає змогу висловити такі тези. Законодавча конструкція, за якої покарання визначається, по суті, як у простому, так і у кваліфікованому складах кримінальних правопорушень, викликає справедливі зауваження. З метою досягнення диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, кримінально-правова норма має бути сконструйована так, щоб за її допомогою досягалася вказана мета. На практиці це забезпечується не лише встановленням різних строків покарання за простий і кваліфікований склади кримінальних правопорушень, а насамперед – виокремленням їх видів.

У випадку із нормою ст. 203-2 КК України, в якій основний та кваліфікований склади відрізняються ступенем і характером суспільної небезпечності, що є чи не найголовнішим критерієм визначення їх тяжкості та, власне, покарання [74, с. 184–189], останні не є співмірними, ні в частині караності за кожне із вказаних у диспозиції статті діянь, ні між собою.

Збільшення верхньої межі штрафу за вчинення кваліфікованого виду дослідженого кримінального правопорушення лише на 10 тис. н.м.д.г., а саме – 200 тис. грн. не здійснюють ані сутнісного впливу в оцінку діянь особи, ані запобіжного ефекту щодо вчинення цього діяння за попередньою змовою групою осіб чи повторно.

Звертає на себе увагу і розбалансованість між адміністративно караними формами порушення ліцензійних умов провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор та лотерей і діянь, передбачених положеннями ст. 203-2 КК України.

Вище ми говорили про те, що перелік заборонених видів господарської діяльності у цій сфері регламентований і визначений регуляторним законодавством. Різниця у підході законодавця до визначення наслідків їх вчинення, з огляду на ступінь їх суспільної небезпечності, відображається віднесенням одних до кримінальних, а інших – до адміністративних правопорушень. Відповідальність за вчинення останніх, відповідно до положень ст. 164-16 КУпАП, передбачена у виді штрафу розміром від 100 до 500 н.м.д.г., що значно відрізняється від покарання, передбаченого у КК України.

Обрання різних заходів впливу на особу є логічним і послідовним підходом. Зрозуміло, що у першому випадку, коли ідеться про штраф як вид покарання, то за логікою воно, з огляду на характер кримінального правопорушення, має містити компенсаційну складову та відповідно бути більш значущим порівняно з ідентичними заходами впливу в іншій галузі права. Та чи може це покарання за своїм змістом бути ідентичним адміністративним заходам впливу і відрізнитись від останнього виключно кількісним показником? Видається, що такий стан речей має право на існування, однак чи буде це відображенням оптимального балансу у використанні методів заохочення, переконання та примусу, а також відповідності покарання тяжкості вчиненого діяння?

Раніше у роботі ми свідомо уникали згадки про висвітлену в науковій літературі думку щодо доцільності існування діянь, передбачених ст. 203-2 КК України, в межах кримінального законодавства. І саме зараз, з огляду на викладене, висвітлення цього аспекту має певний зміст.

Так, на думку Д. О. Балобанової, без відповіді залишається питання, чому законодавець продовжує визнавати злочином дії, передбачені ст. 203-2 КК України. Розмірковуючи над гуманізацією кримінальної відповідальності за господарські злочини, науковець ставить під сумнів більшу суспільну небезпечність цього діяння порівняно, наприклад, із порушенням порядку заняття медичною практикою або надання послуг з перевезення пасажирів різними видами транспорту, яка була передбачена положеннями ст. 202 КК України та декриміналізована [75].

Схожим питанням задаються і інші науковці. Так, наприклад, Р. О. Мовчан також критично оцінює факт виведення у площину кримінально-правового впливу лише діяльності, передбаченої ст. 203-2 КК України, тоді, як інші, визначені у Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» види діяльності, які підлягають ліцензуванню, не є кримінально караними [26, с. 386–390].

Підтримуючи певною мірою вказані міркування, зазначимо, що одним із завдань цього дослідження є все-таки пошук варіантів узгодження чинних сьогодні кримінально-правових приписів із тими, що є відносно новими

для КК України. Відтак, дотримуючись послідовності у викладенні матеріалу, зосередимося на необхідності вдосконалення, а не виключення ст. 203-2 КК України, зокрема вдосконалення її в частині караності.

Тут варто відмітити ще одну несистемність законодавця у розглядуваному питанні. Відповідно до чинної редакції ст. 203-2 КК України, цей злочин, згідно з приписами ст. 12 КК України, є особливо тяжким. Звернення до старої редакції цієї статті дає змогу констатувати те, що, по суті, це кримінальне правопорушення трансформоване законодавцем із злочину невеликої тяжкості в суттєво більш тяжке. Водночас за ступенем тяжкості сьогодні йому поступаються такі тяжкі злочини, що передбачені, наприклад, ч. 1 ст. 109 КК України (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), ч. 1 ст. 258 КК України (терористичний акт) чи ч. 2 ст. 121 КК України (тяжке тілесне ушкодження, що вчинене шляхом мучення і спричинило смерть одного чи кількох потерпілих).

Вказане дає підстави говорити про порушення принципу справедливості та адекватності покарання під час визначення караності діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України, насамперед у випадку його основного складу.

Окрім того, визначення у санкції розглядуваної статті лише такого основного покарання, як штраф, зовсім не вказує на дотримання принципу гуманізації, як це може видатися на перший погляд. Адже, по суті, за правилами ч. 5 ст. 53 КК України, у разі, якщо особі як основне призначене покарання у виді штрафу в розмірі понад три тис. н.м.д.г., та відсутності підстав для розстрочки, за умови несплати особою такого штрафу суд заміняє несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі. Порядок розрахунку заміни штрафу дає змогу узагальнити, що:

- несплата штрафу розміром 10 тис. н.м.д.г. тягне 3,4 роки позбавлення волі ($10\,000: 8 = 1250: 365$);
- несплата штрафу розміром 25 тис. н.м.д.г. – 8,5 років позбавлення волі ($25\,000: 8 = 3125: 365$);
- несплата штрафу розміром 50 тис. н.м.д.г. – 17,1 років позбавлення волі.

Тобто, наприклад, у разі, якщо особа не сплатила штраф у розмірі від 10 до 25 тис. н.м.д.г., як це, приміром, може мати місце при вчиненні особою діяння, передбаченого ч. 1 ст. 203-2 КК України, то, згідно з проведеним розрахунком, гранична межа строку позбавлення волі при заміні несплаченого штрафу відповідає тій, що визначена у ст. 12 КК України для кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості. Водночас нижня межа такої заміни, а згідно з розрахунками це майже 3,5 роки позбавлення волі, наближує його до аналогічного розміру покарання, яке однак застосовується за вчинення злочину невеликої тяжкості.

Граничний розмір позбавлення волі у разі заміни несплаченого штрафу на позбавлення волі, передбачений положеннями ч. 5 ст. 53 КК України для особливо тяжкого злочину, визначений у розмірі до 12 років. В цьому випадку, згідно з приписами вказаної статті, застосуванню підлягає саме визначений у ній розмір, а не той, що виведений шляхом розрахунку.

Так чи інакше вказане демонструє, з одного боку – надмірність кримінально-правової репресії, а застосована у визначені санкції ст. 203-2 КК України безальтернативність фактично не залишає особі вибору, адже вона повинна сплатити штраф або відбутися реальне покарання у виді позбавлення волі терміном, який водночас явно не відповідає характеру посягання. З іншого боку, відсутність чіткості в питанні визначення санкції розглядуваної нами статті створює плацдарм для зловживань під час її правозастосування.

Так, важливо зауважити на те, що під час призначення покарання особі за вчинене діяння, за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України. Такий вихід за межі покарання, визначеного санкцією відповідної статті, регламентується положеннями ст. 69 КК України. Таким чином, до особи, яка вчинила діяння, передбачене

ст. 203-2 ККУ України, на практиці може бути застосовано штраф у розмірі, що в еквіваленті є меншим, ніж 170 000,00 грн, що ще більше ставить під сумнів правильність визначення у санкції цієї статті покарання.

Так, Вироком від 28.12.2023 р. у справі №706/1072/21 Особу_1 визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 203-2 ККУ України, за те, що вона, не маючи спеціального дозволу для зайняття видами господарської діяльності, щодо яких є спеціальна заборона, не будучи суб'єктом підприємницької діяльності, у червні 2021 року в приміщенні залу нежитлового приміщення у м. Черкасах облаштувала його меблями, камерами відеоспостереження, службовим мобільним телефоном чим забезпечила повне функціонування закладу та розмістила у ньому гральне обладнання, а саме персональні комп'ютери. А надалі без офіційного працевлаштування, забезпечувала гравцям можливість доступу до азартних ігор, їх обслуговування, отримання від останніх грошових коштів, а також видачу виграшу, зберігання та передавання грошових коштів, отриманих від зайняття гральним бізнесом.

Розглядаючи вказаний вирок суду, важливо звернути увагу на те, що вказана особа діяла не самотійно. З тексту судового рішення вбачається зокрема, що вона облаштувала заклад для проведення азартних ігор без ліцензії у приміщенні, яке орендувалося іншою не встановленою досудовим слідством особою, яка, окрім того, власне, і найняла Особу_1 на роботу адміністратора і за що щомісячно сплачувала останній кошти у розмірі 10 000,00 грн.

За результатом розгляду цієї справи суд, з огляду на те, що обвинувачена особа позитивно характеризується за місцем проживання, вину у вчиненому визнала, має на утриманні неповнолітню дитину, є одинокою матір'ю, інвалідом 2 групи, проживає із батьками, де її мати теж інвалід 2 групи, її матеріальне становище, відношення до вчиненого кримінального правопорушення, ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (злочину) суд застосував ст. 69 ККУ України та призначив особі покарання у виді штрафу в розмірі 7500 (сім тисяч п'ятсот) неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 127500 (сто двадцять сім тисяч п'ятсот) грн

з позбавленням її права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських функцій, а також посади, пов'язані з фінансово-господарськими операціями строком на 1 рік [176].

Указаний судовий вирок наочно демонструє два аспекти, які залежать один від одного. Фактично слідством встановлений факт учинення кримінального правопорушення не однією особою, а у співучасті. Однак, невстановлення конкретної особи співучасника робить кваліфікацію цього діяння за ч. 2 ст. 203 КК України неможливою. Мало того, можемо припустити, що використання такого соціально уразливого сегмента населення, до якого з огляду на характеристику, власне, і належить обвинувачена, може здійснюватися реальним організатором, а вірогідно і не однією такою особою, цілком свідомо та задля зменшення надалі у разі кримінального переслідування відповідальності такої особи. Ця обставина може бути обумовлена ще під час прийому такої особи на роботу та бути певною «гарантією» для неї.

Другим яскравим рішенням, яке демонструє потребу в перегляді підходу до караності передбаченого ст. 203-2 КК України діяння та, власне кажучи, додатково обґрунтовує висловлену під час розгляду попереднього питання тезу щодо необхідності запровадження такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення розглядуваного діяння організованою групою, є Вирок Менського районного суду Чернігівської області у справі №738/343/20.

Так, судом встановлено, що на початку січня 2016 року ОСОБА_3, розробивши та погодивши із ОСОБОЮ_1 план злочинних дій, вирішив організувати в місті Мена ігровий зал, в якому буде здійснюватися надання послуг у сфері грального бізнесу. Реалізуючи свій умисел, обвинувачений уклав договори оренди приміщень, організував проведення в них ремонтних робіт, облаштував необхідною технікою, яку в подальшому об'єднав в єдину мережу з інстальованим спеціальним програмним забезпеченням. Надалі він розширив свою злочинну діяльність на території інших міст, де також облаштував подібні заклади.

Судом установлено, що обвинувачений по суті очолював злочинну групу, керував нею та розподіляв ролі між її учасниками, даючи вказівки безпосередньо кожному із них згідно з розробленим та узгодженим наперед планом. Зокрема, члени угруповання займалися підбором персоналу, укладенням договорів оренди, забезпечували діяльність ігрових закладів тощо.

За результатами розгляду справи ОСОБУ_3 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 28 КК України, ч. 1 ст. 203-2 КК України, та призначене йому покарання у виді 11 тис. н.м.д.г., що становить 187 000 (сто вісімдесят сім тисяч) гривень.

Складно назвати вказаний Вирок суду справедливим стосовно обрання розміру та міри покарання, насамперед порівняно із попередньою ситуацією. Однак жодних підстав для його оскарження в цій частині не має. По суті, дії особи, яка утворила організовану групу та керувала нею під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, в частині їх караності на практиці майже не відрізняються від діяння простого адміністратора грального закладу, що не може не дивувати.

Системним і таким, що надалі справді забезпечило б диференціацію відповідальності осіб, які вчинили діяння, передбачені положеннями ст. 203-2 КК України, з урахуванням викладених пропозиції щодо доповнення диспозиції цієї статті такою додатковою обов'язковою ознакою її основного складу, як наслідки, а також трансформацією та виведенням в окрему її частину такої форми діяння, як організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», в окрему частину та доповнення статті додатковою кваліфікуючою ознакою було б:

1) за діяння, вчинене у першій формі його об'єктивної сторони, передбачити штраф у розмірі від 7 тис. н.м.д.г. до 20 тис. н.м.д.г., або позбавлення волі на строк до 3 років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік;

2) запровадити за організацію чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей,

які проводяться в мережі «Інтернет», покарання у виді штрафу у розмірі від 20 тис. н.м.д.г. до 40 тис. н.м.д.г., або позбавлення волі строком від 3 до 6 років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до трьох років;

3) передбачити за вчинення вказаних вище діянь особою повторно або організованою групою таке покарання, як штраф у розмірі від 40 тис. н.м.д.г. до 50 тис. н.м.д.г. або позбавлення волі на строк від 3 до 7 років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на 3 роки.

Перше, зокрема, обумовлене тим, що організація або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону або випуск чи проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей, є лише одним із видів встановлених законодавством у сфері забезпечення функціонування грального бізнесу видом порушень і за ступенем та характером своєї небезпечності практично не відрізняється від інших порушень у цій сфері, які, однак, належать до дії адміністративно-правового реагування. За умови ж, коли така заборонена форма поведінки особи заподіює реальну конкретну шкоду, воно набуває ознак такої суспільної небезпеки, потенційне настання якої повинне захищатися вже кримінально-правовими нормами. Тут, міркуючи над визначенням конкретної санкції статті, треба виходити також із порівняльного аспекту: залишити таке діяння кримінальним проступком чи все ж таки віднести до категорії злочину. І з огляду не так на характер діяння, як на його наслідки та їх небезпеку для суспільства і держави, другий варіант видається більш обґрунтованим.

З огляду на компенсацийний характер штрафу як виду покарання, його розмір не може бути меншим принаймні розміру тієї шкоди, яка була заподіяна вчиненням кримінальним правопорушенням. Оскільки із січня 2024 року прожитковий мінімум для працездатної особи в розрахунку на місяць становить 2 270 грн, збільшилася і сума визначення наслідків вчинення кримінального правопорушення. В частині кваліфікації останніх сьогодні застосовується сума у розмірі 1 135 грн.

Таким чином, значною шкодою вважається заподіяння збитків на суму від 113 500 до 288 750 грн. Саме цим діапазоном і потрібно керувати під час визначення караності ч. 1 ст. 203-2 КК України. Провівши підрахунки, цей показник у гривневому еквіваленті є у рамках приблизно від 7 тис. до 15 тис. н.м.д.г., що, відповідно до положень ст. 12 КК України, може характеризувати діяння як нетяжким, так і тяжким злочином. Однак ступінь тяжкості кримінальних правопорушень визначається не лише розміром штрафу як основного виду покарання, а і таким видом покарання, як позбавлення волі, яке у нетяжких злочинах визначається таким, що не перевищує п'яти років, а у тяжких – не більше десяти. В цьому конгломераті вихідних даних, враховуючи принцип співмірності та справедливості і є пропозиція віднести розглядуване діяння до нетяжких злочинів і передбачити за нього альтернативними основними покараннями штраф у розмірі від 7 тис. н.м.д.г. до 20 тис. н.м.д.г. та позбавлення волі на строк від 3 до 5 років з додатковим обов'язковим покаранням – позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік.

Обґрунтування караності організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», базується не лише на ідеї повної заборони таких дій, а й на його співвідношенні із вказаним діянням, підвищеного характеру та ступеня суспільної небезпеки цього діяння порівняно із попереднім, а також поширеністю його вчинення на практиці. Це, власне, і наштовхує на ідею віднесення його до тяжких злочинів, що відрізняються не лише тяжкістю покарання, а і неможливістю застосування до особи, яка його вчинила, ані звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 74 КК України), ані звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України).

Пропозиції визначення караності положень ст. 203-2 КК України у третій частині її санкції побудовані шляхом логіки послідовного збільшення міри та ступеня покарання залежно від зростання рівня суспільної небезпечності останнього.

Що стосується караності кримінального правопорушення, передбаченого положеннями ст. 365-3 КК України, то окремі аспекти цієї проблематики ми висвітлювали під час розгляду попередніх питань. Врахування зробленого у роботі висновку про необхідність її виключення із системи кримінально-правових норм нівелюють потребу в тому, щоб доводити чи навпаки спростовувати визначений законодавцем вид та розмір покарання за її вчинення. Водночас без кримінально-правової характеристики караності ст. 365-3 КК України навряд чи можна вважати заявлену тезу до кінця обґрунтованою.

Відповідно до ст. 365-3 КК України, бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей карається позбавленням волі на строк від шести до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Як бачимо, це кримінальне правопорушення, з одного боку, віднесене до тяжких злочинів, з іншого боку – є не включеним до переліку корупційних, на що вже зверталася увага.

Така неузгодженість у кримінально-правовому регулюванні відносин, пов'язаних із гральним бізнесом, дає змогу на практиці за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, застосовувати до особи положення ст. 69 КК України та фактично «в ручному режимі» змінити вид покарання, та обмежитися, наприклад, штрафом за його вчинення.

Так, у єдиному на сьогодні в реєстрі судових вироків, Вироком Шполянського районного суду Черкаської області від 02.11.2021 року у справі № 100759372 [177] встановлено, що ОСОБА_1, працюючи начальником Городищенського відділу Смілянської місцевої прокуратури Черкаської області, за попередньою змовою групою осіб з начальником Городищенського відділення поліції Смілянського відділу поліції ГУНП в Черкаській області ОСОБА_2, діючи з корисливих мотивів, організували відкриття та забезпечували діяльність грального закладу з організації та проведення азартних ігор. Також, ОСОБА_1, попередньою домовившись про це з ОСОБА_2, знаючи про наявності з цього приводу

на розгляді у Городищенському відділенні поліції Смілянського відділу поліції ГУНП в Черкаській області заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, належний їй розгляд з додержанням вимог ст. 214 КПК України, не забезпечив та умисно приховав виявлену ним незаконну діяльність з організації та проведення азартних ігор. Крім того, ОСОБА_1 з корисливих мотивів та з метою незаконного збагачення, висловив прохання ОСОБА_3 надавати йому щомісячно неправомірну вигоду в розмірі 17000,00 грн (сімнадцять тисяч) гривень за безперешкодне функціонування та приховання діяльності грального закладу з наданням доступу до азартних ігор в м. Городище, після чого неодноразово одержав від ОСОБА_3 кожного разу неправомірну вигоду на загальну суму 51000,00 грн (п'ятдесят одну тисячу гривень).

За результатами розгляду справи Суд кваліфікував діяння ОСОБА_1 за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 203-2 КК України; за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 365-3 КК України та за ч. 3 ст. 368 КК.

У квітні цього ж року між ОСОБА_1 та прокурором з іншої сторони, було укладено угоду про визнання винуватості. Згідно з цією угодою, сторони домовилися стосовно всіх формулювань підозри, ОСОБА_1 визнав свою винуватість у вчинених діяннях у повному обсязі та зобов'язався надати всі, зокрема, і викривальні показання стосовно ОСОБА_2. Це ж пізніше зробила і ОСОБА_2.

На підставі вказаної угоди судом ОСОБА_1 було призначене покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 203-2 КК України, у вигляді штрафу в розмірі 170 000 (сто сімдесят тисяч) гривень та додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посади у правоохоронних органах строком на 1 (один) рік.

Враховуючи особу винного, а саме ті обставини, що раніше до кримінальної відповідальності не притягався, за час роботи в органах прокуратури має тільки заохочення, за місцем роботи та проживання характеризується позитивно та декількох обставин, які пом'якшують його вину, зокрема, щире каяття, сприяння розкриттю злочину, викриття діяльності інших співвиконавців злочину, який вчинений за попередньою змовою групою осіб, сторони погодились,

із застосуванням ст. 69 КК України, призначити ОСОБА_1 більш м'яке основне покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 365-3 КК України. А саме – призначення штрафу в розмірі 9000 (дев'ять тисяч) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 153 000 (сто п'ятдесят три тисячі) гривень та додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посади у правоохоронних органах строком на 2 (два) роки. Аналогічним рішення є і відносно Особи_2.

Як бачимо, застосувавши положення ст. 69 КК України, суд застосував до особи штраф, який, згідно з положеннями ст. 12 КК України, застосовується за вчинення нетяжкого злочину. Очевидною є і НЕ співмірність вчиненого діяння та покарання за нього, яке в цьому конкретному випадку звелось до розміру одноразового отримання неправомірної вигоди, що навряд чи відповідає цілям покарання.

Не вбачаючи загалом суттєвих недоліків у змісті санкції чинної ст. 365-КК України, окрім як перебільшеного та дещо надмірного розміру покарання, зазначимо лише, що за умови внесення запропонованих вище змін до змісту вказаної статті, варто було б подбати і про ту її частину, яка визначає караність діяння. Відтак санкцію вказаної статті пропонуємо змінити у бік зменшення її репресивності та передбачити за вчинення вказаних у ній дій основне покарання у виді штрафу в розмірі від 20 тис. н.м.д.г до 40 тис. н.м.д.г або позбавлення волі строком від 3 до 6 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до 3 років.

Також необхідно доповнити ст. 365-3 КК України покарання за вчинення такого її кваліфікованого виду, як повторно, за попередньою змовою групою осіб. З урахуванням принципу послідовності, відповідно до якого злочин із вищим ступенем небезпечності слідує за тим, що має менший ступінь такої та одночасним пропорційним зростанням відносно цього ступеня суспільної небезпеки виду та розміру покарання, а також з врахуванням правила про те, що кваліфікований склад підвищує ступінь небезпечності діяння, підходящим видом покарання могло б бути основне покарання у виді штрафу в розмірі від 40 тис. н.м.д.г до 50 тис. н.м.д.г

або позбавлення волі на строк від 6 до 7 років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на 3 роки.

Отже, варто вказати, що запропоновані розрахунки визначення виду, а також розміру покарання є авторським бачення, яке, очевидно, не може та не повинно безапеляційно підтримуватися, – ні на доктринальному, ні на тим паче на законодавчому рівнях. Водночас це є логічним завершенням спроби здійснити комплексну систематизацію кримінально-правових приписів, передбачених ст. 203-2 КК України та ст. 365-3 КК України, що повинно стати основою для подальших наукових пошуків.

Висновки до розділу

Із-поміж кваліфікуючих ознак ст. 203-2 КК України законодавець виділяє такі, як: вчинення діяння особою, раніше судимою за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор чи лотерей, а також вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб.

Під час дослідження такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб з'ясовано, що на практиці в мотивувальній частині судових вироків зазначається про вчинення діяння не групою осіб, а саме організованою групою, що наділяє діяння більшим ступенем суспільної небезпечності порівняно із випадками вчинення цього діяння групою осіб. Указані діяння кваліфікуються судами за ч. 2 ст. 203-2 КК України із посиланням на положення Загальної частини, які містять вказівку на конкретну роль учасника групи за попередньою змовою, що суперечить правилам кваліфікації. Тобто факт вчинення діяння не просто групою осіб, а організованою групою відображається у судових рішеннях некоректно, а часто – взагалі не знаходить своєї об'єктивації у вирoku.

Тому обґрунтовано доцільність заміни такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення діяння групою осіб за попередньою згодою на ознаку вчинення його організованою групою. Запропоновано виключити із ч. 2 ст. 203-2 КК України вказівку про вчинення діяння групою осіб за попередньою змовою, а таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення

цього кримінального правопорушення організованою групою, передбачити у ч. 3 ст. 203-2 КК України.

У результаті проведеного дослідження другої кваліфікуючої ознаки ст. 203-2 КК України, констатовано невдалий опис її змісту під час формулювання цієї кримінально-правової норми. Конструювання вказаної кваліфікуючої ознаки за допомогою такого звороту, як «вчинення особою, раніше судимою за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей» містить надмірну деталізацію, що на практиці призводить до неможливості її інкримінування особам, які раніше вже були судимими за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор чи лотерей (тобто за діяння, що містилися у попередній редакції ст. 203-2 КК України). З метою вдосконалення положень ч. 2 ст. 203-2 КК України запропоновано словосполучення «вчинення особою, раніше судимою за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей» замінити на слова «вчинене повторно».

З'ясовано, що у положеннях ст. 365-3 КК України немає будь-яких кваліфікуючих ознак. Обґрунтовано, що таке конструювання диспозицій розглядуваної статті додатково вказує на недоцільність існування останньої в системі чинних кримінально-правових норм. З огляду на те, що організація та проведення азартних ігор, лотерей часто є предметом зацікавленості інших осіб, які наділені службовими повноваженнями, а не лише працівників правоохоронних органів, пропонується врахувати це під час конструювання кваліфікованого складу ст. 203-2 КК України. Для цього із чинного КК України необхідно виключити ст. 356-3 з одночасним запровадженням кримінальної відповідальності за вчинення діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України, службовою особою з використання свого службового становища.

Водночас у разі збереження положень ст. 365-3 КК України в системі чинного кримінального законодавства обґрунтовано необхідність зміни її редакції шляхом запровадження таких двох кваліфікуючих ознак вказаного у ній діяння, як вчинене повторно й організованою групою.

У межах розгляду питання, присвяченого розмежуванню складу, закріпленого ст. 203-2 КК України, із суміжними

складами правопорушень, доведено розбалансованість положень чинного кримінального законодавства у сфері регулювання грального бізнесу. Зокрема, з'ясовано, що з-поміж усіх можливих порушень спеціального регуляторного законодавства низка порушень у сфері грального бізнесу перебувають під кримінально-правовою охороною, тоді як інші, які не є менш значущими, кримінальним правопорушенням не визнаються.

З огляду на це, наголошено на потребі переосмислення законодавчого підходу стосовно правової оцінки порушень у сфері ведення такого виду господарської діяльності, як проведення азартних ігор та лотерей та узгодженості чинних кримінально-правових приписів. Зокрема, обґрунтовано недоцільність запровадження єдиної загальної норми, яка б передбачала відповідальність за зайняття забороненими видами господарської діяльності та рекриміналізації ст. 202 КК України, а також виведення порушення правил ведення господарської діяльності у сфері азартних ігор з кримінально караного.

Узгодити чинні кримінально-правові приписи запропоновано шляхом диференціації відповідальності залежно від наслідків учиненого діяння, зокрема пропонується визнати його кримінально караним виключно у випадку, якщо воно було вчинене у значному розмірі. І лише таке діяння, як незаконна організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», безумовно вважати кримінально караним.

Обґрунтовано потребу в розмежуванні положень ст. 203-2 КК України та положень ст. 190 КК України та констатовано правильність кваліфікації випадків неналежного функціонування грального обладнання чи несанкціонованого втручання у нього саме як вчинення шахрайства.

Змістовний аспект положень ст. 365-3 КК України вказує на його схожість із кримінально-правовими нормами, передбаченими ст.ст. 365 КК України та 364 КК України. Водночас з'ясовано, що положення ст. 365-3 КК України передбачають окремий випадок потурання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 203-2 КК України «Незаконна

діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей», та є суміжними із ст. 365 КК України, яка передбачає відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Доведено, що законодавче формулювання суб'єктивної сторони ст. 365-3 КК України через вказівку на таку ознаку, як спеціальний мотив, порівняно із викладенням ст. 364 КК України у редакції, відповідно до якої спеціально визначена мета його вчинення не дає змоги говорити про їх тотожність. Констатовано зміну законодавчого підходу до змісту положень ст. 364 КК України, як до традиційно найбільш загальної норми Розділу XVII КК України, на спеціальну стосовно положень ст. 365-3 КК України.

Доведено, що таке діяння, як невжиття працівником правоохоронного органу передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, вчинене умисно з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб або приховування виявленої ним незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, що передбачено ст. 365-3 КК України, не можна кваліфікувати ані за ст. 364 КК України, ані за ст. 365 КК України.

Водночас обґрунтовано, що діяння, передбачене ст. 365-3 КК України, можна кваліфікувати за допомогою положень Загальної частини КК України, а саме застосувавши ч. 5 ст. 27 КК України; тому зроблено висновок, що запровадження спеціального виду потурання з одночасним ігноруванням з боку законодавця інших таких проявів поведінки є необґрунтованим і таким, що безпідставно нагромаджує і без того великий масив чинних кримінально-правових приписів. Зокрема, у вказаній кримінально-правовій нормі законодавець виокремив один із видів такої співучасті, як пособництво під час учинення діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України, відтак його цілком виправдано можна кваліфікувати саме як сприяння вчиненню кримінального правопорушення шляхом усунення перешкод або, наприклад, як заздалегідь обіцяне сприяння приховуванню кримінального правопорушення.

З'ясування проблематики караності кримінальних правопорушень, передбачених ст. 203-2 КК України та ст. 365-3 КК України, вказує на некоректне конструювання санкцій вказаних кримінально-правовий норм.

Встановлено, що порівняно із попередньою редакцією ст. 203-2 КК України, яка передбачала злочин невеликої тяжкості, чинна редакція вказаної статті трансформувала його у особливо тяжкий злочин. Доведена надмірність кримінально-правової репресії за це діяння та порушення принципу адекватності і справедливості покарання, як заходу кримінально-правового впливу. З'ясовано, що такий підхід до визначення караності діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України, є безпідставним і створює розбалансованість і в межах чинного кримінального закону, і між адміністративно- та кримінально караними формами порушення умов провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор чи лотерей.

Обґрунтовано, що, з огляду на висловлені у попередніх розділах роботи пропозиції щодо вдосконалення положень ст. 203-2 КК України, внесення змін до її чинної редакції має бути системним, і таким, що сприятиме диференціації кримінальної відповідальності (змін потребує не лише диспозиція вказаної норми, а і її санкція). Відтак запропоновано:

1) у санкції ч. 1 ст. 203-2 КК України передбачити покарання у виді штрафу в розмірі від семи до двадцяти тисяч н.м.д.г. або позбавлення волі на строк до трьох років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік;

2) у санкції ч. 2 ст. 203-2 КК України передбачити покарання у виді штрафу в розмірі від двадцяти до сорока тисяч н.м.д.г., або позбавлення волі строком від трьох до шести років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до трьох років;

3) у санкції ч. 3 ст. 203-2 КК України передбачити таке покарання, як штраф у розмірі від сорока до п'ятдесяти тисяч н.м.д.г. або позбавлення волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на три роки.

Дослідження положень ст. 365-3 КК України в частині караності дало змогу зробити висновок, що і в цьому питанні рішення законодавця не позбавленні критики. Аргументовано, що, як і у випадку із положеннями ст. 203-2 КК України, законодавець вдався під час конструювання санкції вказаної статті до необґрунтованого надмірного розміру покарання. З метою зменшення репресивності, санкцію ст. 365-3 КК України (у разі залишення чинної кримінально-правової норми в системі Особливої частини КК України) запропоновано змінити, передбачивши основне покарання у виді штрафу в розмірі від двадцяти до сорока тисяч н.м.д.г або позбавлення волі строком від трьох до шести років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до трьох років. Водночас у санкції ч. 2 ст. 365-3 КК України передбачити покарання у виді штрафу в розмірі від сорока тисяч н.м.д.г до п'ятдесяти тисяч н.м.д.г або позбавлення волі на строк від шести до семи років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на три роки. Проте, це лише одна із альтернативних пропозицій.

Узагальнення ж усіх викладених у роботі пропозицій щодо вдосконалення положень чинного кримінального законодавства у підсумку зводиться до необхідності виключення статті 365-3 КК України із чинного кримінального закону та викладені статті 203-2 КК України у новій редакції.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблем кримінальної відповідальності за порушення порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні підтвердило актуальність теми, яка описана у вступі до цієї монографії. За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки та пропозиції:

1. Під час з'ясування стану дослідження проблем кримінальної відповідальності за порушення порядку проведення азартних ігор та лотерей у вітчизняній кримінально-правовій доктрині встановлено, що поява у чинному КК України нових кримінально-правових заборон завжди супроводжується активною полемікою на доктринальному рівні. Наявність такої дискусії щодо законодавчих змін є індикатором, що вказує на доцільність чи недоцільність їх запровадження. Положення ст. 203-2 КК України та ст. 365-3 КК України не є винятками. Незважаючи на їх існування, у чинній редакції протягом майже шести років на доктринальному рівні чимало теоретичних питань, пов'язаних із ними, є дискусійними.

Попри те, що у науковому середовищі не припиняється полеміка стосовно окремих питань вказаної проблематики, комплексні наукові дослідження, присвячені, власне, кримінально-правовій характеристиці вказаних законодавчих новел, відсутні. Є низка проблем, щодо яких наука не виробила єдиних підходів. Зокрема, це соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за такі діяння; проблеми встановлення змісту родового об'єкта цих посягань, їх видових і безпосередніх об'єктів. Вирішення потребує також проблема розмежування видів юридичної відповідальності за порушення в сфері грального бізнесу; обрання правильних критеріїв розмежування між адміністративною та кримінальною їх караністю. Крім того, проблемними також є практично всі питання, пов'язані із формулюванням ознак відповідних кримінальних правопорушень,

пов'язаних із проведенням азартних ігор та лотерей в Україні; відсутня єдність у підходах кримінально-правової кваліфікації аналізованих посягань та їх караності.

2. Під час дослідження соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за порушення порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні встановлено, що законодавчі зміни редакції статті 203-2 КК України, яких вона зазнала у 2020 році, та часткова декриміналізація передбаченої у ній раніше заборони є позитивним кроком законодавця, який обґрунтований не лише змінами у правовому регулюванні вказаного виду діяльності (нормативний чинник), а й суспільною необхідністю таких змін (соціальний чинник), а також їх політичною зумовленістю. З'ясовано, що доповнення чинного КК України положеннями ст. 365-3 КК України, у якій передбачено кримінальну відповідальність за бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, були пов'язані із зміною редакції ст. 203-2 КК України та продиктовані останніми. Прояви корупції з боку правоохоронних органів у питанні протекторату грального бізнесу, що набули поширеності під час тривалого періоду його повної законодавчої заборони, без сумніву, становлять суспільну небезпечність і зумовлюють необхідність пошуку засобів кримінально-правового реагування. Проте в ході дослідження зроблено висновок, що рішення законодавця у питанні виокремлення спеціальної форми потурання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 203-2 КК України, є хибним, безсистемним та необґрунтованим кроком. Об'єктивування в нормах КК України потурання, передбаченого ст. 365-3 КК України, та наділення його таким підвищеним ступенем і характером суспільної небезпеки, які б «виправдали» його виокремлення в самостійну кримінально-правову норму (тоді як інші прояви потурання, наприклад бездіяльність працівника правоохоронного органу у сфері наркоторгівлі чи проституції, не знайшли аналогічного підходу з боку законодавця) вказують на вибірковість і фрагментарність цих законодавчих змін, вносять неузгодженість у чинні кримінально-правові приписи та вимагають подальшого вдосконалення їх правової регламентації.

3. У результаті аналізу об'єктів складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 203-2 та 365-3 КК України, аргументовано, що родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, є суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Видовим об'єктом вказаного кримінального правопорушення необхідно вважати суспільні відносини у сфері дотримання встановленого порядку зайняття господарською діяльністю.

Доведено, що таке діяння, як організація чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», посягає на відносини, що є поза межами відносин у сфері господарської діяльності з огляду на те, що така діяльність є під повною, абсолютною заборонаю. Відтак здійснення такої діяльності первинно порушує суспільні відносини у сфері моралі, а не порядок провадження господарської діяльності з організації та проведення азартних ігор і лотерей.

Доведено обґрунтованість чинного розташування положень ст. 203-2 КК України в системі кримінального закону. Запропоновано третю форму об'єктивної сторони цього складу доповнити вказівкою на «незаконність» організації чи функціонування закладів із метою надання доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет».

Установлено, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, є регламентований законом порядок діяльності працівника правоохоронного органу щодо визначених законом прав та обов'язків з реагування на незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей. Водночас доведено, що суспільні відносини у сфері правосуддя не є основним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, а виступають додатковим факультативним об'єктом цього посягання.

4. Аналіз ознак об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку проведення азартних ігор та лотерей, дав підстави для таких висновків: об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, характеризується

трьома альтернативними формами діяння; у всіх трьох формах вказане діяння є злочином з формальним складом. Констатовано, що розбалансованість норм чинного законодавства в частині визначення виду юридичної відповідальності за порушення в сфері грального бізнесу порушує конституційний принцип рівності громадян перед законом, а також створює дисбаланс у питанні співмірності діяння та справедливої міри відповідальності за його вчинення. Тому запропоновано уніфікувати у межах однієї кримінально-правової норми відповідальності і за безліцензійну діяльність, і за діяльність, здійснену з порушенням ліцензійних умов, а також поставити караність за їх учинення у залежність від настання певних наслідків вчиненого діяння.

Обґрунтовано, що вказана ознака має бути саме криміноутворювальною ознакою, яка б загалом змінила склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, з формального на матеріальний. Запропоновано такою ознакою визнати вчинення діяння, передбаченого у двох перших його формах у значному розмірі. Під значним розміром пропонується розуміти дохід, який у 100 та більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент учинення кримінального правопорушення.

За наслідками аналізу змісту другої форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, встановлено узгодженість чинних кримінально-правових приписів та норм спеціального регулятивного законодавства та обґрунтовано відсутність підстав вважати лотерею різновидом азартної гри, що в результаті обумовлює і доцільність об'єднання вказаних видів діяння в межах однієї кримінально-правової норми.

З'ясовано, що поняття «випуск» та «проведення» не є різними за своїм змістом, а співвідносяться як частина з цілим. Відтак запропоновано для опису другої форми діяння, передбаченого ст. 203-2 КК України, застосувати лише термін «проведення» державної лотереї, який охоплює і таке діяння, як «випуск» лотереї, шляхом виключення вказівки на останнє із тексту статті 203-2 КК України.

Обґрунтовано доцільність виділення такого діяння, як організація чи функціонування закладів із метою надання

доступу до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», в окремий основний формальний склад кримінального правопорушення.

З'ясовано, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України, також сконструйована як формальний склад і характеризується двома альтернативними діями, а саме: 1) невжиття працівником правоохоронного органу передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей; 2) приховування виявленої працівником правоохоронного органу незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей. Аргументовано, що із включенням до чинного КК України вказаного складу, в його межах утворилися дві кримінально-правові заборони, які співвідносяться як частина і ціле або ж загальне та спеціальне та відрізняються водночас лише наслідком – наявністю або відсутністю шкоди.

5. Дослідження ознак суб'єктів складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 203-2 та 365-3 КК України, дало змогу обґрунтувати такі висновки та пропозиції: встановлено, що суб'єктом незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей є така фізична особа, яка або не отримала ліцензію, або не отримала статус оператора лотереї, тоді як отримати таку ліцензію, як і статус оператора лотереї може виключно юридична особа. З'ясовано очевидну недостатність кримінально-правових приписів, які можуть (і повинні) бути застосовані до такої юридичної особи, адже, згідно з чинним законодавством, юридична особа як суб'єкт господарювання, від імені та в інтересах якої вчиняється незаконна діяльність з організації та проведення азартних ігор, лотерей, є поза впливом і кримінально-правових норм, і за межами заходів адміністративного впливу. З огляду на вказане, запропоновано внести зміни до чинної редакції ст. 96-3 КК України та передбачити із-поміж визначених у ній кримінальних правопорушень вказівку на ст. 203-2 КК України.

У результаті дослідження суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-3 КК України,

що поряд із нормативною невизначеністю поняття правоохоронного органу в теорії кримінального права єдиного підходу до його визначення також не напрацьовано. Аргументовано, що поняття «працівник правоохоронного органу» недоцільно визначати через встановлення вичерпного переліку таких працівників. Пропонується натомість під час визначення поняття «працівник правоохоронного органу» виходити з тих компетентностей працівника, які свідчать про наявність у його повноваженнях такої складової, як правозастосовна та правоохоронна функція. Обґрунтовано, що таке широке трактування поняття «працівник правоохоронного органу» дає змогу визнавати суб'єктом злочину, передбаченого ст. 365-3 КК України, працівників прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро, органів доходів і зборів, державного та фінансового контролю, за наявності для цього підстав і працівників інших органів.

6. Характеристика ознак суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку проведення азартних ігор та лотерей, призвела до формулювання таких позицій. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України, характеризується виною у формі прямого умислу. Не інакше, як з прямим умислом, вчиняється і кримінальне правопорушення, передбачене ст. 365-3 КК України, про що зазначено у тексті цієї кримінально-правової заборони. Водночас мотивами, прямо закріпленими в останньому складі, є: корисливі спонукання, інші особисті інтереси або ж інтереси третіх осіб. Аргументовано, що за своєю суттю та значенням усі наведені вище види мотиву насправді вказують на мету його вчинення, а саме – отримання неправомірної вигоди для себе чи для третіх осіб, що, своєю чергою, наділяє таке діяння ознаками корупційного. Відтак, за умови збереження ст. 365-3 КК України в системі розділу XVII Особливої частини КК України, запропоновано внести відповідні зміни до переліку корупційних діянь, визначених у ст. 45 КК України, та передбачити в межах вказаної кримінально-правової норми вказівку на статтю 365-3 КК України.

7. У результаті аналізу кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень, передбачених статтями 203-2 та 365-3 КК України, зроблено такі висновки: випадки вчинення діянь, передбачених ст. 203-2 КК, доволі часто реалізуються не просто групами осіб, а організованими групами (через специфіки таких діянь), проте, у судових вирокх кваліфікація цієї форми співучасті часто відображається некоректно, а подекуди – взагалі не знаходить своєї об'єктивації у вирокху. Тому обґрунтовано доцільність заміни такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення діяння групою осіб за попередньою згодою на ознаку вчинення його організованою групою.

Констатовано невдалий законодавчий опис такої кваліфікуючої ознаки, як «вчинення особою, раніше судимою за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей». Запропоновано замінити її ознакою «вчинене повторно».

У разі збереження положень статті 365-3 КК України в системі чинного кримінального законодавства обґрунтовано необхідність зміни її редакції шляхом запровадження таких двох кваліфікуючих ознак вказаного у ній діяння, як вчинене повторно та організованою групою.

8. Здійснено розмежування складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку проведення азартних ігор та лотерей, та їх відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема, обґрунтовано потребу в розмежуванні положень ст. 203-2 КК України та положень ст. 190 КК України і констатовано правильність кваліфікації випадків неналежного функціонування грального обладнання чи несанкціонованого втручання у нього саме як вчинення шахрайства.

Змістовний аспект положень ст. 365-3 КК України вказує на його схожість із кримінально-правовими нормами, передбаченими ст. 365 КК України та ст. 364 КК України. Водночас з'ясовано, що положення ст. 365-3 КК України передбачають окремий випадок потурання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 203-2 КК України «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей», та є суміжними із ст. 365 КК України, яка передбачає

відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Констатовано зміну законодавчого підходу до статті 364 КК України як до традиційно найбільш загальної норми Розділу XVII КК України на спеціальну стосовно положень ст. 365-3 КК України.

Доведено, що таке діяння, як невжиття працівником правоохоронного органу передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, вчинене умисно з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб або приховування виявленої ним незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, що передбачено ст. 365-3 КК України, не можна кваліфікувати ані за ст. 364 КК України, ані за ст. 365 КК України.

9. У результаті дослідження покарання за кримінальні правопорушення, передбачені статтями 203-2 та 365-3 КК України, встановлено некоректне конструювання санкцій указаних кримінально-правових норм. Встановлено, що порівняно із попередньою редакцією ст. 203-2 КК України, яка передбачала злочин невеликої тяжкості, чинна редакція вказаної статті трансформувала його у особливо тяжкий злочин. Доведена надмірність кримінально-правової репресії за це діяння, а також за правопорушення, закріплене статтею 365-3 КК України та порушення в обох цих нормах принципу адекватності і справедливості покарання, як заходу кримінально-правового впливу. Обґрунтовано, що внесення змін до ст.ст. 203-2 та 365-3 КК України має бути системним і таким, що сприятиме диференціації кримінальної відповідальності (змін потребує не лише диспозиція вказаної норми, а і її санкція). Відтак запропоновано нові межі караності і для всіх частин ст. 203-2 КК України, і для зменшення репресивності санкції ст. 365-3 КК України (у разі залишення цієї кримінально-правової норми в системі Особливої частини КК України). Проте це лише одна із альтернативних пропозицій.

Узагальнення всіх викладених у роботі пропозицій щодо вдосконалення положень кримінального закону зводиться

до необхідності виключення статті 365-3 КК України із його тексту та викладення статті 203-2 КК України у новій редакції:

Стаття 203-2. Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей

1. Організація або проведення азартних ігор без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону, або із порушенням ліцензійних умов, а також проведення лотерей особою, яка не має статусу оператора лотерей, вчинені у значному розмірі, –

караються штрафом у розмірі від семи тисяч до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік.

2. Незаконна організація чи функціонування закладів, в яких надається доступ до азартних ігор чи лотерей, які проводяться в мережі «Інтернет», –

караються штрафом у розмірі від двадцяти тисяч до сорока тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі строком від трьох до шести років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені повторно, організованою групою або службовою особою з використанням службового становища, –

караються штрафом у розмірі від сорока тисяч до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до семи років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на три роки.

Примітка. Під значним розміром у цій статті слід розуміти дохід, який у сто чи більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баулін Ю. В., Борисов В. І. Уголовный кодекс Украины: особенности и новеллы. *Вибрані праці* / упоряд. : Ю. А. Пономаренко, О. В. Харитонova. Харків : Право, 2013. С. 643–658.
2. Петричко Н. О. Незаконні азартні ігри: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.
3. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Юридична практика, 2003. 924 с.
4. Топорецька З. М. Особливості розслідування зайняттям гральним бізнесом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2012. 19 с.
5. Гладун О. З. Протидія зайняттю гральним бізнесом в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. Київ, 2014. № 3. С. 78–84.
6. Рябчук С. В. Кримінологічна характеристика та запобігання гральному бізнесу : дис. канд. юр. наук : 12.00.08 / Н.-д. ін-т вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2018. 218 с.
7. Лиськов М. О. Публічне адміністрування лотерейної сфери : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Національна акад. внутрішніх справ. Київ, 2017. 417 с.
8. Драчевський Є. Ю. Кримінально-правова охорона господарських відносин у сфері організації і проведення азартних ігор і лотерей : дис. ... д-ра філософ. : 081 / Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вісниця, 2021. 226 с.
9. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Розвиток законодавства України про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності: проблеми і тенденції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Є. О. Дідоренка*. Сєвєродонецьк, 2020. № 4. С. 120–140.
10. Каменський Д. В. Відповідальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльно правове дослідження : монографія. Київ : Дакор, 2020. 1128 с.

11. Газдайка-Василишин І. Б., Коваленко В. П. Проблеми кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу за бездіяльність щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей. *Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, припинення та превенції корупційних проявів* : матеріали пост. діючого наук.-практ. семінару (м. Львів, 28 трав. 2012 рік). Львів : Львівський державний ун-т внутрішніх справ. 2021. С. 6–11.
12. Про затвердження Змін до Ліцензійних умов провадження організації діяльності з проведення азартних ігор та Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження організації діяльності з проведення азартних ігор : Наказ Держкомітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Мінфіну України від 18.04.2006 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 22. С. 390.
13. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>
14. Гладун О. Суспільна небезпечність зайняття гральним бізнесом. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 81–85.
15. Кудрявцев В. Н., Дагель П. С., Злобин Г. А. и др. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация : монография / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. Наука, 1982. 304 с.
16. Мельник І. М. Помилкова криміналізації: види, причини та наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 5. С. 94–99.
17. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15.05.2009 р. № 1334-VI. *Офіційний вісник України*. 2009. 06 лип. (№ 48) С. 9.
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу : Закон України від 22.10.2010р. № 2856-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2852-17#Text>
19. Причина пожежі у Дніпропетровську у залі гральних автоматів – підпал. *Українська правда*. Вебсайт. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2009/06/12/4020186/>
20. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитись зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2. С. 227–228.
21. Про державне регулювання діяльності щодо організації і проведення азартних ігор : Закон України від 14.07.2020 р. № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text>
22. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15.05.2009 р. № 1334-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17#Text>

23. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 19.05.2011 р. № 3383-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3383-17/ed20110519#Text>
24. Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльне-правове дослідження : монографія. Бровари : ФОРМ Кандиба Т. П., 2017. 276 с.
25. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан / під ред. В. Л. Менчинського. Київ : ОВК, 2019. 194 с.
26. Мовчан Р. О., Драчевський Є. Ю. Оновлення статті 203-2 Кримінального Кодексу України як наслідок скасування заборони грального бізнесу: аналіз на предмет відповідності принципу суспільної небезпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 386–390.
27. Драчевський Є. Ю. Посягання, передбачене ст. 365-3 Кримінального кодексу України – службовий злочин чи злочин проти правосуддя? Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень–травень 2021 р.) : наукове видання / Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2021. С. 60–62.
28. Марін О. К. «Новітні» форми зловживання можливостями спеціального статусу в розділі XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 239–242.
29. Дудоров О. О. Кримінально-правові аспекти незаконного збагачення (погляд теоретика в очікуванні судової практики). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 129–142.
30. Гладун О. З. Проблеми криміналізації незаконного збагачення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 1. С. 78–87.
31. Гришук В. К. Поняття криміналізації. *Вісник Львів. нац. ун-ту. Серія юридична*. Львів, 1994. № 31. С. 76–80.
32. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів : монографія. Київ : Логос, 1998. 324 с.
33. Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні : монографія. Київ : Атіка, 2000. 288 с.
34. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 335 с.
35. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони : монографія. Київ : Атіка, 2004. 279 с.
36. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. 331 с.

37. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія. Львів : Вид-во Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 212 с.
38. Грищук В. К. До питання про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності* : матеріали наук.-практ. конф. Харків : Кроссруд, 2006, С. 15–18.
39. Матвійчук В. К. Проблеми криміналізації та декриміналізації діянь, що посягають на навколишнє середовище. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 3 (53). С. 89–94.
40. Зеленський А. Ф. Кримінологія : навчальний посібник. Харків : Рубікон, 2008. 264 с.
41. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона водойм від забруднення або псування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.
42. Капітаненко Н. П. Азартні ігри як суспільне явище: історико-правовий аспект. *Держава та регіони. Серія: право*. 2013. № 3. С. 33–37.
43. Халупенко Д. М. Шляхи вдосконалення протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом у сфері грального бізнесу. *Вісник прокуратури*. 2010. № 9 (111). С. 12–15.
44. Петричко Н. О. Незаконні азартні ігри: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2010. 258 с.
45. Рябчук С. В. Гральний бізнес: кримінологічна характеристика та тенденції розвитку в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 4 (2). С. 182–188.
46. Сперкач В. П., Китун А. П. Позитивні та негативні аспекти легалізації грального бізнесу в Україні. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 161–165.
47. Овчаренко А. Є. Легалізація грального бізнесу на теренах України. *Молодий вчений*. 2018. № 4. С. 734–748.
48. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник для студ. юрид. фак-тів вищ. навч. закладів. Київ : Ін. юре, 2006. 568 с.
49. Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей: аналіз законодавчих новел. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 144–152.
50. Кримінальний кодекс України від 05.04.2021 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
51. Богатир В. В. Річниця легалізації грального бізнесу в Україні. Підсумовуємо. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/08/13/7303736/>

52. Фріс П. Л. Соціальна обумовленість необхідності створення нової редакції Кримінального Кодексу України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального Кодексу України* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 54–58.
53. Письменський Є. О. Підстави кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем: проблеми, тенденції, перспективи. *Вісник кримінологічної Асоціації України*. 2017. № 2. С. 179–197.
54. Гра з тінню: чим небезпечні нелегальні казино та звідки вони беруться? URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/article/igra-s-tenyu-chem-opasny-nelegalnye-kazino-i-otkuda-oni-berutsya>
55. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.
56. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советского уголовного права: Общая часть. Госюриздат, 1961. 666 с.
57. Андрусів Г. В. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. Київ : Юрінком Інтер, 1997. 505 с.
58. Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 73–80.
59. Михайленко Д. Г. Поняття та структура об'єкта злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. № 67. С. 521–531.
60. Назимко Є. С., Лосич С.В., Данилевська Ю. О. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джужи. Київ : Дакор, 2018. 386 с.
61. Начиняний Д. С. Об'єкт незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей та її місце в системі кримінально-правових норм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Ужгород, 2023. Т. 2. № 80.
62. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве : монография. Харьков : Вища школа, 1988. 198 с.
63. Бажанов М. І. Уголовное право Украины: общая часть / сост. В. И. Тютюгин. Днепропетровск : Пороги, 1992. 167 с.
64. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальне право України: загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.
65. Стрельцов Є. Л. Економічна злочинність в Україні : курс лекцій. Одеса : БАХВА, 1997. 572 с.
66. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка ; за наук. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 648 с.

67. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології : монографія. Київ : Правові джерела, 1998. 448 с.
68. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина особлива. Київ : Генеза, 1998. 592 с.
69. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
70. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. Харків : Вид-во національного університету внутрішніх справ, 2001. 384 с.
71. Чуğunіков І. І. Соціально-нормативна концепція об'єкта злочину (кримінального правопорушення). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Херсон : Гельветика, 2018. Т. 22. с. 155–190.
72. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 169–175.
73. Навроцький В. О. Господарські злочини : лекції для студ. юрид. ф-ту. Львів : Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 1997. 60 с.
74. Волинець Р. Система злочинів у сфері господарської діяльності з урахуванням останніх змін кримінального законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 184–189.
75. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю : монографія. Харків : Ксилон, 2008. 202 с.
76. Волинець Р. А. Кримінально-правова охорона фондового ринку : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. 461 с.
77. Васілін Є. М. Доведення банку до неплатоспроможності: соціальна обумовленість криміналізації, аналіз складу злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Луганський держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Северодонецьк, 2018. 244 с.
78. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2013. 248 с.
79. Хавронюк М. І. «Проблема Т.» і законні засоби її вирішення. *Дзеркало тижня*. URL: http://gazeta.dt.ua/LAW/problema_t_i_zakonni_zasobi_yiyi_virishennya_html
80. Улибіна В. О. Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2014. 255 с.

81. Митрофанов І. І., Т. В. Гайкова. Загальна характеристика та види злочинів у сфері господарської діяльності. *Вісник Кременчуцького державного політехнічного університету імені Михайла Остроградського*. 2009. № 4 (57). Ч. 2. С. 154–157.
82. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монографія. Харків : Право, 2013. 752 с.
83. Дудоров О. О., Каменський Д. В. У пошуках оптимальної назви розділу VII Особливої частини Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 179–189.
84. Бровко В. М. Щодо визначення родового об'єкта злочинів, передбачених розділом VII Особливої частини Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 2. Т. 2. С. 125–129.
85. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 г. № 226-V. URL: <https://online.zakon.kz/document/?docid=31575252#pos=332;-53>
86. Бачинин В. А. Философия права : конспект лекций. Харьков : Консум, 2002. 367 с.
87. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>
88. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Баїте, 2020. 560 с.
89. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор : Закон України від 14.07.2020 р. № 768-IX. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text\(89\)](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text(89))
90. Про державні лотереї в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5204-VI. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t200768?ed=2020_07_14&an=1092
91. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
92. Нагребельний В. П. Громадський порядок. *Юридична Енциклопедія* : в 6 т. / відп. ред. Ю. С. Шемчушенко. Т. 1. Київ : «Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана», 1988. 672 с.
93. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
94. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1368 с.

95. Андрієшин В. В. Структуризація об'єктів злочинів, які вчиняються службовими особами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 42. Т. 2. С. 110–114.
96. Акулова Н. В. Загальна характеристика злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 8. Т. 2. С. 115–117.
97. Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 610 с.
98. Юшина Ю. В. Посягання проти правосуддя, що здійснюються у процесі перевірки інформації про вчинені або підготовлювані злочини (кримінально-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Запоріжжя, 2012. 22 с.
99. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2001. 195 с.
100. Рахунки на 600 мільйонів гривень: скільки грошей знайшли під час обшуків у податківців. 24 канал : вебсайт. URL: https://news.24tv.ua/rahunki-600-milyoniv-griven-skilki-groshey-znayshlipid-chas_n1340717
101. Смушак О. М. Відповідальність за потурання злочину, та його попередувальний вплив на злочинність. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. № 33. С. 274–281.
102. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Акад. адвокатури України. Київ, 2017. 583 с.
103. Чугуников И. И. Объект преступления в современной уголовно-правовой науке. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 17. С. 314–347.
104. Чугуников І. І. Соціально-нормативна концепція об'єкта злочину (кримінального правопорушення). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Т. 22. С. 155–190.
105. Логвиненко В. В. Відмінність букмекерської діяльності від азартних ігор. *Наше право*. 2014. № 10. С. 163–168.
106. Фрейд З. Влечения и судьбы влечений. *Психоаналіз*. 2003. № 1. С. 20–21.
107. Кодекс України про адміністративні правопорушення : наук.-практ. комент. / Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін. Київ : Прав. єдність, 2008. 655 с.
108. Ковтун Є. В. Правове регулювання грального бізнесу в Україні та іноземних державах. Київ, 2008. 341 с.

109. Манзюк В. В., Заборовський В. В. Динаміка становлення грального бізнесу в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 237–240.
110. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Елтон – 2, 2012. 780 с.
111. Васильєва Д. О. Кримінологічне поняття грального бізнесу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 156–160.
112. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Вид. 2-ге. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
113. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 10.02.2021 р. Сп. № 279/86/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94774233>
114. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11 лютого 2021 р. Справа № 521/1560/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94834271>
115. Вирок Оболенського районного суду м. Києва від 15 жовтня 2012 р. Справа № 2605/15300/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/26966706>
116. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 26 квітня 2021 р. Справа № 522/1787/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97201381>
117. Драчевський Є. Ю. Напрямки вдосконалення кримінально-правової норми про незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 203-2 КК України). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 52. С. 62–66.
118. Драчевський Є. Ю. Про деякі проблеми конструювання ст. 203-2 КК України «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей». *Захист економіки від впливу організованої злочинності* : зб. тез панельної дискусії V Харківського міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 20 вересня 2021 р.). Харків : Юрайт, 2021. С. 104–108.
119. Про державні лотереї в Україні : Закон України від 06.09.2012. № 5204-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5204-17>
120. Туманов В. В. Адміністративно-правове регулювання господарської діяльності з проведення лотерей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 18 с.
121. Драчевський Є. Ю. Уніфікація кримінальної відповідальності за порушення законодавства про гральний і лотерейний бізнес – ЗА та ПРОТИ. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України* : зб. тез Міжнар. конф. (м. Харків, 22 вер. 2021 р.). Харків : Юрайт, 2021. С. 114–118.

122. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 грудня 2019 р. Справа № 711/8582/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86333728>
123. Канібер Ю. М. Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого статтею 203-2 КК України «Зайняття гральним бізнесом». *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2012. № 2. С. 81–90.
124. Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А.В., 2011. 192 с.
125. Лашук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
126. Брич Л. П. Місце вчинення злочину і його значення у розмежуванні складів злочинів та відмежуванні їх від складів інших правопорушень. *Вісник Львівського університету: серія юридична*. 2011. № 52. С. 267–280.
127. Пиняга Р. О. Місце вчинення злочинів, пов'язаних із заняттям гральним бізнесом. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 241–247.
128. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. М. Білоножко та ін. Ін-т укр. мови НАН України, Ін-т мовознав. НАН України, Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка. Київ : Дніпро, 2009. 1332 с.
129. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2019 р. № 100.
130. Газдайка-Василишин І. Б. До питання соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за некорисливі злочини проти власності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Львів, 2006. № 3. С. 248–258.
131. Вирок Шполянського районного суду Черкаської області від 02.11.2021. Спр. № 691/368/21 URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/100759372/>
132. Гродецький Ю. В. Проблеми тлумачення істотної шкоди як ознаки злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Асоціації кримінального права*. 2016. № 2 (7). С. 221–237.
133. Яциніна М.-М. С. Зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями за Кримінальним кодексом України (ст.ст. 364, 364-1, 365-2 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2021. 252 с.
134. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 342 с.
135. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2007. 259 с.

136. Хавронюк М. І. Чому в Європі не розуміють прислів'я «від тюрми не зарікайся». URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/6/6642959>
137. Hazdayka-Vasylyshyn I., Gapchich V., Marin O., Romantsova S., Sozanskyi T. Devaluation of criminal prohibition. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*. Vol. 07. Issue 06, 2020. P. 46–55.
138. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Кривоченко Л. М. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-є вид., перероб., і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 496 с.
139. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 248 с.
140. Винник А. О. Щодо питання підстав застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. *Правова політика України: історія та сучасність* : мат. IV Всеукр. наук.-практ. сем. (м. Житомир, 6 жовт. 2023 року). Житомир : ДУ «Житомирська політехніка», 2023. С. 25–27.
141. Пиняга Р. О. Призначення судових експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1. С. 126–132.
142. Ярмиш Н. М. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Право України*. 2017. № 2. С. 139–146.
143. Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу за КК України: основні теоретичні та практичні проблеми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 166–175.
144. Макотченко Л. М. Кримінологічна характеристика та запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2019. 216 с.
145. Єпішко І. С. Працівник правоохоронного органу як представник держави. *Форум права*. 2017. № 5. С. 138–142.
146. Тацій В. Я. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 3–17.
147. Броневицька О. М. Щодо визначення поняття працівник правоохоронного органу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 3. С. 244–255.
148. Здреник І. В. Працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2020. 228 с.

149. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика потерпілого від погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 Кримінального кодексу України). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2013. № 14. С. 286–289.
150. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.
151. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
152. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : монографія. Київ : Правова єдність, Алерта. 431 с.
153. Данилюк Т. М. Значення змісту умислу та ступеня його конкретизації для визначення моменту закінчення злочинів з формальним складом. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 1–10.
154. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Бєніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. Київ : Істина, 2011. 1112 с.
155. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография. Москва : Юридическая литература, 2002. 236 с.
156. Газдайка-Василишин І. Б. Корисливий мотив та корислива мета злочинів проти власності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. № 2 (2). С. 178–187.
157. Парасюк Н. М. Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів злочинів (ст. ст. 357, 358 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Львів, 2011. 19 с.
158. Круглова О. О. Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Запорізький юрид. ін-т Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Запоріжжя, 2005. 195 с.
159. Зеленев Г. М. Злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань (кримінально-правова характеристика) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лунаський держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ, 2009. 227 с.
160. Даценко Є. В. Кримінально-правова характеристика підміни дитини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2015. 20 с.
161. Гуторова Н. О. Проблеми вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності* : матер. наук.-практ.

конференції / ред. кол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Харків : Кроссруд, 2006. С. 47–50.

162. Мармура О. З. Види ознак, що кваліфікують злочин за чинним КК України. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні* : тези доповід. учасників звітної наук. конф. ад'юн., асп. та здоб. (м. Львів, 30 вересня 2011 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. С. 140–143.
163. Наконечна М. І. Поняття кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу злочину. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 313–317.
164. Вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 31.10.2023 р. Справа № 608/1300/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114566998>
165. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text>
166. Вирок Октябрського районного суду міста Полтави від 23.02.2022 р. Справа № 554/439/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103509990>
167. Вирок Придніпровського районного суду міста Черкаси від 04.10.2023 р. Справа № 711/6989/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113993504>
168. Некрасов В. А., Айдемський Є. В. Боротьба зі злочинами у сфері грального бізнесу: оперативно-розшуковий ефект : монографія. Київ : КНТ, 2015. 164 с.
169. Бюро економічної безпеки припинило незаконну діяльність 4 казино у Київській області. Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/news/biuro-ekonomichnoi-bezpeky-grupnylo-nezakonnu-diialnist-4-kazyno-u-kyivskii-oblasti>
170. Письменський Є. О. Інститут судимості в кримінальному праві України : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2008. 216 с.
171. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. 504 с.
172. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. Новий Кримінальний Кодекс : вебсайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
173. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18.11.2020 р. Справа № 715/190/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053756>
174. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного

законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції : Закон України від 21.02.2014 р. № 746-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 18. С. 16

175. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.
176. Вирок Христинівського районного суду Черкаської області від 28.12.2023 р. Справа № 706/1072/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116046188>
177. Вирок Шполянського районного суду Черкаської області від 02.11.2021 р. Справа № 691/368/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/100759372/>
178. Кузнецов, В. В. Кримінально–правова охорона: проблеми визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Ужгород, 2015. Вип. 30. Т. 2. С. 107–110.
179. Пономаренко Ю. А. Питання предмета кримінально-правового регулювання в дослідженнях В. Я. Тація і в сучасному науковому дискурсі. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2025. Т. 1. № 23. С. 17–33.
180. Туляков В. О. Ефективність кримінального права та сучасний світоустрій. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2016. Т. 2. № 7. С. 28–35.
181. Білінський І. А. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 4. № 91. С. 20–26. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.2>
182. Білінський І. А. Сутність та соціальна зумовленість криміналізації незаконного грального бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 4. № 89. С. 277–282. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.40>

ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН Ірина,
кандидат юридичних наук, доцент
НАЧИНЯНИЙ Дмитро,
доктор філософії в галузі права

Кримінально-правова охорона порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні

Монографія

Редагування *Галина Ялечко*
Макетування *Галина Шушняк*
Друк *Назарій Ганущак*

Підписано до друку 30.06.26
Формат 60×84/16. Умовн. друк. арк. 12,09.
Тираж 80. Зам № 34-26.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.